

AFHANDLING
OM
ROMERSKE
KUNSTMONUMENTER,
HENHÖRENDE
TIL DEN
MITHRAISKE DYRKELSE.

SKREVEN I BEGYNDELSEN AF AARET 1798.

AF

GEORG ZOEGA,

PROFESSOR,

OVERSAT AF ITALIENSK

VED

DOCTOR DEGEN.

MED ET KOBBER.

Opdagelsen af en Mithraisk Hule i Nærheden af Ostia, som skeede for nogle Maaneder siden af Hr. Fagan, en Engelsk Maler, og de sammesteds gjenfundne Billedstötter, opmuntrede mig til at anstille Undersögelser over denne mysteriöse Dyrkelses Natur, mere i den Hensigt at oplyse mig selv og at skaffe mig bestemte Ideer over denne Oldgrandsknings - Materie, end at under- vise andre eller at udbrede et nyt Lys over en Gjenstand, som allerede af saa mange lærde Mænd er behandlet, og saaledes, at jeg endog troede den udtömt. Imidlertid fandt jeg, efter at have trængt dybere ind i samme, da jeg har havt bedre Leilighed til at raadføre mig med og sammenligne flere Mindesmærker og Skrifter, end nogen af hine Lærde har kunnet forene paa eet Sted, Resultater forskjellige fra dem, som jeg hos Andre finder frem- satte, og troede altsaa, at Gjenstanden kunde modtage en ny Behandling og lade sig fremstille under en ny, mueligt frugtbarere Synspunkt. Jeg har sögt at ordne, med al mig muelig Tydelig- hed, alt hvad der syntes mig at kunne bidrage til at give et rig- tigt Begreb om hin uovervindelige, ubegribelige Guds og hans Selskabsbroders, den frygtelige, velgjörende Æons Dyrkelse og Mysterier. Jeg har givet en uforlig Beretning om de dertil hö-

rende mig bekendte Mindesmærker, og jeg har søgt at bestemme begge Deles Beskaffenhed af disse Mindesmærker, og af de Vink, som de gamle Skribenter give os desangaaende; men troede mig hverken forbunden til at *forklare* de Skribenters forskjellige Meninger om hine Monumenter, som jeg i det Følgende anfører, eller til *udførlig at gjendrive* samme, skjøndt det ikke er mig ubekjendt, at den polemiske Deel i slige Undersøgelser sædvanligt behager meest; ligesom jeg og blot i Forbigaaende har anført forskjellige Ting, som ellers, fordi de angaae Theorien af alle Idololatriers Historie, skulde have udgjort den almindeligstinteressante Deel af min Afhandling; men om disse har jeg talt fuldstændigere i *min Bog om Obeliskerne*. Desuagtet har jeg ikke kunnet modstaae den Fristelse, at udbrede mig over forskjellige Punkter, som kunde synes mindre væsentlige for den af mig valgte Gjenstand, men opfordret de Lærdes Opmærksomhed paa visse Sætninger, hvilke, om de kunne udholde en moden Prøve, skulle føre os til ganske nye Begreber, ikke allene om den Mithraiske Dyrkelses Oprindelse og Beskaffenhed, men endog over den hele Persiske Religion.

I.

Hvad vi vide med Vished om *Mithra*, er kun lidet: At hans mystiske Dyrkelse i Pompeji Tid, medens Søerøverne havde Overmagten, af disse blev bragt fra Cilicien til Grækenland og til Italien: 1) At denne Dyrkelse i det andet Aarhundrede ud-

1) *Plusarch i Pompejus Cap. 24. Tom. I. Opp. ed. Par. 1624.*

btedte sig og blev herskende i Rom, hvilket stadfæstes ved Mithraiske Mindesmærker, af hvilke adskillige ere forfærdigede i en ganske god Stil: At den, under Keiser Commodus, der selv var den hengiven, blomstrede i lige Grad med de meest yndede Gudsdyrkelse: 2) Hvorfor vi kort efter, under Keiser Severus, finde en *Sacerdos Invisi Mithræ domus Augustanæ*: 3) At den fra denne Tid af vedligeholdte sig i stor Anseelse, og i Forening med *Mysteria matris Ideæ* opsvingede sig til at vorde en Hovedgjenstand for den Romerske Overtro, indtil den gamle Gudsdyrkelses fuldkomne Undergang under Theodosius og hans Sønner, hvorom snart skal tales. Fremdeles vide vi upaarviveligt, af de græske og latinske Skribenters Sammenligning med Farsernes eller Ghebrernes Skrifter og Traditioner, at de gamle Perser havde een eller maaskee flere Guddomme, betegnede med Navnet Mithra: og, at dette Navn, allerede i Artaxerxes den Langhaandedes Tid var æret i Persien, vide vi af Herodot og af Xenophon. Det Övrige denne Gudsdyrkelse betræffende, være sig dens Fædreneland, Alder, Gjenstand eller særdeles Indretning, er enten i og for sig selv mørkt, eller dog, af Mangel paa bestemte Efterretninger, uvist.

2) *Lamprid. i Comm. c. 9. Inscriptt. hos Maffejus Mus. Veron. p. 312; hos Marinius Iscr. Alban. p. 17; Peirescius Cl. I. n. 45, og i Monum. Ostiens. nuper repertis.*

3) *Inscriptt. ap. Marin. Monum. Arval. p. 529.*

II.

Herodot 1) fortæller, at Perserne, foruden den dem egne, nationale Stjernernes og Elementernes Dyrkelse, ogsaa af Assyrierne og Araberne antog *en quindelig Guddom*, der kan sættes i Ligning med *Venus*, hvilken hine kaldte *Myhtta*, disse *Alitta*, Perserne *Mithra*. Derimod indfører *Xenophon* 2), som neppe skrev et halvt Aarhundrede sildigere, Perser, som sværge ved *Guden Mithres*: og med *Xenophon* stemme alle øvrige græske, latinske og persiske Skribenter overens, naar man undtager det maaskee eneste Sted hos *Ambrosius* 3), hvor den persiske *Venus* kaldes *Mithra*. Perserne talede desuden om tvende *Mithri*, en god og en ond, som i *Bogen Sadder* 4) kaldes *Mihr-izad* og *Mihr-durrugi*; og denne sidste tillægges i *Zend-avesta* 5) en Mængde underordnede Væsener, som ligeledes kaldes *Mithri*. Dog forstaaes altid dette Navn, hvor det bruges uden Tillæg, om den gode *Mithra*, de Godes Beskytter. I Almindelighed paastaae de græske og latinske Skribenter, fra *Strabo's* 6) Tid af, at *Mithra* eller *Mithres* hos Perserne er Solens Navn; og saaledes finde vi

1) 1ste Bogs 131te Kap.

2) *Cyropæd.* 7, 16. *Oeconom.* 4.

3) *Contra Symmach.* p. 840. Tom. 2. Opp. Ed. *Benedict.*

4) *Porx.* 28 hos *Hyde de Relig. Pers.* p. 465.

5) *Feschel de Mithra*, hos *Anqueril.* Tom. 2. p. 211.

6) *Lib.* 15, p. 1064. Ed. *Amstelod.* 1707.

samme brugt i en Mængde latinske og græske Indskrifter, paa samme Tid, da de Mithraiske Basreliefs, hvorpaa de samme Indskrifter undertiden findes anbragte, vise, at den paa dem afbildede Gud Mithra er et fra Solen forskjelligt Væsen. De Nyere have næsten alle fulgt Strabo's Fodspor; og *Hyde* 7), som havde gjort sig det til en Pligt, at bortfjerne fra Zoroasters Tilhængere ethvert Skin af Afgudsdyrkelse, paastaer at Mihr, (hvoraf Grækernes Mithres, *μιθρης*) er Solens hellige Navn, som de ærede, uden at tilbede den som en Guddom. Dog finder jeg ikke, at han anfører noget Beviis derfor, ligesaa lidet som Anquetil du Peron 8), naar han forsikkrer, at *Methre*; i Sproget Zend, er den Engels Navn, som følger Solen i dens Løb. I övrigt bliver denne Engel eller Genius, *Methre*, som er Ormusd (Oromasdes) undergiven, ofte priset og paakaldt i Zend-avesta, men saavidt jeg finder, kun i almindelige Udtryk, der forestille os ham som et himmelsk, udödeligt Væsen, alle gode Tings Giver, de Godes Beskytter, det Ondes og de onde Væseners Nedbryder og Overvinder.

III.

En tydelig og vel bestemt Etymologie af Navnet Mithra kunde hjelpe til at gjette denne Guddoms rette Beskaffenhed: men Anquetil melder ei et Ord derom, og hvad *Hyde* har sagt des-

7) *De Relig. Pers.* p. 105.

8) *Memoires de l'Acad. des belles lettres*, T. 31. p. 421.

angaaende, bliver mistænkeligt, formedelst den Ukyndighed i de österlandske Sprog, som hiin bebreider ham: -Efter Hyde 1), betyder *Mihr* eller *Meher*, for det første *Kjerlighed* eller *Medgynk*, og siden i visse Henseender *Tjenstvillighed*, *Hjelp*, *Bistand*; Betydninger der ligesaavel passe sig paa Herodor's *Mitra*, som paa den *Mithra*, der forestilles paa Bas-reliefs. Men vi vide ei om *Methre* i det gamle Zendiske Sprog har disse Betydninger tilfælles med de nyere Persers *Mihr*. Scaliger 2) forsikrer, jeg veed ei paa hvad Grund, at *Mithri* eller *Mether* i det persiske Sprog betyder *en Herre*, en Benævnelse som næsten alle Nationer have fundet Behag i at tillægge deres meest elskte Guddomme, være sig af første eller anden Rang, men især dem af anden Rang.

IV.

Men for saavidt mueligt at oplyse denne Materie, maae vi kaste et Blik paa Persernes Religions-Historie. Ingen Ting kan være mere bekjendt end sammes Dualisme; men hverken har denne været dette Folks eneste eller herskende Religions-Lære. Deres ældste Dyrkelse var upaatvivlelig, ligesom hos de fleste Folkeslag, Amulectismen eller Fetisch-Dyrkelsen, som jeg med et udtryksfuldere Navn vilde kalde Adiacritolatrie 1); forenet, som

1) Pag. 105.

2) *De emend. temp.* p. 587.

1) *Deos purant, quicquid colere coeperunt*, siger Curtius om Indianerne. *De rebus Alex.* 8, 9.

det pleier at skee, med de Afdödes Tilbedelse (Necrodulie). Jeg har ved en anden Leilighed 2) handlet om Ælden og Almeenheden af disse Arter af Overtro: her nöies jeg med at anmærke, at der findes tydelige Spor til begge, ikke allene i Magernes Lære, som omtales af græske og latinske Skribenter, men endog i Persernes nyere Religion. Hos disse ere især Hunden, forskjellige andre Dyr og selvgjorte Talismaner hellige, og i Henseende til de gamle Magers Amuleter, er det nok at have raadført sig med Plinius 4). Ei heller vil jeg her sige mere om de Afdödes Dyrkelse, som var i Brug hos Perserne, da jeg har foresat mig at tale herom i det Følgende. Med disse Arter af Overtro forenede de, fra de ældste Tider af Hestiolatrien 5), Tilbedelsen af de Huusguder, der vare Arnestedets Beskyttere, som i den følgende Tid blev til Pyrolatrie, Ildens Tilbedelse; hvorfra de gik over til Elementernes og Himmellegemernes Tilbedelse. Ilden, som de tilbade, var i Begyndelsen intet andet, end Ilden paa Arnestedet eller Kaminen, der hos alle Nationer var hellig og anset som Husets Stötte, Stedet, hvor Familien forsamlede sig, og hvor man modtog Gjæsten; og deres *Pyreer* vare ligesaa mange Vesta's-Templer eller Central-Punkter for Stæderne, Provindserne

2) *De origine et usu obeliscorum, Sect. 4. Cap. 1. §. 12. p. 240 et seqq.*

3) *Hyde p. 22. 485. 496. 571. Anquetil Zendavesta, T. 2. p. 576.*

4) *Lib. 30. Lib. 37. o. p. fl. a. St.*

5) *Herodot 2, 16. Strabo 15. p. 1064, 1066. Procop. de bello Pers. 2, 24. Agath. hist. 1. p. 45.*

og Riget. Herved udmærkede de sig siden blandt de andre Nationer, da de begyndte overtroisk at ansee *al Ild* som hellig og guddommelig, og derfra gik saa vidt, at de troede at skylde *Vandet* samme Ærbødighed, og underkastede sig mangehaande Cerimonier, og afholdt sig fra mange Slags Ting for at forsones, og ikke at fornærme disse Elementer. End videre forenede de hermed *Vindenes* og Himmellegemernes, i det mindste Solens og Maanens Dyrkelse, hvorved de endog beholdt mange grusomme og hemmelighedsfulde Cerimonier, hidrørende fra den ældre Tilbedelse af Fetischer og Afdøde, hvilke gave Magernes Religion et hemmelighedsfuldt og uigjennemtrængeligt Udseende, og forarsagede, at man ringeagtede og afskyede Magien, som nedrig og ond, paa samme Tid da man lærte Persernes Religion, hvis Præster de selvsamme Magi vare, som en fra al Idololatrie renset Religion, der allene var beskæftiget med Himmellegerne og Elementerne. Saadan var den i Persien til Herodots 6) Tid herskende Religion, undtagen at de, maaskee kort tilforn, af de ved dem undertvungne Assyrier havde antaget en Gudinde, som han kalder Venus Urania, men hvilken de, efter hans Sigende, gave Navnet *Mitra* 7). Denne Gudinde, som de övrige Skribenter kalde 'Αναίς, 'Αναίτις, 'Ανείτις, Αἴνη 8),

6) *Herodor.* I, 131. 132. 138. 2, 16. 7, 54. 113. 114. *Conf. Strabo* 15, p. 1064. 1066. *Cic. de legg.* 2, 10.

7) *Mitra.* *Herod.* I, 131.

8) *Clem. Alex. prorept.* 5. p. 56, hvor jeg, istedet for *ταναιδος* læser *της 'Αναιδος.* *Strabo* 11. p. 779. 805. 15. p. 1066. *Plutarch, in Artax.* c. 24, p. 1025. *T. I. Polyb.* 10, 24.

og som de sammenligne, snart med Venus 9), snart med Minerva 10), men endnu oftere med Diana, der endog især kaldes Ἄρτεμις περσικὴ 11), er maaskee ikke forskjellig fra den Særiske Gudinde Νηθ, Ναρθ, ΝΑΡΗΤ, den Barmhjerlige, som Grækerne i Almindelighed kalde Minerva, undertiden Isis. Det er her ikke Stedet at undersøge, om den Assyriske Gudinde har havt sin Oprindelse i Ægypten, eller, om ifølge et lignende Instinct, Ægypter og Assyrier have fundet Behag i at tillægge deres store Gudinde dette smigrende Tilnavn, som siden er blevet til et eget Navn. Forresten er der ingen Tvivl om, at jo Ægypternes Neith nærmede sig mere til Athene end til nogen af de andre græske Guddomme. Derimod blev den i Landene ved Euphrat tilbedte *Anaitis* af Grækerne, efter at deres Bekjendtskab med Perserne havde taget til, almindelig erkjendt for Artemis, endskjönt *Anahid* hos de nyere Perser er Planeten Venus's Navn 12). Disse Fakta medføre vel ikke Umueligheden af, at begge Gudinder i Begyndelsen kunne have været een og samme; men de gjøre dog, at vi ei kunne paastaae det med

9) *Clem. Alex. l. c. Agath. hist. I. p. 45.*

10) *Plutarch. in Artax. c. 23. p. 1013.*

11) *Xenoph. exped. Cyri. I, 6. Polyb. 31. in eslog. Porphyr. Diodor. 5, 77. Strabo 16. p. 1080. Taciti ann. 3, 62. Plutarch. in Artax. l. c. in Lucull. p. 507. Pausan. 5, 27. Hesych. v. Ἐαρηίς. Hierocasariensium numismata.*

12) *Boundehesch ap. Anqueril. T. 2. p. 356.*

Vished. At Herodot kaldte hende Venus, kom maaskee blot deraf, at han har hørt hende kaldes Urania, d. e. den *Himmelske*, et Navn som ligesaa godt passede sig paa *Maanen*, efter min Mening den Gudinde, hvilken Assyrierne tilbade som den, der forestod *Natten* og *Generationen*; og naar Plutarch sammenligner hende med Athene, kunne vi let forestille os, at hendes Billede har været bevåbnet, og at hendes Dyrkelses-Cerimonier have havt noget Grunt og Krigersk ved sig, som Luna's Dyrkelse pleiede at have. Man kunde, efter Plutarchs Ord, maaskee tvivle, om denne Pasargada's Minerva ogsaa var hiin Anaitis? Men, endskjönt Perserne, frie for hiin intolerante Orthodoxie, for hvilken man har villet, jeg veed ikke om laste eller berømme dem, lode de overvundne Nationer beholde deres National-Cultus, ja endog undertiden selv offrede til sammes Guddomme 13), finder jeg dog ikke, at de selv have antaget flere end een eneste fremmed Dyrkelse, og som tvertimod deres Fædrene-Skik henvendtes til et Billede. Desuden, hvad Plutarch fortæller om denne Minerva's hemmelige Dyrkelse, nærmer sig til hvad Diodor fortæller om den persiske Diana. Naar man end ydermere seer, at Navnet *Mitra* efter Herodot, som ellers i saa mange andre Ting idelig efterskrives af de følgende Skribenter, ei af nogen Skribent af Anseelse er blevet tillagt en qvindelig Guddom, falder man paa den Mistanke, at han her har ladet sig forlede af en haandgribelig Æquivocation til at forvexle Guden *Mithras*, som han havde hørt blev anraabt af Perserne, med Gudinden *Anaitis*; endskjönt det, fra en anden Side betragtet, ikke synes urime-

13) Herodot. 6, 95. 118. 7, 42. 191.

ligt, at, da man tillagde en Guddom, som næsten Alle have forvexlet med Solen, Navnet Mithras, ogsaa et lignende Navn, blot forskjelligt ved Hunkjöns Endelsen, kunde gives den Gudinde, som forestiller Maanens Genius. I övrigt er Epochen af denne i den persiske Gudstjeneste indførte nye Forandring ikke bekjendt; det undtagen, at det er skeet för Herodots Tid. Der- som man vilde fæste Tillid til Tacitus, eller til Hierocasareen- serne, som han indfører talende, har den persiske Dianas Dyr- kelse allerede fra Cyri Tid af været udbredt. Men ligesom paa den ene Side dette Datum snarere synes at være alt for langt til- bage i Tiden, saaledes er paa den anden Side Clemens den Alex- andriners eller den af ham anførte Berosi Paastand: At Artax- erxes Mnemon har indført samme efter Herodots Tid, unægtelig falsk, og synes ei at hidrøre fra andet, end at denne Konge gjorde Aspasia fra Miletus til Anaitis's Præstinde, for at forhindre, at hans Søn Xerxes ikke skulde efter ham ogsaa antage hende til sin Favoritinde 14); thi denne Gudinde havde saavel Præstinder, der vare forpligtede til at afholde sig fra Omgang med Mænd, som andre der vare bestemte til de Besøgendes Fornöielse 15). Desforuden blev hun, ligesom de andre persiske Guddomme, be- tjent af Magi, og havde *Pyreer* forbundne med sine Templer 16). Det synes end ydermere, at Magi have foröget hendes Dyrkelse, ved at tillægge hende Genier af deres egen Opfindelse, efterdi

14) *Plutarch. in Artax. p. 1025.*

15) *Plutarch. l. c. Strabo II. p. 805.*

16) *Strabo 15. p. 1066. Pausanias 5, 27.*

Navnene Omanes og Anandrates, som tilligemed hende bleve ærede, efter Lyden synes at være persiske 17). Da Xenophons Cyropædie, i det mindste hvad de særenkelte Omstændigheder angaar, snarere er en Roman end en Historie, kan den ikke have synderlig Troværdighed i Henseende til Cyri Religion: men, naar der i samme Skrift forekomme persiske Guddomme, angivne med deres egentlige Navn, berettiger dette os til at troe, at de i Skribentens Tid have været offentlig dyrkede hos denne Nation. Dette er Tilfældet med Guden Mithra, som Xenophon først lærer os at kjende, i det han indfører en vis Artabazus, en Paarørende af Cyrus, sværgende *μα του Μιθρα* (ved Mithras). Hos samme Forfatter, i hans *Οἰκονομικος* *), siger Cyrus den yngre til Lysander: *Ὅμνυμι σοι του Μιθρα* 18); men disse

17) *Strabo* II. p. 776. 15. p. 1066.

*) I en gammel Udgave [*in Fol. Basilea. 1545*] findes dette Sted p. 524. Det er egentlig Socrates, som taler med Critobulus om Cyri fortræffelige Hauge-Anlæg. Lysander, som Deputeret fra Cyri Allierede, og sendt til ham med Foræringer, kan neppe begribe, at Cyrus, som modtager ham i al sin Pragt, med egne Hænder har gjort disse Anlæg. Lysanders Tvivl, hans Spørgsmaal: Hvad siger Du, Cyrus? Det er Dine Hænder, som have gjort alt dette? Er det, som foranlediger anførte edelige Bekræftelse, at han (Cyrus) aldrig gik til sit Taffel, förend han, enten i militære, land-oekonomiske, eller andre Henseender, havde udrettet noget Nyttigt.

Overs.

18) *Cf. Plusarch. in Alexand. p. 682. in Artax. p. 1013.*

edelige Forsikringer tilføies intet, som kunde give et Vink om denne Guds Natur eller Betydning. At denne i övrigt har været en af Persernes fornemste Guddomme, er endnu beviisligt af et Sted af Durides hos Athenæus 19), hvor han fortæller, at det kun eengang om Aaret var Kongen af Persien tilladt at drikke sig drukken og at dandse, nemlig paa *Mithra's* Fest. Ogsaa et Sted hos Strabo 20), skjönt ikke ganske tydeligt, synes at sige, at Satrapen af Armenien, paa en saadan Fest, var forpligtet til at fremstille for Kongen 20000 Heste. Det er heller ikke af Veien her at erindre, at der hverken hos Herodot eller hos Xenophon forekommer nogen Efterretning om Zoroaster og om Dualismen, hvilket giver Anledning til den Formodning, at dette theologiske System paa den Tid endnu ei var offentlig antaget i Persien.

V.

Ligesom næsten hos alle Nationer, der have opnaaet en vis Grad af Cultur, de oprindelige og de siden tilföiede Guddommes Dyrkelse er forskjellig fra saadanne enkelte Personers og Secters theologiske Systemer, som beskæftige sig med Undersøgelser over Tingenes Natur; og ligesom disse Systemer Tid efter anden fik Indflydelse paa den offentlige Mening og Gudsdyrkelse: saaledes opfandt ogsaa hos Perserne deres Magi, som udgjorde en talrig Kaste, allene beskæftiget med religiöse Cerimonier, og som,

19) *Lib. 10. Cap. 10.*

20) *Lib. 11. p. 802.*

befriede for det borgerlige Livs Byrder, anvendte deres Tid til Undersøgelser over Tingenes Oprindelse, Dualismens System, som under Persernes første Regjering, der hos Orientalerne kaldes Cheanidernes Dynastie, synes ikke at have været andet end en Lære, hvori ikkun faa gjordes deelagtige, som ikke engang var antaget af den hele Orden, ja, som endog hos dem selv, der antog den efter deres Skolers og Secters forskjellige Beskaffenhed, blev forskjelligt modificeret. Efter det persiske Riges Undergang, hvorved naturligviis ogsaa dets National-Guddommes Dyrkelse og Præsternes Anseelse svækkedes, overlode disse sig mere end nogensinde tilforn til speculative Undersøgelser, beflittede sig mere paa at udbrede deres Lærdomme, der siden, under Ascianidernes Dynastie eller Parthernes Regjering, som kom istedet for Persernes, begyndte at blive en Deel af National-Religionen; og endelig under de nyere Persers eller Sassanidernes Dynastie, som grundede deres Magt paa Parthernes Undergang, bleve Grundvolden for den persiske Religion, efterat enhver Levning af græsk Gudsdyrkelse, hvoraf Partherne havde antaget en Deel, var udryddet. Da endelig ogsaa dette sidste persiske Dynastie blev kuld-kastet af Muselmændene, en intolerant og Alt nedbrydende Sect, saae den gamle Religions Tilhængere, hvis Iver tog til med deres Undertrykkelse, sig om kort Tid nødte til at drage sig tilbage til Persiens og det nærliggende Indiens Grændser, hvor der endnu findes en Mængde Mennesker, der bekjende sig til de gamle Magers Religion, og paastaae at have opbevaret deres Skrifter, endskjøndt det synes upaatvivleligt, at deres Læresætninger og Skikke ere forskjellige fra hine Magers System, som de erkjende for Stifterne af samme.

VI.

Som Magiens Stifter og første Opfinder af den magiske Theologie, berømmes en vis Zoroaster, om hvilken alle øvrige Omstændigheder ere ubekjendte. Plato 1) den første græske Forfatter som omtaler ham, kalder ham en Søn af Oromasdes, men siger intet videre om ham, end at en af den persiske Thron-Arvings Opdragere var bestemt til at lære ham Zoroasters Magie, som bestod i Gudernes Dyrkelse. Plato's Discipler, Eudoxus og Aristoteles [om ellers de Skrifter, som cirkulerede under deres Navn i Plinii Tid 2), vare ægte] fastsatte Zoroasters Epoche til 6000 Aar før Plato's Död. De øvrige græske Skribenter ansatte den i det høieste 5000 Aar før Troja's Indtagelse. Men Xanthus den Lydier, som anføres af Laërtius 3), indskrænkede hans Epoche til 600 Aar før Xerxis Tog til Grækenland. — Ligesaa ubekjendt er hans Fædreland. Trogus Pompejus, af hvilken Justinus gav et Udtog 4), og adskillige andre Forfattere som følge ham 5), der gjøre Zoroaster til Konge over Bactriana og Samtidig med Ninus, fortjene vist ellers ingen synderlig Tillid; men Magernes Begravelses-Cerimonier, som ere forskjellige fra de gamle Persers,

1) *I Alcibiad. I. p. 122. Opp. Tom. 2.*

2) *Lib. 30. Cap. 1.*

3) *Lib. 1. Cap. 2.*

4) *Hist. I, 1.*

5) *Arnob. adv. gent. lib. 1. 5. Hieron. in Oream. C. 11. Euseb. in Chron.*

men nærme sig til Bactrianernes Skikke, gjøre det troværdigt, at Magernes Kaste kan have havt sin Oprindelse i dette Landskab, og siden er kommen i Besiddelse af den præstelige Værdighed i Medien og Persien 6). Plinius taler om tvende Zoroastre, den ene fra Persien, den anden fra Proconnesus *); ogsaa Arnobius og Suidas synes at bruge dette Navn om flere Personer. Araberne og de nyere Perser, saavel Muselmænd som Ghebrer, antage kun een Zoroaster fra Aderbidsjan og Indvaaner af Balc i Bactria, Samtidig med Gustaspes, vel ikke som Stifter af Magernes Orden, men som den, der paa ny opreiste deres Templer og gav deres Cultus en ny Skikkelse, og paa denne Maade som Stifter af en ny Religion, som alligevel nogle af dem hidlede fra Gjemsid eller Salomo og fra Abraham 7). De Levnetsomstændigheder, de fortælle om ham, ere fabelagtige indtil det Latterlige, og fortjente ganske vel at dateres fra Aaret 5000 før Troja's Ödelæggelse. De Böger af ham, som Ghebrerne eller Parserne i Kerman og i Guzurate rose sig af at besidde, ere intet andet, end en fortsat Liturgie af Bönner og Doxologier, som rimeligviis er opfunden nogle Aarhundrede efter den christelige Tidsregning. Agathias 8), Justinians Historiograph, erindrer,

6) Cf. Zoega *de Orig. et usu Obel.* p. 248.

*) En Öe i Propontis (Marmora). Efter Plinius H. N. 5, 32, kaldtes den tilforn Elaphonnesus.
Overs.

7) Vid. Brücker. *hist. philos. Hyde. Anquetil.*

8) *Lib. I. p. 44.*

at Zoroaster eller Zarates, Oromasdis Søn, efter hans Tilhængeres Forsikkring har levet i en vis Hystaspis Tid, om hvilken det i övrigt ikke er bekjendt, hvem han har været, enten Darii Fader, eller en Andens af samme Navn. Desuagtet er det sandsynligt, at deres Gustaspes er hiin Darius Hystaspis, og deres Zerduscht hiin Zoroaster, som Plinius forsikkrer at have levet kort för Xerxis Tid, skjönt han, ved at kalde ham en Proconnesier, synes at have forvexlet ham med Aristeas, en berömt Gögler fra hiin Periode. Det er end videre sandsynligt, at der, efterat Magerne vare blevne indskrænkede og ydmygede, da de efter Cambysis Död, ikke tilfredse med den præstelige Værdighed, endog bemægtigede sig Thronen, i Darii Tid er opstaaet en Reformatör af denne Orden, som, i det han antog dens förste Stifters Navn, gav denne sin förrige Glands tilbage, og tilveiebragte samme igjen den ny Regents Yndest. Darii Søn havde paa sit Tog til Grækenland i sit Fölge en Ostanes, den berömteste af alle Mager efter Zoroaster, og, efter Plinius, den förste, som har skrevet over Magien. Plinius paastaaer ogsaa, at Magien ved hans Bestræbelser fik Indpas i Grækenland, hvor den med Begjærlighed eller rettere Afsindighed blev sögt og antagen, og hvorfra den siden kom over til Gallien og Britannien. Men denne Skribent, som ved dette Udtryk forstaaer al Slags ussel og skadelig Overtro, havde stor Uret i at hidlede dens Oprindelse fra Persien. Ei heller var Xerxis Ophold af den Beskaffenhed, at Ostanes der havde kunnet skaffe sig mange Discipler. Efter den ærefulde Maade paa hvilken Plato omtaler hiin anden Magie, vil man neppe forundre sig over, at Eudoxus har henfört Magerne blandt de ædelste og nyttigste Secter; at Aristoteles har om sam-

me skrevet en nu forloren Afhandling, hvori han ansaae dem for ældre end de ægyptiske Præster, og søgte at befrie dem for enhver Mistanke om Göfteri 9); og at Hermippus, Callimachi Samtidige, har skrevet Forklaringer over Zoroasters Poëmer, der, efter Sigende, indeholdt 20000 Vers: derimod synes det forunderligt, at Plinius, da han raadførte sig med disse af ham anførte Forfattere, ei har fundet andet, end hine Exempler paa kjerlingagtig Overtro, hvorpaa han giver os en Fortegnelse. Upaatvivlelig har Magernes Kaste været deelt i mange Klasser og Secter, som endog anføres af Strabo 10), naar han siger at Persernes Lærere vare Mager, Nekyomanter, Lekanomanter *) og Hydromanter: og rimeligen udgjorde de en af de meest fordærvede og overtroiske Klasser, som i Plinii Tid fulgte den armeniske Konge Tiridates til Rom, og vare Nero behjælpelige ved hans ulykkelige Udsvævelser; derved kom Magernes Navn i et slet Rygte hos Romerne. Med mere Agtelse tale adskillige græske Skribenter, efter Plinii Tid, om dem og betragte dem som Philosopher og Præster, uagtet de tillige ikke undlade at anføre deres Gögleries

9) *Lærr.* I, 8.

*) Som spaaede af et Bækken (*λεκάνη*). De vittige Grækere havde, foruden de her anførte, endnu en Mængde andre falske Propheter, saasom Ojonoscooper, Hieroscooper, Pyromanter, Kapnomanter, Oionomanter, Kleromanter, Stichomanter, Rhabdomanter, Alestryomanter, Koskinomanter, Engastrimyther, Sternomanter, etc.

Overs.

10) *Lib.* 16. p. 1106.

og Besværgelser 11). Det er ikke min Hensigt her at indlade mig i enkelte Omstændigheder af Magernes Historie, eller tale udførligere om deres Læresætninger og om de bedragerske Kunster, som have faaet sit Navn af dem. Jeg vil blot tale om dem af deres Meninger og Cerimonier, som kunne veilede os til at opdage Betydninger af de blandt romerske Oldsager saa hyppigen forekommende mithraiske Mindesmærker.

VII.

Den berømteste af deres Religions-Lærdomme er Dualismen eller Læren om tvende alle Tings første Grundvæsener, nemlig eet godt, kaldet Ormusd eller Oromasdes, et andet, ondt, ved Navn Ahriman eller Arimanius, hvilke Grækerne satte i Ligning med Jupiter og Pluto 1). Heri, troer jeg, havde de ikke stor Uret, naar man betragter Ideernes Udspring. Oromasdes var formodentlig den samme, som Herodot kalder Persernes Jupiter,

11) *Dio Chrysost.* Orat. 36. p. 448. Or. 49. p. 538. *Plut. de Isid.* p. 369. *Quæst. Rom.* p. 270. *De orac. defect.* p. 415. *Lucian in Menipp.* §. 6. *in Longæv.* §. 4. *in Fugit.* §. 8. *Opp. T. 1.* p. 463. *T. 3.* p. 210. 370. *Apul. Apolog.* p. 446. 448. *Pausan.* 4, 32 5, 27. *Laërr.* 1, 6-9. *Orig. de plac. philos.* 2. *Porphyr. de Abstin.* 4. p. 399. *De vita Pythag.* 12. *Jamblich. de vita Pythag.* 4, 19. *Damasc. de primord.* p. 259. *in Anecd. Wolf. Ammian. Marcell.* 23. p. 253.

1) *Diog. Laërr.* 1, 8. Der anføres Eudoxus, Hermippus og Theopompus.

sigende, at de herunder forstode den dem omgivende Himmel: det samme Begreb om Jupiter havde blandt Grækerne alle de, der formaaede at rive sig løs fra den grove Anthropomorphisme. Derfor, skjönt Jupiter i Begyndelsen ei var andet, end den Guddom som regjerede over og beskyttede ethvert saadant Sted, hvor den blev tilbedet, men der med Tiden af de forskjellige Local-Religioner udviklede sig en National-Religion, gav man denne Aand, den mægtigste blandt Guderne, Grækenlands og hele Verdens Bestyrer, til Opholdssted eller, om man vil, til Legeme den reneste, over Alting svævende, Alt indsluttende Luft, der ogsaa kaldes *Æther* og *Lys*, og saaledes blev Guddommen paa en vis Maade gjort til Eet med dette Element. Hele Forskjellen imellem Grækerne og Perserne, saavidt Herodot kjendte dem, synes altsaa at bestaae deri, at de første tilbade den Aand, som præsidere over Luften, under Skikkelse af et Menneske og i Templer; Perserne derimod henvendte deres Bønner til den samme Aand under aaben Himmel, uden at forestille sig ham under nogen anden Lignelse. Ligeledes taler han om Hades, som Perserne pleiede at forsone med Menneske-Offre, der begroves levende: jeg tvivler derfor ikke paa, at jo dette er Oprindelsen til Skrækkebilledet Arimanes, som Magerne satte imod den godgjørende Gud, og som de, efter deres Temples og Secters Forskjellighed, snart søgte at overvinde og undertrykke, ved at ödelægge og udrydde de Væsener, de formodede at være frembragte af samme eller ham hengivne, snart søgte at forsone med afskyelige og hemmelige Cerimonier. Disse tvende Guddomme, som vi ville kalde Jupiter og Pluto, eller med Magerne *Lyset* og *Mörket*, vare altsaa fra ældgammel Tid af i Besiddelse af en vis Dyrkelse blandt Perserne,

som og blandt den største Deel af de övrige Nationer: men deri afvege Magerne, efter at deres System var kommet til Modenhed, især fra Grækerne, at de tænkte sig en Modsætning, en bestandig Strid imellem disse tvende Guddomme, der, efter Grækernes Forestillingsmaade, vare Brödre og fredeligen regjerede de dem underlagte Verdensdele, begge de Godes Velyndere, de Ugudeliges Straffedommere. Da de græske Philosopher, for at forklare Ufuldkommenhederne i denne Verden, toge deres Tilflugt til Materiens Gjenstridighed, der ikke kunde modtage al den Fuldkommenhed, der ligger i Demiurgens Ideer, oplöste Magerne denne Opgave paa en kortere Vei, ved at ophöie deres tvende hinanden modsatte Guder til tvende Grund-Principer, det ene godt, Aarsagen til alt det Gode, det andet ondt, Aarsagen til alt det Onde, men begge virksomme, begge handlende overensstemmende med deres hinanden modsatte Hensigter. Heri synes alle Mager at være enige: men især i trende Omstændigheder afvige deres Secter, saavidt vi kjende dem, fra hinanden. Nogle, som synes at være de ældste, ansaae disse tvende Principer som de absolut höieste, hinanden lige i Magt og Tilværelsens Varighed, og dyrkede derfor det ene saavel som det andet; uagtet de tillige erklærede Alt, hvad det onde Princip frembragde, Krig 2). Andre, og maaskee de sände Discipler af den til Hystaspis Tid levende Zoroaster, hvilke vi især kjende af et Sted hos Plutarch 3), hvor han, i det mindste tildeels, har afskrevet

2) *Herod.* I, 140. *Laert.* I, 9.

3) *De Isid.* p. 369.

Theopompus, Alexander den Stores Jevntidige, tillagde Arimanius en Magt, der var mærkelig mindre end Oromasdis, i det de kaldte den ene Ized, d. e. *Gud*, og den anden Dev eller Dæmon, og paastode, at efter mange tusinde Aars Strid, hvor snart den ene, snart den anden skulde have Overmagten, tilsidst Ahriman skulde overvindes og tilintetgjøres; at Alt da skulde vorde Fred og Lyk-salighed, og Oromasdes nyde Hvile efter de overstandne Besvær-ligheder. Endskjönt disse Magi, hvis System stemmer meget overeens med de nuværende Ghebrers, ved visse Leiligheder paa-kaldte og fremkaldte Mörkets Gud, ansaae de sig dog som hans erklærede Fjender, og roste sig derfor især af at kunne ödelægge de ham hengivne Væsener 4). Den tredie, og efter min Mening den nyeste, Sect er den, som endnu vedligeholder sig i Besid-delsen af Præstedömmet hos Ghebrerne, eller, som de selv kalde sig, Masdejesnani, opkommen under Parthernes Regjering, efter-at Asiatere og Grækere længe havde staaet i Forbindelse med hinan-den, blandt alle til os komne græske Forfattere allene omtalt af Damascius 5), en Skribent fra det 5te Aarhundred. Disse afvige blot deri fra den anden Sect, at de antage et *almindeligt Princip* endnu ældre end Oromasdes og Ahriman, nemlig *Tiden*, eller, efter Damascii Beretning, *Rummet*. Samme Forfatter erindrer end videre, at nogle blandt dem, istedet for at lade de tvende Gu-der umiddelbar *udgaae* fra det almindelige Princip, endnu sætte *Lysets* og *Mörkets* Elementer för samme. De arabiske og persiske

4) *Plur. l. e. et de invid. et od. p. 537. Sympos. I. p. 670.*

5) *De primord. p. 259.*

Skribenter, som handle om Zoroasters Levnetsomstændigheder, sætte hans største Fortjeneste og den vigtigste Deel af hans Reformation deri, at han har lært Tilværelsen af et guddommeligt Væsen, ældre end Ormusd og Ahriman, nemlig *den grændseløse Tid*; men i den af Anquetil du Perron udgivne Zend-avestare de denne høieste Guddom angaaende Steder sjeldne og meget uforstaaelige, og efterlade nogen Tvivl, om han ogsaa virkelig har skjelnnet imellem denne Guddom og Ormusd, og sat den første over den sidste 6). Tydeligere derimod tales om samme i Boundehesch, eller Cosmogonien *Pehlvi* 7), et Værk, som blev samlet efter Persiens Erobring ved Musulmændene, og som er oversat af samme Anquetil. I övrigt tale de persisk-arabiske Skribenter om en Mængde magiske Secter, som have floreret paa samme Tid, hvoraf den ene fordömte den anden, og som tildeels vedvare endnu. Den, som hersker blandt Parserne i Indien, viser udvortes megen Reenhed, afskyer ganske Ahriman's Dyrkelse, og uddeler Talismaner imod hans og de ham undergivne Geniers Foretagender: ei heller synes det, at der blandt dem findes Spor til hine afskyelige Offeringer, som i Herodots og Plinii Tid vare brugelige blandt Magerne ved Hoffer, og som, ifald vi kunne fæste Tro til visse, dog ikke ganske upartiske, Forfatteres Udsigende, endnu vedvarede i mange Aarhundrede i Orienten blandt hine Magers Efterfølgere. Dog fortjener det at

6) *Zendavesta* t. 1. pl. 2. p. 414. 418.

7) *Ibid.* t. 2. p. 343.

8) *Hyde* c. 21.

mærkes, at Agathias, som ingenlunde var en Ven af Perserne eller deres Magi, aldeles ikke taler om saadanne Offeringer.

VIII.

Persernes eller Masdejesnanernes Guderlære antager en Mængde Genier og Aander af forskjellige Ordener og Egenskaber, hvilke dels ere den gode, dels den onde Guddom undergivne; og deres Religion har, foruden Himmellegemernes og Elementernes Dyrkelse, fornemmeligen til Hensigt, at forskaffe dem de gode Geniers Venskab, og at bortfjerne de onde. Ogsaa dette anföres af Eudemus hos Damascius 1) om Magerne i hans Tid; de satte, siger han, Oromasdes og Arimanius i Spidsen for tvende Hære af overmenneskelige Væsener af modsat Natur. Blandt de gode Genier er Mithra den fornemste, hvilken Zend, det ældste persiske Sprog, som for nærværende Tid kun findes i deres hellige Böger, kalder *Methre*; Pehlvi, et ligeledes uddöd Sprog, *Matun*; og det nyere persiske, *Meher*. Han er den eneste, om hvilken Grækerne tale, dog altid som om en Gud af første Rang, undtagen Plutarch, som kalder ham *Mægleren*, og derved anviser ham sin rette Plads. Heri stemmer han, endog efter Udtrykket, overeens med Zend-avesta, hvor han med særdeles Eftertryk og meget ofte kaldes saaledes. Vist nok udtrykker Plutarch sig saaledes, som om han antog ham for et Middelvæsen imellem Oromasdes og Arimanius: *Μεσον δ'ἀμφου του Μιθην ειναι*

1) *Loc. cit.*

διο και Περσαι Μιθην μεσιτην ονομαζουσι 2). Men den bestandige Strid imellem disse tvende Grundvæsener, som Magerne eenstemmigen antage, synes ikke at tillade nogen Mægling imellem dem; det synes derfor, som om dette Udtryk burde forstaaes om en Mægling imellem begge Væsener og Menneskene, og Mithra betragtes som et af Naturen godt Væsen, af Oromasdis Hær, men ringere end denne i Fuldkommenhed og Reenhed, staaende i en saadan nærmere Forbindelse med Menneskene, at han baade kan virke som deres Talsmand hos Oromasdes og som deres Beskytter imod Arimanes, ja endog (efter deres System, som tillode at Arimanes dyrkedes, i det mindste for at afvende hans Vrede) under visse Omstændigheder, som deres *Forsoner* hos den sidste. I denne Henseende kunde han altsaa kaldes en *Mægler* imellem Mennesker og Guder, et Middelvæsen imellem tvende hinanden modsatte Grundvæsener. Denne Idee skal nærmere stadfæstes, naar vi komme til Forklaringen af de romersk-mithraiske Mindesmærker.

IX.

Hvad der paa intet af disse Mindesmærker pleier at mangle, og som følgerigen kan ansees som væsentligt, er *den unge Gud*, iført en orientalsk Klædedragt, og opsprungen paa Ryggen af en Tyr, som han med det venstre Knæ trykker ned til Jorden. Med den venstre Haand griber han den fast om Munden, og dra-

2) *De Isid. p. 369.*

ger samme op ad; hvorfor ogsaa Tyren seer mod Himmelen; og med den höire stikker han den en Dolk i Struben paa Siden af den höire Forbug: *Ravnen*, som sidder paa Gudens flagrende Overkjortel eller i Nærheden af ham og henvendt imod ham: *Hunden*, som springer op mod Tyrens Bryst: *Slangen*, som bevæger sig op ad mod dens Saar: *Skorpionen*, som med sine Saxe griber fast i dens Pung. I Almindelighed anbringes denne Gruppe ved Indgangen til en Grotte, paa hvis Hvælving udenfor Sol og Maane ere afbildede. Ydermere anbringes derved tvende Genier, klædre ligesom den der dræber Tyren, hvilke, henstillede ved begge Sider af Gruppen, bære en brændende Fakkell; dog saaledes, at den ene holder sin op ad, den anden derimod sin ned ad og omvendt.

Blandt de hidtil over denne Gruppes oprindelige Betydning fremsatte Gisninger, skulde den af Brucker 1) med Bifald anførte *mosheimske* Hypothese: *At her forestilles en Heros, som Jæger og ifærd med at overvinde et vildt Dyr*, behage mig meest, da den desuden, ved at sammenlignes med de persepolitanske Monumenter, hvorpaa der ofte forestilles Kampe imellem Mennesker og vilde Dyr, kunde faae en større Grad af Sandsynlighed. Men, ei at tale om, at man paa denne Maade ei skulde kunne gjøre Rede for Hulens og de ved Handlingen anbragte Dyrs Betydning, saa leder Sammenligningen imellem de Mindesmærker, der forestille *den offerbringende Seier* *), og som ere Mithra's

1) *Hist. philos. T. I. p. 169.*

*) *S. Winckelm. Monum. inedit. præfat. p. II. n. 12.*

Gruppe saa lige, at adskillige Foltolkere deri have troet at gjenkjende samme Gud, til en meget lettere og naturligere Forestillingsmaade, som i alle Henseender bedre stemmer overeens med hvad vi vide om denne Dyrkelse, nemlig til den Mening, at *her afbildes et Offer, som Mægleren Mithra tilbyder de tvende store Guder.* Mithra's Handling er her, ligesom *Seierens*, ikke et simpelt ubetydeligt Offer, men et saadant, som en seierrig Guddom kan bringe, der i eet Öieblik overvinder, nedstyrter og dræber det vilde Offerdyr. Det kan ogsaa være, at Tilnavnet: *Den Uovervindelige*, som hyppigen gives Mithra, sigter hertil, da man virkeligen, ham og Seierens Guddom undtagen, ikke finder nogen, som paa denne Maade offerer en Tyr. Det er sandt, at de nyere Perser ikke forrette blodige Offeringer; men vi vide, at de vare hyppigen i Brug hos de ældre Perser. Deres Standsning og Afskaffelse maae derfor tilskrives en Reform, hvis Epoche man ikke veed; maaskee endog allene den Undertrykkelse og Fornedrelse, hvori denne tilforn i Asien saa store Nations Levning nuomstunder befinder sig. Endnu vedligeholdes, skjönt Slagtoffrene ere afskaffede, blandt dem den Skik, at deres *Tavid*, d. e. *Amuletter*, som ophænges i Husene, röges over en Ild, hvori, blandt andre Ting, maa lægges Horn af et paa Mithra's Dag og i Mithra's Maaned 2) slagtet Dyr; et, efter min Mening, utvetydigt Beviis, at de paa denne Dag fordum pleiede at offre *Forsonings-offre*. Forgjæves skulde man her anföre imod mig det Sted hos Strabo 3), hvor han siger, at Perserne ved deres Offeringer,

2) *Anquetil Zend-Avesta*, T. 2. p. 576.

3) *Lib. 15. p. 1064.*

istedet for Offerkniven, betjente sig af en Kølle; thi dette paa-
 staaer han allene om Magerne i Cappadocien: hvoraf altsaa kun
 under denne samme Indskrænkning kan sluttes, at Magerne i de
 øvrige Provindser brugte Offerkniven; ligesom ogsaa Romerne snart
 betjente sig af den ene, snart af den anden. Man veed des-
 uden, at Perserne, naar de offrede, ikke brændte nogen Deel
 af Slagtofferets Kjød, men, i den Forudsætning, at Guderne ikkun
 krævede dets Sjal og dets Blød, efter visse Cerimonier bare dets
 Kjød hjem 4). Vi see derfor her hverken Alter eller Ild, eller
 noget af de Redskaber, der pleiede at følge med Grækernes og
 Romernes Offeringer. Man kunde for Resten, naar man blot
 tog Hensyn til Mithra's, som den ypperste gode Genius's, Egen-
 skaber, let falde paa den Tanke, at det af ham offrede Dyr
 ikkun var Oromasdes, de gode Geniers Fader og Konge, helliget;
 men naar man, foruden Hunden, Oromasdis Yndlingsdyr, og
 hos Perserne langt helligere end alle de øvrige, som sædvanligen
 bragtes til de Döende, for at modtage deres sidste Suk, ogsaa
 seer Slangen, det fornemste blandt de *Arimanes* hengivne Dyr,
 hvis Skikkelse han ofte har antaget, og som her reiser sig op ad
 mod Tyrens Saar, for at smage dens Blød, bestemmer dette
 En til at ansee dette Offer som helliget begge Guder, Lysets og
 Mörkets Gud. Til disse tvende forskjellige Væsener synes ogsaa
 de tvende Genier med Faklerne at have Hensyn, som sædvanligen
 anbringes paa höire og venstre Side af Gruppen; da den som hol-
 der den oplöftede Fakkell kan ansees for en Tjener af Lysets
 Gud, den anden derimod, som holder sin ned ad, som en af

4) Herod. I, 132. Strab. 15. p. 1064.

de Aander, der ynde Mörket. Og til denne dobbelte Betydning og Hensigt af Offeret, der paa eengang er et Tak- og Forsønings-Offer, ifølge de tvende Slags zoroastriske Offere, som Plutarch anfører umiddelbar efterat han har nævnet Mithra som Mægler; til denne dobbelte Gjenstand, siger jeg, passer ogsaa Stedet, hvor vi næsten bestandigen see samme hensat, nemlig ved Indgangen til en Grotte, en Beliggenhed, som paa eengang viser Oromasdis Lys og Arimanius's Mörke; ligesom og Dag og Nat, der findes personificerede ved Solens og Maanens Billeder, stedse indtage Hjørnerne af Klippen over Indgangen til Hulen. Hvad fremdeles de tvende övrige Dyr, som findes anbragte ved Gruppen, angaaer, da er Skorpionen en af Arimanius's fornemste Yndlinger; derimod synes Ravnen, ukjendt i Magernes Mythologie, at være den vilde Due, Varescia, som Cosmogonien Pehlvi fremstiller os som en af de vigtigste Gaver fra Oromasdes, for at modstaae Ahriman's Magt, men ifört et græsk Costum; og man kan antage, at, imedens Skorpionen griber om Tyrens Testikler for at bemægtige sig dens Livssæd, Varescia venter opmærksom paa det Öieblik, da hun kan føre den op til Himmelen. Medens jeg skriver dette, falder mig den Zendiske Fabel ind, om den første Tyrs Död, som var Selskabsbroder (efter Andre, Fader) til Protoplasten *Cajomorts*, hvilken man en Tid lang ansaae som Hovedgjenstanden paa de Monumenter, om hvilke vi her tale, og som endog letteligen kan have havt nogen Indflydelse paa sammes Sammensætning; endskjönt de Indvendinger, man kunde frembringe imod Enhver, som vilde paastaae, at samme Fabel derved skulde forestilles, vilde blive meget betydelige. Efterat Ahriman havde frembragt de giftige krybende Dyr, siger Cosmogonien

Pehlvi 5), især Slangen, Skorpionen og Tudsen, anfaldt han Cajomorts og den førstefødte Tyr, og ophidsede tillige de onde Aander Verin og Bosciap imod dem. Guderne reddede Cajomorts; men Tyren, saaret af den giftige Aand, blev syg og døde. Derpaa bare de gode Genier hans Sæd til Himmelen, og betroede den til Maanen, som derfor ofte i Avesta kaldes *Bevareren af Tyrens Sæd*. Efterat samme ved Maanens Lys havde faaet en større Reenhed, dannede Ormusd deraf en Tyr og en Koe, fra hvilke ei allene Qvæget, men endog alle andre Mennesket nyttige Dyrearter, især Bukken, Væderen, Kamelen, Tyren, Hesten, Æselet, med mange andre firefødde Dyr, Fugle og Fiske nedstamme. Desuden opvoxde af hans Marv, paa forskjellige Steder af det døde Legeme, eller, som samme Cosmogonie paa et andet Sted udtrykker sig, udaf hans Hale fem og halvtredsindstyve Arter af frøbærende Planter, og tolv eller femten Sundheden tjenlige Træarter. Enhver, som med nogen Opmærksomhed har betragtet mithraiske Monumenter, veed at paa mange af dem, jeg tør sige, paa de fleste, Tyrens Hale, som snoer sig op ad, endes med en tyk Busk af Ax: der findes endog et Monument, hvorpaa for og bag ved Offeret sees fremvoxende Trær: Omstændigheder som bringe os hiin førstefødte Tyr i Erindring, hvis *Fernier* eller Skytsaand, i Avesta, anraabes tilligemed Cajomorts's. Men i Fabelen om samme har Mithra ingen Deel; og hvorledes kan man, i hvor mange Forandringer end disse Mysterier kunde have undergaaet blandt Grækerne og Romerne, vel forestille sig, at Mithra, den reneste og meest vel-

5) Boundehesch hos *Anquet. T. 2. p. 358* og fölgg.

gjørende blandt Izederne, nogensinde kunde forvexles med Boscicap, Ahrimans onskabsfulde Medhjælper 6)? Ikke heller blev hiin Tyr voldsomt dræbt, men styrtede først död til Jorden, efter at den indgydede Gift havde berövert ham sine Livskræfter. Ligesaa lidet finder jeg nogen Grund til at kalde det af hans Saar nedrindende Blod *ναμα σεβησιον*, en hellig Vædske, eller, hvorfor man har anseet disse Mysterier for Eet med Gudinden Cybeles *Taurobalier* (Renselser ved Tyreblod), naar man ikke havde anseet begge som Forsoningsoffre. Dersom man dertil vil antage, at dette har sin Oprindelse fra den i Hedenskabets sidste Aarhundredes Hang til at forene alle Religioner, som i Sandhed sammenblandede Alt, og end videre forudsatte, at den, i Henseende til den førstefödte Tyrs Död, i de ældste Tider bekjendte Tradition har været forskjellig fra den som for nærværende Tid haves blandt de nyere Perser, og at ifölge hiin Tradition Mithra, der i deres Böger prises som det frugt bargjørende og frembringende Princip, for at fremme Skabningens store Hensigter, kan have faaet den Function at dræbe Tyren, af hvis döde Legeme alle Planter, af hvis Sæd alle Dyr skulde fremkomme: — antages dette, siger jeg, da seer jeg ikke, at der til de omtalte Monumenters Forklaring kunde findes en mere passende Fabel. Men i enhver Henseende synes det mig mindre tvunget, naar man antager, at man i Begyndelsen har villet forestille en Offer-Handling, og at denne Forestilling siden er bleven modificeret med

6) *Anquet. T. I. pt. 2. p. 148.*

Omstændigheder tagne af anførte Fabel og passende til den herskende Mening, at Mithra var Solen eller Solens Genius.

X.

Da jeg bestrider den næsten almindelige Mening, at *Mithra* er Solen, er det netop de samme Bas-reliefs, med Dedicationen til den uovervindelige Solens Gud, *Mithra*, som have bevæget mig til at forkaste den, naar jeg overveiede, hvor modsigende en Ting det var, at see den samme Guddom, paa eet og samme Marmor, forestillet een Gang som Hovedgjenstanden paa Mindesmærket, en anden Gang som blot accessorisk Figur; at den Gud, som i Hulen dræber Tyren, er Solen, og at det straalende Billede, som paa Randen af Hulen svarer til Maanens Billede, ligeledes er Solen. Jeg meente da, at den paa Marmor udtrykte Forestilling var ældre Opfindelse, end Epigraphistens Mening, der havde dediceret samme til Solen; og at denne *Mithra*, som Sol og Maane ere i Følge med, var et dem beslægtet Væsen, men af en høiere Natur, Himmels og Lysets Genius, af hvem Stjernerne havde faaet deres Tilværelse; og jeg troede tilige at finde Stadfæstelse for denne Formodning i det Sted hos Herodot, hvor den himmelske Gudinde siges hos Perserne at have Navnet *Mitra*; ei heller syntes det Sted hos Plutarch, hvor *Mithra* forestilles os som Gud-Mægleren, at være denne Tanke ugunstigt. Men Vanskeligheden i at forklare den Handling, at Guden dræber Tyren; den lidet tilfredsstillende Idee, at Dolken forestiller Lysstraalen, som, i det den trænger ind i Jorden, gjør

den frugtbar; Besværligheden af at forbinde samme med Overskrivten, *Ναμα σεβασιον*, og at gjøre Regnskab for de Dyr, som omgive Tyræn, bevæge mig til at anstille nye Undersøgelser, og til end ydermere at raadføre mig med de nyere Persers Skrifter. Jeg har fremsat Resultaret af disse Undersøgelser; det staaer tilbage omstændeligen at anføre Grækernes og Romernes Meninger angaaende den hos dem dyrkede Mithra, oplyse denne Guddoms hos dem indførte Mysterier, og forklare Betydningen af de forskjellige mindre væsentlige Figurer, som vi finde anbragte i de mithraiske Grotter.

XI.

Om Mithra's Mysterier, saaledes som de fra Orienten af Søerøverne, især dem fra Cilicien, hvor disse Corsarer havde deres Hovedsæde, omtrent Aaret 70 efter den almindelige Tidsregning, bleve bragte til Grækenland og til Italien, have vi ingen tydelig Kundskab. Den første Skribent, som omtaler samme Mysterier, Plutarch, levede paa lidet nær 200 Aar efter denne Tidspunkt; og et Aarhundred efter ham have de levet, der med nogen Udførlighed have talet om de mithraiske Mysterier. Vist nok taler Statius 1), som levede før Plutarch, paa en forblømmet Maade om *den mithraiske Hule*, men saaledes, at man kan see, at han har havt meget forvirrede Begreber om samme. Vi kunne forudsætte, at disse Mysterier ved deres første Ankomst til Italien

1) *Theb.* I, 717.

ikke vare andet end hemmelige Renselses- og Forsonings-Cerimonier, samt Paakaldelser af den persiske Guderlæres fornemste Guddomme. Det synes endog, som om de endnu til Plutarchs Tid vare i ringe Anseelse, og ikkun besøgte af nogle faa Overtroiske, da han siger 2), at af de forskjellige fremmede og hemmelige Skikke, som Söeröverne, förend Pompejus udryddede dem, havde indført i Grækenland, endnu de mithraiske Myste-rier vedligeholdtes. Ikke heller kunde den af Gruter 3) anførte mithraiske Inscription fra Trajans 4de Consulat, d. e. fra Aaret 101, blive et Beviis herimod; sæt endog, den ei var underkastet de Tvivl, som efter den lærde Marini, der i Henseende til de os fra Oldtiden efterladte Monumenter i Steen er den paalideligste Dommer, gjöre den, i det mindste for en Deel, mistænkelig. Men at kort efter Plutarchs Tid de Cerimonier, hvorom her handles, kom i større Anseelse, sees klarligen af de mithraiske Marmorminder, hvöraf nogle ere alt for godt udarbejdede til at kunne være sildigere end de tvende förste Antoniners Tid, et Aarhundred, da Smagen for fremmed Overtro begyndte at blive herskende i Rom, og da det allerede var brugeligt, at ansee de fremmede Guddomme, der dyrkedes med udsvævende Ceremonier, som Solens Emblemer. Ligesom Osiris og Serapis, Adonis og Atys, saaledes var ogsaa Mithra Solen; og med Hensyn hertil kunde en saadan Forestillingsmaade deslettere blive anagen og almindelig, da de ældste græske Skribenter allerede havde

2) *In Pomp. C. 24. p. 631.*

3) *Thesaur. inscript. 35, 2.*

talet om Solen, som om Persernes National-Guddom; hvorfor det og maatte forekomme enhver rimeligt, at samme endnu var Gjenstanden for de persiske Mysterier, hvilke vi dog finde nævnede med et andet Navn, Eliasiske 4). De Indviede selv antog uden Vanskelighed en Forestillingsmaade, som gav deres Cerimonier saavel et mere majestetisk som og et mere uskyldigt Udseende, og i Overeensstemmelse hermed forandrede og forögede de Emblemernes og Cerimoniernes Antal. Uagtet vi altsaa paastaae, at disse Ting fra Begyndelsen af Intet havde at gjöre med Solen, kunne vi dog ikke nægte, at jo den störste Deel af disse Cerimonier, fra den Tid af at de begyndte ret at komme i Brug i Rom, ansaaes som indrettede med Hensyn til Solen, og at Meget, som siden blev tilföiet, virkeligen ikke havde nogen anden Hensigt. *Hulen*, hvad enten den havde foranförte Betydning, eller blot havde sin Oprindelse af den Hemmeligholdelse, hvormed Mysterierne i Begyndelsen bleve dyrkede, blev anseet som en Hentydning til Solformörkelserne 5), eller til Formindskelsen af Solens oplivende Kraft om Vinteren. *De tvende Genier med Faklerne* bleve Phosphorus og Hesperus (Morgen- og Aften-Stjernen); og der gives endog de, der af de Bogstaver, hvoraf Navnet Mithra (*ó Μειθρας*) *) bestaaer, have, ligesaa vel som i Ordet

4) *Inscript. ap. Gruter. 303, 2.*

5) *Schol. ad Stat. Theb. I, 717.*

*) Tallet 365 ligger egentlig i *Μειθρας*, hvor M efter den græske Tallemaade betyder 40; ε, 5; ι, 10; θ, 9; ρ, 100; α, 1; og σ, 200.

ἀβρααῆ 6), vidst at udfinde Tallet paa Dagene i Aaret. *Fuglen*, som ledsager hiin Gruppe, hvad enten den fra Begyndelsen af er Varescia eller en anden af de mange hos Parserne hellige Fugle, blev omdannet til en *Ravn*, Apollo's, følgelig Solens hellige Fugl. *Skorpionen*, som klemmer og knuser Tyrens Fødselsdele, kunde have Hensyn til dette Dyrekredsens Tegn, hvor Solen begynder at tabe Noget af sin Kraft. *Hunden* kunde være Sirius, og *Slangen* hiint Stjernebillede, som omgiver Polen. Man tilføiede endnu *Løven*, hvis Spor vi dog ei finde i den persiske Mythologie, og som de ældste mithraiske Monumenter ei kjendeme som Opholdssted for Solen i Dyrekredsen, begyndte den snart at udgjøre en af Hovedfigurerne i den romersk-mithraiske Dyrkelse, og en Deel af disse Mysterier erholdt Navnet *Leontica*, medens en anden Deel kaldtes *Coracica* efter Ravnens. Det er endog rimeligt, at man allerede den Gang forklarede *Mithra's Dolk* som et Symbol paa *Solens Straaler*, og *Tyren* som et Emblem paa *Jorden*, endskjönt jeg hos de Gamle ei finder Spor hertil: men selsom er den hos Statius og hans Scholiast (som begge ei synes nogensinde i Nærheden at have seet et af Mithra's Billeder) forekommende Forestilling, naar de deri, at Solen tager fat i Tyrens Horn, *Maenens Sindbillede*, troe at see en Afbildning af Solens Magt og Herredømme over dette mindre Himmellegeme. Endog Porphyrius 7), en af de Skribenter der meest have udbredet sig over disse Mysteriers Beskaffenhed, synes intet

6) S. Hjeron, in Amos. C. 3.

7) De Antro Nympharum, p. 115. 120, in fronte Homeri Barnes.

tydeligt Begreb at have havt om Betydningen af denne Mithra's Handling. Denne Forfatter, der ifølge sine platoniske Ideer, anseer Guden som en Demiurg, siger, at han bestiger Tyren, som et Sindbillede paa *Skabelsen* og paa *Generationen* *); at han i sin Haand holder en Dolk, for at tilkjendegive, at hans egentlige Sæde er i den Mars helligede Vædders Tegn; at han staaer vendt saaledes, at *Middagen*, *Syden*, de uforgjængelige Væsners Fædreland og Sæde, findes paa hans høire, og *Midnatten*, *Norden*, de forgjængelige Slægters Opholdssted, paa hans venstre Side. Efter samme Forfatter er *Grotten* et Symbol paa hele Verden, som frembragt af Mithra, alle Tings Fader og Skaber, og de i samme i afmaalt Afstand anbragte forskjellige Emblemér betyde Verdens Elementer og Zoner. Disse tvende Exempler synes at bevise, at hiin Tids saavel Philosopher som Digtere, ei saa meget gjorde sig Umage for at levere bestemte Efterretninger angaaende de mithraiske Cerimoniers Betydning og Hensigt, som at udsmykke deres Værker med rigtige eller falske Hentydninger til det som ved slige Cerimonier blev forestillet; og at vi, uden de os overblevne Marmorminder skulde vide lidet eller intet om disse *Forestillinger*. Desuagtet var det, at ansee Mithra, som Demiurg og første Skaber, ei en Tanke hos Porphyr allene. Af de Inscriptioner, som findes paa Minder, der ere Mithra hellige-

*) Jeg kjender intet dansk Ord, som paa eengang udtrykker de organiske Væsners Reproduction. *Fødsel*, *Aving* ere for bestemte, *Frembringelse*, *Gjenfrembringelse* for ubestemte Udtryk. Derfor troede jeg det tjenligst at beholde det latinske Navn.

de, lære vi, at hans Dyrkere ærede ham med Tilnavnene: den *Almægtige* 8) og den *Ubegribelige* 9), et Epitheton, som er Demiurgen eget; ikke at tale om Tilnavnet: den *Uovervundne*, som lader sig forklare paa mere end een Maade. *Fader* kaldes han med Eftertryk af Julian 10), og med samme Navn udmærkede hans Epopter sig. Jeg gjør ei meget af de christne Skribenter 11) der tale om Mithra, som om en Qvæg-Röver, som om en anden Cacus; deres Hensigt kan ikke være ubekjendt. Men de Nyere, som i samme Henseende beraabe sig paa Porphyr 12), finde i ham kun en svag Støtte, efterdi denne Skribents *ΒΟΥΚΛΟΠΟΣ ΘΕΟΣ* unægtelig er Merkur. De samme Skribenter 13) synes mig ikke engang at fortjene mindste Tillid, naar de paastaae, at Mithra sagdes at være født af en Klippe, en Idee der aldeles ikke passer sig til de magiske Mythers Smag; endskjönt jeg ikke bestemt vil afgjøre, hvad enten disse Hedninger, ifølge deres Synchretisme, eller allene deres Modstandere, blendede af et falsk Skin, have overført den fra de phrygiske Mysterier, hvoraf den udgjör en Deel, til de mithraiske, og forvexlet ham med Atys,

8) *Anaglyphum ap. Capacc. Hist. Neap. c. 15.*

9) *Statua inventa prope Ostiam.*

10) *In Cass. p. 335. Ed. Spanh.*

11) *Commodian. instr. p. 13. Firmic. de error. p. 3.*

12) *Lib. cit. p. 119.*

13) *Commodian. l. c. S. Justin. Dialog. cum Tryph. c. 70. S. August. Comm. in Amos, 3, 9.*

hvilket des lettere kunde skee, da man ansaae den ene og den anden af disse Guddomme som Solens Repræsentanter. Af samme Kilde synes det at den Fabel, om Diorphus, en Søn af Mithra og af en Klippe, som i Anledning af Floden Araxes fortælles af hiin formeente *Plutarch* 14), har sit Udspring.

XII.

De Efterretninger, jeg har samlet angaaende enkelte Dele af de mithraiske Mysterier, ere fornemmelig følgende: Man troede i samme at finde en tryk Havn og et fast Anker mod dette Livs Storme, og i Fremtiden glade Forhaabninger og en godgjørende Skyts-Aand. Saaledes indfører Keiser Julianus, i sine Cæsares 1), Merkur tiltalende ham selv: "*Desuden har jeg forundt Dig at kjende Fader Mithra, paa det Du, ved at holde Dig til hans Forskripter, kunde forskaffe Dig i dette Liv et Anker og en sikker Havn, og siden, naar Du skulde forlade det Nærværende, kunde foruden et godt Haab erhverve Dig en eller anden god Dæmon til Ledsager.*" De som bleve indviiede dertil, maatte rense og forberede sig paa forskjellige Maader og heri gjenngaae forskjellige Grader. Efter Tertullians Udsigende 2) skeede Indvielsen formeldst et Bad eller en Ablution. Især rensedes de, som vare be-

14) *De flumine*, p. 1163.

1) Pag. 335.

2) *De bapt. c. 5.* *De præscr. c. 40.*

stemte til Deeltagelsen i de leontiske Mysterier, ved *Ilden*, d. e. efter min Mening, ved Hjelp af Røgelsér. Og da disse vare forpligtede til at afholde sig fra *Vandet*, som Ildens Modstander, pleiede de at vaske deres Hænder med Honning, og endog, for at rense sig fra alt syndigt, at bestryge Tungen dermed. Men foruden disse milde Renselsesmaader, finder man omtalt 80 andre Indvielsesgrader, eller alvorlige og smertelige Prøver, hvilke dog i Occidenten, saasnart disse Mysterier vare blevne en Gjenstand for Moden blandt de Store i Rom, ikke kunde være andet end *billedlige Lidelser*. Derimod er det sandsynligt, at de, hos de gamle Magi vare ligesaa alvorlige som de Prøver, de amerikanske Folkeslags Præster og Gögleré lade dem gennemgaae, der fremstille sig til at vorde optagne i sammes Orden. Maaskee finde vi her igjen den sande Oprindelse og første Hensigt af de mithraiske Mysterier: de haarde Prøver, som ifølge Magernes ældgamle Indstiftelse den Ny-Optagne maatte underkaste sig, førend man lod ham tage Deel i den hellige Videnskab, og især Besværgelsens Göglerier. Hermed stemmer det, jeg forhen har fremsat, om den mithraiske Gruppes Betydning, meget vel overeens. Som Forbillede paa Indvielsen i den præstelige Orden, var det passende at fremstille den offerende Genius i den Stilling, hvori:

Ritu juvenos Chaldæo stravere Magi 4).

Og, da Besværgelserne udgjorde en meget væsentlig Deel af de præstelige Mysterier, var det magtpaaliggende, at Offer-

3) *L. cit. p. 118.*

4) *Claudian. De laud. Stilic. I, 60.*

handlingen af Betegnelsen kunde sees ikke at gjelde Oromasdes allene, men tillige Mörkets Aand. Ikke heller kunde Mithra's Afbildning paa denne Maade være stridende mod den persiske Religion, hvilken endog paa den Tid, da den forviiste Billeddyrkelsen, meget vel tillod Afbildninger af religiøse Gjenstande og Handlinger, hvorom vi kunne overbevise os ved Mindesmærkerne af den persepolitanske Billedhuggerkunst. For det første giver en af Commentatorerne over Greg. Nazianzeni polemiske Taler (som vi fornemmelig skyldte den Kundskab vi have om hine mithraiske haarde Prøver) et Vink om, at de især bleve iagttagne blandt Chaldæerne. Dernæst indfører ogsaa Lucian, i sin Dialog Menippus 5), denne fortællende, hvorledes han, efter at have begivet sig til Babylon, for sammesteds af Zoroasters Efterfølgere at føres til Hades (Underverdnen) og derfra tilbage igjen, var af dem bleven underkastet lignende Prøver. Blandt de mithraiske haarde Prøver (*αι ἐν μίθρῳ βασανῶι*) nævnes Hunger og Tørst og Hug, lange Reiser til Fods og Svømmen over store Vande, Veie over Ild og Iis, og Ophold paa öde og fæle Steder 6). Jeg skal paa et andet Sted tale om et romersk Bas-relief, hvorpaa nogle af disse Prøver findes afbildede. Efter Grækernes og Romernes Erobringer i Asien tabte Magerne naturligviis deres Anseelse, i Særdeleshed i For-Asien, hvor de under Persernes Herredømme havde udbredet sig. I Syrien og Cilicien maatte de

5) §. 6. T. 1. p. 463.

6) S. Greg. Nazianz. orat. 3. p. 89. et Schol. Nicet. Heracl. Nonn. ad Sicilic. 1. n. 6. 47. Suid. v. μίθρῶ. Eudoc. viol. p. 291.

nu, istedet for at sælge deres Hemmeligheder for haarde Lidelser, lokke de Lettroende med smigrende Forhaabninger til at lade sig indskrive iblandt dem, som Mysteriernes fuldkomne Beskuelse var tilladt. De piinlige Prøver forvandlede til blot billedlige Prøver, og et Bad eller en Svovl-Rögelse gjorde den Indviede tilstrækkeligen værdig til at fremstille sig for de frygtelige Guddomme; og, i det Vanskeligheden at nærme sig dem tog af, forhøiedes Belønningen for dem som indtraadde i Mysteriernes Orden. Jeg har allerede peget paa, hvor meget man lovede de Indviede; ei heller bör vi dadle Romerne, om hos dem disse Mysterier reiste sig fra et Mørke, hvori de efter deres Ankomst til Europa synes at have været begravne næsten i 200 Aar, og reiste sig til den Höide, at selve Keiserne satte Priis paa at være indlemmede deri. Rimeligviis forøgedes da Cerimonierne og Sindbillederne, og til dem, som allerede vare bragte fra Asien, opfandtes nye Forklaringer, passende til den herskende Nations Smag: en Blanding af græske og orientalske Ideer, af Mythologie og Philosophie, af tilsyneladende Grusomheder og Ting, som kildrede Sandserne. Vi vide af Lampridius i Comodi Levnetsbeskrivelse 7), at der forestilledes et Menneskemord, uden Tvivl for dramatisk at fremstille Haabet om et tilkommende bedre Liv, eller og maaskee om Opstandelsen, en hos Magerne ældgammel Lære 8). Derimod synes man uden Grund at have henført til den mithraiske Dyrkelse, hvad Firmicus 9) fortæller om visse Mysterier, hvor

7) *Cap. 9.*

8) *Cf. Zoega de or. et usu obel. p. 311.*

9) *De error. prof. relig. p. 14.*

man ved Nattetider begravede et Billede, og efter at have beklaget Guden som død, paa ny fremviste ham ubeskadiget og levende: eftersom det er klart, at denne forvirrede Skribent snarere synes at have havt Bacchi og Osiridis Mysterier for Öine. Den af Justinus Martyr og Andre 10) anførte Skik, at frembære Bröd og Vand, medens visse Formeler bleve oplæste, synes at sigte til den ældste Levemaades Simplicitet, hvilket mange andre Omstændigheder i de græske Mysterier ogsaa gjorde. Det er end videre sandsynligt, at Mithra's Indviede opmuntrede hinanden til at iagttage Retfærdighed og føre et ulasteligt Liv, uagtet det Sted hos Justin 11), som man har valgt til Beviis herfor, er alt for svankende og ubestemt til at man deraf kunde gjøre nogen sikker Anvendelse. Iblandt de særdeles Forestillinger i disse Mysterier, omtaler Celsus een hos Origenes 12), som havde Hensyn til de aatte Sphærer, hvilken, da den afviger fra de hos Grækerne sædvanlige Forestillinger, kunde troes at have en orientalsk Oprindelse, endskjönt vi intet finde i Parsernes Böger, som har noget Hensyn hertil. Dette var en Trappe af aatte Porte: den første af *Blye*, betegnende den langsomt fremskridende *Saturn*; den anden af *Tin* for den yndige, liflige *Venus*; den tredje af *Kobber* tilhørende *Jupiter*, som den faste og stærke; den fjerde af *Jern*, tillagt den virksomme og utrættelige *Merkur*; den femte

10) *S. Justin. apol. c. 66. Terrull. de præscr. c. 40. Porphy. de ant. p. 119.*

11) *Dial. cum Tryph. c. 70.*

12) *Contra Cels. 6, 22.*

af blandet *Metal*, for den ustadige og flygtige *Mars* (*ἄλλος-προσαλλος*); den sjette, *Maanens* Port, af *Sölv*; den syvende, *Solens* Port, af *Guld*; den aattende, paa det överste af Trappen, *Fixstjernernes* Port. Disse Allegorier have dog for mig, jeg veed ikke hvilket, Udseende af en nyere Oprindelse; forekomme mig snarere som et Spil af Sophister, end et ældgammelt Philosophem. Det er desuden mærkværdigt, at der af denne Trappe, saa skikket til at fremstilles ved Billedhuggerkunst, in- tet Spor findes paa de mange endnu tilværende Marmorinder. Porphyrius 13) fortæller, at den som blev indviet i de leontiske Mysterier, blev omgivet med forskjellige Skikkelser af Dyr, hvilket i Almindelighed blev hentydet paa Dyrebillederne i Eccliptiken, men efter hans Mening beregnede den menneskelige Sjæls Omskiftninger under Sjælevandringen. Den sidste Forklaringsmaa- de er ufeilbarligt et nyere platonisk, de gamle Mager ubekjendt, Begreb. I övrigt vover jeg ei at afgjøre, om en saadan Cerimonie har havt sin Oprindelse af den hos dem brugelige Skik, at forpligte deres Ny-Indviede til et bestemt Ophold blandt de vilde Dyr i Örkener; eller om det var en ny af Grækerne tilfojet Cerimonie, som virkelig havde Hensyn til Tegnene i Dyrekredsen. Det sidste forekommer mig saa meget mere sandsynligt, som denne hele Green af de leontiske Mysterier synes, af allerede anførte Aarsag, at være af en sildigere Opfindelse. Til Forbillederne paa Sjælevandringen henfører den omtalte Philosoph de af Dyrenetagne Titler, som man plejede at tillægge Epopterne; hvilke

13) *De abstin.* 4. p. 399.

Titler, da de ikke ere tagne af saadanne Dyr, som vare hellige hos Parserne, men mestendeels af saadanne, som ikke engang nævnes i deres Myther, bör ansees for at være af græsk Opfindelse, maaskee allene foranledigede ved at see Ærbilledet af de mithraiske Mysterier opfyldt med Figurer af alle Slags Dyr. Der gaves siden mange Grader i den mithraiske Indvielse, som maaskee vare forskjellige efter Stedernes og Tidernes Beskaffenhed; dog synes mig trende at have været de fornemste. Den förtse, om jeg ikke tager feil, var *Stridsmandens* Grad, den simple Indviedes Grad. Efterat have badet sig, fik en saadan Ny-Optagen et Tegn paa Panden, jeg formoder en Art Salve; derpaa rakde man ham en Krone, som han, uden at forfærdes for den ham truende Kaarde, maatte sætte paa sit Hoved, og derpaa hurtigen flytte hen paa det Överste af Skulderen, med de Ord: *Mithra er min Gud og min Krone*. Ei heller var det ham siden tilladt ved nogen Leilighed at bære en Krands paa Hovedet; hvorfor endog Soldaterne ved Legionerne, naar de tillige vare mithraiske Stridsmænd, ikke engang turde, skjönt det var Skik og Brug, vise sig for deres Tribuner, med Laurbærkrandse, naar de aflagde Eden 14a). Denne *Stridsmandens* Titel synes at staae i Forbindelse med det Mithra sædvanligen tillagde Epithet af den *Uovervindelige*, hvad enten samme hidrörer fra Perserne, der betragtede ham som den fornemste Modstander og Overvinder af Ahri-man og hans Tilhængere; eller og det er givet ham efterat han var bleven et Sindbillede paa den uovervindelige, stedse virksomme Sol, hvilken Indskrifterne give dette Epithet, uden tillige

14a) *De præser. c. 40. de coron. mil. c. 15.*

at betegne Mithra. Den anden Grad bestod i at optages blandt de leontiske Epoptes. Ved samme Grad udbade Mændene sig *Lö-
ver* 14 b), Fruentimmerne *Lövinder* eller (som andre læse) *Hyæner*,
og de Unge *Ravne* 15) til *Medhjelpere* *). Det er sandsynligt, at
man fra Graden af *en Ravn* ($\kappa\rho\rho\alpha\xi$, $\iota\epsilon\rho\rho\nu\rho\rho\alpha\xi$) steg til Gra-
den af *en Löve*, og at de i nogle Indskrifter omtalte Coracica
vare en Forberedelse til de leontiske Mysterier, hvilke ligeledes
findes omtalte paa Gravminder 16). Den tredie og højeste Grad
kaldtes *Patrica*, og disse *Fædre* eller Mithra's Præster, som saa
hyppigen forekomme i de os efterladte Indskrifter, bare Navn af
Örne eller *Höge*, og havde en ypperste Præst, kaldet *Pater pa-
trum* 17). Man bör erindre sig, at Navnet *Fader*, som sæd-
vanligt tillagdes Mithra og hans Hierophanter, stod i Forbindelse
med den magiske Philosophies ældste System, hvilken, over-

14 b) *Tertull. adv. Marc. 1, 13.*

15) *Porphyr. l. c.*

*) Jeg er ikke vis paa Oversættelsens Rigtighed, men kan ikke finde
nogen beqvemmere. I Orig. staaer: *Gli nomini allora si dimanda-
vano Leoni, le donne Lionesse, o come altri leggono, Fene, ed i gi-
ovani ministri corvi.* Maaskee kunde og *giovani ministri*
gives ved *zjenende Brödre.* Overs.

16) *Gruzer. Thes. inscr. 27, 4: 303, 1. 2: 1087, 4. 5: Fabret.
inscr. p. 695. n. 170.*

17) *Porphyr. l. c. Anson. in profess. Burdeg. n. 4. Gruzeri 28, 2:
34, 9: 303, 2: 1087, 4: Murat. thes. inscr. 313, 1. Fabret.
p. 119, n. 9. Marin. iscriz. Alb.*

eensstemmende med Pherecydes, ansaae den oprindelige Avle-
kraft *) som det første blandt de gode Væsener: *το γεννη-
σαν πρῶτον ἀριστον τιθεασι* 18); og at Titelen af Hög kan
have Hensyn til hvad Philo fra Byblos 19) anfører: at Zoroaster
forestillede den överste Guddom under Billedet af en Slange med
et Høgehoved. Foruden disse Navne opregner den h. Hjerony-
mus 20) endnu forskjellige andre, som tillagdes Mithra's Indvie-
de, om hvilke Navne vi ellers ingen Kundskab have, og som
desuden, formedelst Uovereensstemmelsen imellem de Haandskrif-
ter vi have af denne Forfatter, for en stor Deel ere uvisse. Eet
blandt disse Navne er *Perses*, maaskee et almindeligt Navn paa
de persiske Mysteriers Medlemmer. Et andet Navn synes at være
Heliodromos, istedet for hvilket nogle Codices have *Helios* og *Dro-
mo*, andre *Helios* og *Bromios*. *Solens* Forløber var desuden en
meget passende Titel paa en mithraisk Athlet (Stridsmand). Et
tredie Navn er *Nymphus*, som maaskee sigter til de föromtalte
Bade, men istedet for hvilket Nogle læse *Inniphus*, Andre *Gry-
phus*. Maaskee havde den sande Læsemaade *Cryphius*, et Ud-
tryk, som forekommer i tvende Indskrifter 21), af hvilke den

*) I Orig. *la primaria virtù generativa.*

Overs.

18) *Aristot. metaph. 12, 4.*

19) *Ap. Euseb. pr. ev. 1, 10. p. 42.*

20) *Epist. 107. ad Læran.*

21) *Grut. 303, 2: 1087, 4. Fabr. p. 695. n. 170.*

enê bevæger mig til at troe, at disse Crypher udgjorde en Deel af de dramatiske Forestillinger ved forefaldende Indvielser; om man ikke maaskee snarere ved Cryphios vil tænke sig de mystiske Guddommes hemmelighedsfulde Billeder ($\tau\theta\varsigma \kappa\rho\upsilon\phi\iota\theta\varsigma \theta\epsilon\theta\varsigma$) som forevistes og paa en vis Maade overleveredes (*ostendebantur et tradebantur*) de Indviede. Maaskee betegne ogsaa de øvrige af den h. Hjeronymus anførte Navne saadanne Personer, hvis Bestemmelse det var, at forestille de persiske Mysteriers Guddom, Kildernes Genius, og a. d. Eunapius fortæller, at Mithra's Fædre ved en Eed forpligtede sig til ikke at befatte sig med andre religiøse Skikke, og angiver, som Aarsag til Philosophen Maximus's Uheld, at han, efter at være bleven indlemmet i de mithraiske Fædres Tal, desuden havde modtaget en Hierophants Værdighed ved de eleusinske Mysterier, hvilke bleve afskaffede under hans Forstanderskab, i Aaret 396. Desuagtet finder man ofte paa Gravminder disse selvsamme Mithra's Fædre prydede med forskjellige andre præstelige Værdigheder; ja de ere endog som oftest Hecate's Præster, *Tordnerens* Præster, Bacchi Overhyrder, Moder *Idea's* Offerpræster (*tauroboliati*) 23). Men det synes, at disse Dyrkelsesmaader være nøie forenede med Mithra's, og at hiin Eed allene angik de religiøse Forbindelser, som vare aldeles adskilte fra denne, og hos hvilke man maaskee kunde forudsætte en Art af Skinsyge og Stræben efter Fortrinnet; hvilket især kunde være Tilfældet med Cereris, Isis og Cabirernes gamle og i stor An-

22) *Vit. philos.* p. 75.

23) *Grut.* 28, 1, 2, 6. *Donat. inscr.* 76, 2. *Grut.* 34, 5.

seelse staaende Mysterier. Hecate og Mithra ere, efter Firmicus 24) de tvende Virkekrafter, hvori Perserne og Magerne deelte Jupiter: en Paastand, hvis Grund ufeilbarlig bør søges i Anaitis eller den persiske Diana's Dyrkelse. Om *Tordneren*, som rimeligviis er den, hvis Billeder pleiede at kaldes efter Mithra med Lövehoveder, skal jeg siden tale. Bacchus var i hiin Alder bleven til en i alle Guders Natur deeltagende Guddom, og hans Mysterier pleiede at forenes og forvexles med enhver anden Guddoms Mysterier: der var end ydermere en særdeles Forbindelse imellem Overhyrdernes Værdighed og den Öxne offerende Gud. Men, af endnu nærmere Aarsager forbandt man det saakaldte Taurobolium, en Deel af den mithraiske Cultus, med Mithra's Mysterier. Dette Taurobolium var en Forsoning med det Blod som flød ned fra den Stilladse, hvor Offertyren slagtedes, igjennem visse Aabninger paa den derunder skjulte Bodfærdige; og denne hellige, saliggjørende Besprængning med Tyrens Blod saaes afbildet paa hiint mithraiske Billede, efterlignedes mueligt ogsaa ved Helligholdelsen af Gudens Mysterier. Deraf hiint *Nama sebesion* (*ναμα σεβησιον*, den hellige Vædske) paa den beröimte mithraiske Bas-relief fra den borghesiske Villa, og hiint *Nama cunctis*, Slutnings-Ordene af en i Adrians tiburtiske Villa funden Indskrift, betræffende en Billedstøtte af Mithra, omdannet ved en vis Victorino, overensstemmende med den Skikkelse, under hvilken den havde viist sig for ham i Drömme 25). Denne

24) *De error. p. 3.*

25) *Grut. 34, 6. Murat. thes. inscr. 918, 9.*

hellige Vædske, som udgjödes for alle, som önskede at tilegne sig dens Fortjeneste, nærmede sig alt for meget til Pessinuntia's (Cybele's) Taurobolium til ikke at opvække det Önske hos dem, der allerede vare helligede ved den ene Art (af disse Forsonings-offre), ogsaa at deeltage i den andens Fordele. Indskrifterne paa den olivieriske Bas-relief, som hörer til hiin Fanatismes sidste Tider, fortjener her at anføres som et Bilag til det af mig her Fremsatte, og som en Pröve paa hiint Aarhundredes Jargon.

Paa Tyrens Bryst og Krop:

Absolvit k. mart. agria(no) cebesi(o) pa(tre et pont(ifice sc. (i. e. sacri) tag(matis) dei magn(i) fa(bio tiano et simma(cho) coss.

Paa Stötten til höire Side:

Deo magno mithræ pollenti consenti lari santo suo m. philonius philomusus eugenianus delibutus sacratissims misteriis per oia probatissimus qui et arcanis perfusionibus in æternum renatus taurobolium crioboliumque fecit et buc(ranium) suis impendis).

Da dette Mindesmærke, bestaaende af Mithra's sædvanlige Afbildning og forskjellige Bifigurer, hvorom vi siden skulle tale, skriver sig fra Aaret 391 efter den almindelige Tidsregning, beviser det, at hiin Overtro endnu paa den Tid var blomstrende i Italien, ligesom vi af Eunapius (i hans Levnetsbeskrivelse over Maximus) lære at den var der i Grækenland, endskjönt de christ-

ne Keisere, som önskede at afskaffe den gamle Cultus, allerede för denne Epoche havde forbudet blodige Offeringer. I en gammel Kalender, som synes at være lidet ældre end denne Tidspunkt, finde vi den 25de Decr betegnet med: *n. invicti*, hvilket efter Manges Mening tilkjendegiver Mithra's Födselsfest. Men dette lader sig endnu forklare paa en anden Maade. I Alexandrien forvandlede man, mod Slutningen af samme Aarhundred Mithra's Tempel som Rufin 26) giver Navn af en *Basilica*, (d. e. en prägtig, med Colonnader omgiven Bygning), til et christeligt Oratorium, hvilket man allerede 50 Aar tilforn havde forsögt, men som dengang kostede Biskop Georg Livet. Kan man troe hvad Kirkehistorieskriverne Socrates og Sozomenus fortælle, har denne Bygning allerede, för Constanz regjerede, været forladt og öde, og da man vilde rense den, för at gjöre den brugbar til den christne Gudsdyrkelse, opdagede man et dybt skjult Tilflugtssted under Jorden, og i samme, foruden mange forunderlige og latterlige Billeder og besynderlige Redskaber, som havde været brugte ved Indvielserne, fandtes en Mængde Hjerneskiller af Personer af forskjellig Alder, som man i fordums Dage havde offret ved disse Mysterier, för, under magiske Cerimonier, i deres Indvolde at söge Kundskab om det Tilkommende. Jeg lader dette staae ved sit Værd, men troer ikke at Menneske-Offre brugtes i de mithraiske Mysterier, der regelmæssigen helligholdtes; skjönt jeg ikke vil nægte, at slige Offre jo en eller anden Gang, ved

26) *Hist. eccl.* 2, 22.

27) *Socrat. hist. eccl.* 3, 2. *Sozom. hist. eccl.* 5, 8.

de magiske Undersøgelser, kunde forenes dermed, da der ved disse upaatvivleligen offredes Drengedøds. Det fortjener og at mærkes, at *Pallas*, som, efter Porphyrs Udsigende 28), nøiagtigst af alle havde skrevet om de mithraiske Mysterier, havde ansat Epochen af Menneske-Oftringernes Afskaffelse i hele Riget under Adrian's Regjering. I øvrigt er dette Alexandrinske Mithreum det eneste jeg finder omtalt, som en anseelig Bygning; dog det undtagen, at der i en af Inscriptionerne (hos Gruterus 29)) funden i Poitou, omtales et mithraisk Tempel, paa ny opbygget af en vis Aurelius Justinianus. I Almindelighed tales der ikkun om Huler og Grotter, og i saadanne ere ogsaa de mærkværdigste hidtil bekjendte mithraiske Mindesmærker opdagede 30). I Aaret 377 ødelagde Gracchus, Præfekt i Rom, den mithraiske Hule i denne Verdens Hovedstad, i det han lod sønderbryde og opbrænde alle i samme Hule fundne Billeder 31): hvilket synes at burde forstaaes om den, som var under Capitolium, og som efter al Formodning har været den fornemste mithraiske Hule i Rom. Her opbevaredes, blandt andre Ting, den berømte mi-

28) *De abstin.* 2. p. 225.

29) *Pag.* 35. n. 4.

30) *Stat. Theb.* 1, 117. et *Schol. Terrull. de Coron. milit.* c. 15. *S. Justin. dial. cum Tryph.* c. 70, 78. *Porphyr. de ant.* p. 115. *S. Hjeron. Epist. ad letam. Firmic. de Error.* p. 3. *S. Paulin. — Grut.* 34. 5. 6. 7. 9. *Murat.* 28, 3. *Flamin. Vacca. memor. n.* 116. 117. *Ryck. de Capitol.* c. 42. *Excavationes Ostienses.*

31) *S. Hjeron.* l. c.

thraiske Bas-relief, med omtalte *Nama sebesio*, indtil det foregaaende Aarhundred. For nærværende Tid staaer den i den borgheiske Villa, dog beskadiget og ilde medhandlet 32). Et andet til disse samme Mysterier indviet Sted var i den quirinske Dal, imellem Höiene Quirinalis og Viminalis, hvor man i Flaminus Vacca's Dage, i et underjordisk Værelse, med en allerede fra gammel Tid af tilmuret Dør, fandt adskillige til denne Cultus hørende Mindesmærker 33). Mithra's Allerehelligste, som blev opdaget ved Ostia, og som har foranlediget nærværende Afhandling, var udarbejdet som en Efterligning af en naturlig Grotte, og fandtes anbragt paa Siden af en lang og snæver Gang: men om samme komme vi først siden til at tale i Afhandlingen om den ved Æon betegnede Genius. Af den Opdagelse, som for nogle Aar siden blev gjort i Nærheden af Bourg - Saint - Andiol *) i det Vivaresiske og optegnet af Caylus 34), sees, at man undertiden til Mithra's Cultus udvalgte sig steile, skyggefulde og vandrige Steder; thi saaledes var Beskaffenheden af det eensomme Sted, hvor man paa Façaden af en Klippe opdagede en stor mithraisk Basrelief udgraver, ved hvis Fod man fandt et Slags Alter, udhugget i samme Klippe imellem Kilderne til tvende anseelige Bække, og lige over for Klippen en flad Forhöining,

32) *Ryckius. l. c.*

33) *Flamin. Vacc. l. c.*

*) Bourg S. Andeol i Depart. Ardeche, ligger nær ved Rhone. Længden er 22° 20'; Bredden 44° 24'.

Overs.

34) *Recueil d'Antiquit. T. 3. P. 343.*

omgiven af Trappetrin, formodentlig til de Tilstædeværendes Beqvemmelighed.

XIII.

Jeg har allerede givet et almindeligt Begreb om de Figurer, hvoraf den mithraiske Gruppe i Almindelighed bestaaer, hvad enten denne fremstilles i heelt ophöiede Figurer (*di tutto rilievo*) eller i halv-ophöiede (*mezzo o: basso rilievo*) eller og paa Gemmer. Nu vil jeg anföre de Afgivelser, som forekomme i enkelte Stykker, og siden tale om de Bifigurer, der sædvanligen tilföies paa Basreliefs (herunder forstaaet ethvert ikke af heelt-ophöiede Figurer bestaaende Marmorminde) og paa Gemmer. Men förend jeg indlader mig i Detaillert af samme, bliver det fornödent at give en Fortegnelse over de mithraiske Mindesmærker, til hvilke mine Iagttagelser egentlig bör henföres, paa det jeg i det Fölgende, istedet for hvergang at anföre Beskaffenheden og Beliggenheden af det Mindesmærke, hvorom der da tales, kan betjene mig af de dertil svarende Tal.

Billedstötter eller Grupper af heelt ophöiet Arbeide.

No. 1. I det Pio-Clementinske Museum. Störrelsen omtrent $\frac{1}{4}$ af den naturlige. Af temmelig godt Arbeide, men udbedret paa mange Steder.

No. 2. Funden ved Ostia i en Hr. Fagan tilhörende Hvelving. Störrelsen omtrent $\frac{2}{3}$ af den naturlige. Arbeidet kunde næsten kaldes grovt.

Paa Foden følgende Indskrift:

SIG. IMDEPREHENSIVILIS. DEL. G. VALERIVS HERACLES.
SACERDOS S. P. P. L. SEXTIVS. KARVS. ET.

Jeg har tilforn adskillige Gange sigtet til denne Indskrift, naar jeg har antaget *imdeprehensivilis* for et eneste, men ved tvende Feil af Billedhuggeren fordærvet Ord. Maaskee er det ogsaa et eneste Ord; dog saaledes, at de tvende Bogstaver IM ere Afkortningstegn, der forestille Ordene: *Invisi Mithra*, ifølge hvilket Meningen blev: *Simulacrum invisii Mithra Dei evidentis* (den uovervindelige Mithra's, den allevegne sig aabenbarende Guddoms Billede), ΘΕΣ ΕΠΙΦΑΝΗΣ eller ΕΠΙΦΑΝΕΣΑΤΘ. Da denne lærde og sindrige Gisning var bleven mig meddeelt af den store Oldgrandsker, Marini, begyndte jeg paa ny at undersøge Marmormindet, om der maaskee imellem hine Afkortningstegn og de følgende var en Punkt eller Afstand eller noget andet Adskillestegn; men da jeg fandt alle Bogstaver i Ordet *imdeprensivilis* nøie forenede og af samme Størrelse, derimod alle øvrige til Indskriften hørende Ord og Charakterer nøiagtigen adskilte ved Punkter og temmelig kjendelige Mellemrum, saa at ingen, der, uden at være forud indtagen, nærmer sig Mindet, i nogen Henseende kan formode, at der burde læses paa en fra den af mig i Begyndelsen antagne forskjellig Maade, — troede jeg ikke at burde vælge hiin nye Læsemaade. Dog skulde jeg ikke være utilbøielig til at antage, at man, ved hine tvende Bogstaver, uagter de udgjøre en Deel af det anførte Ord (søm synes mig langt mere betydningsfuldt og overensstemmende med disse Mysteriers Smag end

det andet, her foreslagne), har villet gjøre en Hentydning til den *uovervindelige Mithra*.

No. 3. I den Borghesiske Villa. Mindre end den foregaaende. Det samme gjelder ogsaa om alle følgende.

No. 4. Ligeledes i den Borghesiske Villa.

No. 5. I den Giustinianske Villa.

No. 6a. For nærværende Tid i den Negroniske Villa. Anført af Visconti, Mus. Pio-Clement. Tom. 3. tav. 21.

No. 6b. Hos Billedhugger Carlo Albacini. Af graat Marmor. Det eneste mithraiske Monument af mørkt Marmor. For nærværende Tid i den Negroniske Villa.

No. 7. Hos Billedhugger Antonio d'Este.

No. 8. I det Kircherske Museum.

No. 9. I det Barberiniske Palais.

No. 10. I Palæstrina (f. Præneste), i det Barberiniske Palais.

No. 11. I Velletri, i det Ginettiske Palais. Paa Foden sees følgende Indskrift: Q. FVLVIVS. ZOTICVS. D. D. D.

Basreliefs eller Marmortavler med meget halvt og lidet ophøiet Arbeide.

No. 12. I den Borghesiske Villa. Funden i den Capitolinske Hule. Den største af alle, da Figurerne noget nær holde

af den naturlige Størrelse. Paa Brystet af Tyren, tæt ved Saaret læses: NAMA SEBESIO. Paa Siden af Dyret: DEO SOLI INVICTO MITHRE. Længere nede: N.....IE CS. Endelig, ved Foden: C. C. AVFIDII IANVARI.....

No. 13. Ligeledes i den Borghesiske Villa.

No. 14. I samme Villa. Tvende Stykker af en mithraisk Tavle, som allene forestille de tvende fakkelbærende Genier.

No. 15. I den Albaniske Villa. Den største efter No. 12.

No. 16. I det Pio-Clementinske Museum, med følgende Indskrift paa Foden: *soli. invicto. deo. atimetus. augg. m. ser. act. prædiorum. romaniorum.*

No. 17. I samme Museum, med følgende Indskrift paa Foden: *Χρηστος πατρη και γαιρος εποησαν.*

No. 18. I samme Museum.

No. 19. I samme Museum. Det bestaaer af Brudstykker og lader sig efter Anseende forbinde med No. 28.

No. 20. I den Panfiliske Villa Belrespiro.

No. 21. I den uden for Porta Pia. Paa Foden findes: *soli invicto mithræ fecit l. aurel. severus præ. l. domitio marcellino patr.* Paa Gulvet af Grotten læstes endnu i Vignoli's Tid: *soli invicto l. aur. severus cum paremboli et ypobasi voto fecit.* Funden i Torre Mesa paa den Appiske Vei. S. *Vignol. de Column. Anton. Pii. p. 174.*

No. 22. I den Altieriske Villa. Af meget grovt Arbeide.

No. 23. I den Ludovisiske Villa.

No. 24. I Bibliotheket i samme Villa.

No. 25. I Palladset Gioja, for nærværende Tid P. Burazzi.

No. 26. I Palladset Mattei.

No. 27. I Palladset Rondinini.

No. 28. Funden ved Quadraro paa Veien til Frascati ved en Opgravning, som Hr. Fagan lod foretage. Et Brudstykke, som synes at høre til No. 19.

No. 29. Funden ved *S. Lucia in Selce*, af Oldforskeren Antonio, med Tilnavnet *il Cuochetto*.

No. 30. Engang i Octaviano Zeni's Huus. Aftegnet af Lafreri og bekjendtgjort af Montfancon, *Antiq. expl. T. 1. P. 2. Pl. 215. No. 4.*

No. 31. Funden i Anzo og bekjendtgjort af Deltorre, *Antiqu. vet. Antii. p. 157.*

No. 32. Beskreven af Gruter (*Thes. inscr. p. 34. No. 8.*) som befindtlig i det Altieriske Pallads.

No. 33. Beskreven af Samme, (p. 34. n. 4.), som befindtlig i Rom i Andrea Cinquina's Huus, med følgende Indskrift paa Foden: *d. deo inuicto d. marci matti fortunatus et alexander et pardus et eficax per fl. alexandro patre.*

No. 34. I Neapel i det Capodimontiske Museum. Anført af Capaccio (*Hist. Neapol. C. 15.*) som befindtlig i St. Antonii Kirke

og funden i den Posilippiske Grotte. Paa Randen over og under Afbildningen: *Omnipotenti deo mithræ appius claudius terronius dexter v. c. dicavit.*

No. 35. Anført af Samme som befindtlig i Neapel i Quarteret dell' Annunziata.

No. 36. Anført af Maffei i *Museo Veronese p. 75. No. 1.*

No. 37. Anført af Gronov (i Anhanget til denne Forfs. Skrift om Leonhard Augustin's Gemmer), som befindtlig i Landsbyen Mauwels i Tyrol.

No. 38. Beskreven af Gruter p. 34. No. 10. som funden ved Alba-Julia med følgende Indskrift: *s. i. m. turranus marcellinus et ant. senecio junior conductores armamen. ex voto posuerunt.*

No. 39. Bekjendtgjort af Caylus (*Recueil d'antiquités Tom. 3. pl. 94. n. 1.*) som anbragt paa Façaden af en Klippe, uden for Bourg S. Andiol i det Vivaresiske. Beliggenheden er ovenfor anført.

No. 40. En Glasplade med en modelleret Basrelief, $2\frac{1}{2}$ Palmer lang og $1\frac{1}{2}$ P. høi. I det Olivieriske Museum i Pesaro, bekjendtgjort af *Annib. Olivieri, Antich. christiane p. 23.* Med tvende allerede forhen meddeelte Indskrifter.

Udskaarne Stene.

No. 41. En Jaspis i det mediceiske Museum. Beskreven af *Deltorre, Antiqu. vet. Antii p. 249,* stukken i Kobber af

Leonhard Augustin *P. 2. tav. 33.* og af Gori, *Mus. Flor. Tom. 2. tab. 78. No. 1.*

No. 42. En Jaspis, bekendtgjort af Caylus. *Rec. T. 6. pl. 74. n. 1.*

No. 43. En Gemme, beskrevet af Raspe. *Catal. of engraved gems. n. 684.*

No. 44. En anden Gemme, strax efter den forrige. No. 685.

No. 45. En blødfarvet Jaspis i Borgia's Museum.

No. 46. Et Stykke Jaspis i samme Museum.

Medailler.

No. 47. En stor Kobbermynt, præget i Tarsus, med Gordiani Pii Hoved. Anført af Vignoli (*De Columna Anton. Pii p. 176*), som dengang eiede dette Stykke.

Dem, blandt de her af mig optegnede Monumenter, ved hvilke jeg ingen Forfatter har anført, har jeg selv med Nöiagtighed undersøgt og beskrevet. No. 34 og No. 40 har jeg seet paa Tider, da jeg var mindre opmærksom paa nærværende Gjenstand.

XIV.

Det Draperie, som omgiver Mithra, er, saaledes som det er fundet paa de her omtalte Monumenter, det samme som det, vi paa andre romerske Oldsager, især paa Medailler, see at have

været i Brug hos Partherne, Armenierne og andre österlandske Folk; derfor tage de Feil, som have villet paastaae, at hiin paa romerske Oldminder forekommende Mithra er af phrygisk Oprindelse, som om en saadan Klædedragt var dette Folk egen, og ikke kunde findes hos andre österlandske Nationer. Desuden finde vi, paa de persepolitanske Billedhuggerkunstens Minder, mange Figurer, hvis Draperie i det Væsentlige er det samme som Mithra's 1). I Almindelighed bærer han en opkiltret Underkjortel med lange Ærmer, en Chlamys, som svæver flagrende ned fra Skuldrene bag om til höire Side, og meer eller mindre vide Beenklæder, som gaae ned i Skoene. Hovedet bedækkes af en Tiara eller meer eller mindre böiet kegledannet Hue, undertiden med Flipper, som hænge ned indtil Örerne, men som oftest uden samme. Denne Tiara, som hæver sig hoit op over Panden og Issen, i det den lader Nakken ubedækket, er deri forskjellig fra den phrygiske Hat, der, skjönt i övrigt den persiske Tiara meget lig, kun pleier at have liden Höide, og som, i det den er trykket tilbage over Baghovedet, i Almindelighed skjuler hele Nakken. *Lucian* i sin Dialog, Gudernes Forsamling 2), anfører den saakaldte Candys eller Underkjortelen med Ærmer og Tiaren, som en Mithra egen Klædning, og taler desuden paa forskjellige andre Steder 3) om denne Klædedragt og om de hos Perserne bru-

1) S. Niebuhr's Reisebeschr. Tom. 2. Tab. 22, 23, 30, 33.

2) §. 9. Tom. 3. p. 533.

3) *De hist. conscr.* §. 19, 39. *bis accus.* §. 27. *novig.* §. 30. *dialog. morr.* §. 4. Tom. 2. p. 27, 52, 824, Tom. 3. p. 267. Tom. 4. p. 396.

gelige Pantalons. Bæltet pleier at være skjult under Underkjortelens foldefulde Bugt, og fra samme Bælte nedhænger som oftest Skeden til Dolken over den høire Hofte. Dog findes undertiden, som i No. 1. og No. 16 blandt de anførte Monumenter, at Underkjortelen, istedet for at være opkiltret, allene er kort; og i saa Fald er Dolkens Skede fæstet i et bredt under Brystet anbragt Bælte. Dette brede Bælte med derved hængende Skede findes endog undertiden paa de Figurer, hvor Underkjortelen holdes af det andet Bælte, som omgiver Lænderne, f. Ex. paa den med No. 15 betegnede Bas-relief. Undertiden mangler Skeden ganske, som i No. 17, uagtet begge Bælter ere der. I No. 40 findes tvende Bælter, begge smale og kjendelige, men uden Tegn til en derved anbragt Skede. Kun sjeldent findes denne Skede forbunden med et eget Gehæng, som i No. 25 og No. 29. I den af Deltorre stukne og beskrevne Basrelief, No. 31, har Guden Been og Födder nøgne, hvilket jeg ikke har bemærket paa noget andet Oldminde. Paa den af Vignoli meddeelte Medaille, No. 47, forekommer Mithra iført et Kyrads, har et nøgent og straalende Hoved og Jægerskoe paa Födderne. Han dræber Tyren paa den sædvanlige Maade, uagtet de øvrige hertil sædvanligen hørende Dyr ei findes i Gruppen. Dog har denne Medaille intet synderligt Interesse, det fraregnet, at den viser os, hvorledes hiin Dyrkelse i Cilicien, hvorfra den udbredte sig over Occidenten, vedligeholdt sig i en Glands, nød en offentlig Agtelse, som den i Rom aldrig synes at have kunnet erholde. I den under No. 15 forekommende Basrelief, er Mithra's Chlamys sømmet med Fryndser, hvilket hyppigen forekommer i de romerske Oldminder, som Draperie ved Figurer der forestille Personer, tilhørende en frem-

med Nation. I No. 2. er hans et udspændt Seil lignende Chlamys prydet med en af 7 Stjerner omgiven Halvmaane, alle i halv ophøiet Arbeide og forgyldte. Paa Stykkerne No. 19 og No. 28, som synes at passe til hinanden, sees Stjerner udgraverede paa hans Chlamys, paa det første Strykke fem, paa det andet tvende, men intet Spor til en Halvmaane. Paa samme Stykker ere saavel Gudens som de andre Bifigurers Chlamys og alt övrigt Draperie, endog især Huerne, rödt colorerede. I No. 16 har Guden paa Skuldrene hengende et Pilekoger og en Bue, hvilke tilligemed hans Chlamys svæve i Luften. I det af Gronov anførte og beskrevne No. 37 er denne Chlamys, istedet for at staae liig et udspændt Seil, svöbt sammen over Brystet, og tvende Fuglevinger have sig, paa begge Sider af Hovedet, op fra Skuldrene: men jeg finder ved dette i Hast forfærdigede Monument saa mange usædvanlige Ting, at jeg ikke veed, hvorvidt jeg tör forlade mig derpaa. Vist nok siger ogsaa Bongarsius, hos Gruter, i det han beskriver den under No. 38 anførte Basrelief, om Mithra's Figur: *Vir chlamyde reducta sub brachium*. Men, sæt endog, at disse Mænds Iagttagelser vare fuldkommen nöiagtige, saa kunne disse Undtagelser dog ikke betage os den Forestilling, at Mithra's Indviede jo i denne Chlamys og dens hvelvede, et udspændt Seil lignende Figur have seet et Sindbillede paa Firmamentet, som deres Gud, hvad enten de betragtede ham som Solen eller som Demiurg, beherskede. Mueligt var ogsaa den conisk dannede, rödt colorerede Hue dem et Sindbillede paa Stjernehimlen.

XV.

Den mithraiske Gruppe er, som og Handlingen medfører det, stedse vendt til venste Side; og naar man paa nogle Kobber, f. Ex. paa det til No. 39 hørende, seer det Modsatte, bør dette uden Tvivl tilskrives Kobberstikkerens Uagtsomhed. Mithra's uforanderlige Attitude er den, at han med sit venstre Knæ trykker Tyrens Ryg, i det han udstrækker sit høire Been langs hen over Rygraden, saa at Foden kommer til at ligge ved Begyndelsen af Halen, eller og paa det høire Bagbeen: sieldnere, paa Jorden, f. Ex. i No. 12. Med sin venstre Haand griber han om Dyrets Snude, som han trækker op ad, saaledes at samme seer mod Himmelen; og med den høire stikker han en Dolk i Halsen paa samme, noget ovenfor det høire Skulder-Led, henimod Struben. Tillige vender han sit Hoved om til høire Side, og seer som oftest noget op til Himmelen. I No. 31 er det ikke ved Snuden, men ved Hornene, at han holder Tyren: men dette Monument er saa fuldt af Uregelmæssigheder, og, som det synes, af Misforstaaelser, at det ikkun kan have liden Autoritet. Paa den med No. 41 betegnede Gemme, af hvilken vi have tvende Aftryk i Kobber og een Beskrivelse, alle tre meget afvigende fra hinanden, vrider Guden Hovedet saaledes om paa Tyren, at Hornene komme forrest og Snuden til at ligge tilbage mod Ryggen. I No. 39 sidder Guden ikke paa Tyren, men staaer paa sine Fødder bag ved samme, i övrigt i den sædvanlige Stilling. Ogsaa deri er dette Monument udmærket, at Tyren her forestilles gaende, da den derimod paa alle övrige sees liggende, som nedtrykt ved Gudens Magt, og stræbende med den høire Forfod og den venstre Bagfod under Bugen, med den venstre For-

fod som holdes frem ad og sættes ned i Jorden, da derimod den høire Bagfod ligger strakt bag ud og ganske magtesløs. Heri findes dog nogen Forskjellighed, da Tyren forestilles snart mere, snart mindre underkuet og nedslagen, undertiden sees med den høire Fod i den Stilling, som vi have tillagt den venstre. Halen er i Almindelighed snoet op ad, og ender sig i en Klump, der er sammensat af tvende eller trende, Ax lignende, op ad staaende Duske. Paa den under No. 17 anførte Basrelief sees imellem de tvende axformige Duske en Valmue-Frugt. Kun sjelden endes den som en sædvanlig Koehale, som i No. 31 og i No. 40, hvor den endog hænger og slæber paa Jorden. I No. 18 har Tyren en bred Gjord eller et Bind omkring Siderne, saadan som vi finde samme ved de til Offring bestemte Dyr. Udaf dens Saar seer man paa nogle Monumenter Blodet at qvalde frem og udbrede sig over Bringen og Boven, som paa den berømte capitolinske Basrelief No. 12, hvor der ved Siden af disse smaae Blodstrømme staaer skrevet: NAMA SEBESIO, en Indskrift, der er bleven forklaret paa forskjellige og af Mange, som have fundet Behag i at gjøre tydelige Ting mørke, paa höist selsomme Maader. Endog Maffei 1), den første, som har givet os den rette Udtydning af denne Indskrift, kunde have fattet sig meget kortere i Beviset for at den ikke betyder andet end hiin hellige Kilde eller Vædske, saaledes som og jeg selv forklarede mig den, da jeg første Gang fik den at see, og som jeg er overbeviist om, at enhver, der erindrer sig nok saa lidet Græsk, vil oversætte den.

1) *Saggi di dissert. dell' acad. di Corrona. Tom. 3. p. 141.*

XVI.

Jeg har allerede givet tilkjende, at Romerne, som med denne Billed-Førestilling forbandt Begrebet om det ved Navnet Taurobolium beregnede Renselses-Offer, deri fandt en rensende Kraft; at dette Blod derimod hos Perserne ikke udøstes til at bestænke de Bodfærdige, men for at forsone Guderne. Derfor mangler Hunden, som Oromasdis Tjener, aldrig paa de mithraiske Minder. Den springer op paa Offerdyrets Bryst og nærmer Tungen til Saaret, og undertiden, som i No. 29, modtager den Blodet med aaben Mund og med fulde Drag. I Almindelighed er den liden af Vext, og findes undertiden, for at kunne naae med Forfodderne op til Tyrens Bryst, staaende paa et fra Klippens Side afrevet, rundt Stykke Steen; som i No. 26 og 29. Ikke heller pleier man at savne Ahriman's Slange, hvilken i det den udstrækker sig hen under Tyren og langs med dens Bug, og, i det den opløfter sin Hals til Tyrens Bringe og udrækker sin kløftede Tunge, viser sig ligesaa begjerlig efter at opslikke hans Blod. Denne Slange er især tydelig og vel conserveret paa de med No. 15, 17, 26 og 29 betegnede Basreliefs. I No. 17 gaar den imellem Tyrens Been til hans Bryst, og snoer sig derpaa tilbage mod det Sted paa Bringen, hvor Saaret er. I No. 29 glider den overordentlig store Slange, uden mange Bugter, hen under Tyren, efter dens hele Længde, uden at røre ham, indtil den, efter at have med Halsen snoet sig for om det boiede Knæ, vender tilbage med Munden for at modtage en Deel af det fra Saaret indtil Knæet overflødigen nedstrømmende Blod. Paa mange andre er dens Bevægelse den allerede anførte, men paa nogle er Slangen saaledes brudt i Stykker og fortæret af Tiden, at det ikke

er let at være vis paa dens Action. I No. 6, 7, 13, 16, 22 og 39 kommer den ikke til at berøre Tyren, i det mindste forbliver Hovedet i en Afstand fra Saaret. Det samme kan endnu bemærkes paa den medicæiske Gemme, ifald ellers den af Deltorre derover givne Beskrivelse er rigtig; thi paa Kobberne mangler den aldeles, og istedet for samme sees en Delphin under og i nogen Afstand fra Tyren. Rimeligviis har hiint Marmorstykke, med en derpaa udhuggen Slange og med disse Ord: *deo invicto mithræ secundinus dat*, som, blandt andre af Caylus, blev bekjendtgjort i hans *Recueil Tom. 3. pl. 94. n. 1*, udgjort en Deel af en af flere Plader bestaaende Basrelief af en mithraisk Grotte. Iblandt alle er den med No. 40 betegnede Basrelief den eneste, hvor Slangen aldeles mangler, da der i dens Sted findes en ung Löve under Tyren: den sidder i en gjöende Hunds Stilling og vender sig til höire Side, hen mod Tyrens Avlelemmer. Paa No. 30 forekommer den samme Löve, omtrent i samme Maaner, og imellem ham og Tyren ligger Slangen udstrakt og böiet tilbage, som om Löven havde kastet den mod Jorden, mod hvilken den og opløfter Hovedet. Det synes som om visse af Mithra's Tilbedere have søgt at bortfjerne Slangen, Ahriman's Medhjælper, og at de tilsidst have indført den Solen forestillende Löve, som den onde Aands Övervinder. Slangens Selskabsbroder, Skorpionen, er bestandig beskæftiget med Tyrens Avlelemmer. Jeg kjender, paa den under No. 6. b. anførte Statue nær, intet Monument, hvor den savnes. Dens Handling, hvor samme findes tydelig nok udtrykt, bestaaer i at klemme Tyrens Scrotum med sine Kløer, i det den nærmer sig til Siden af Tyrens Bug. Paa No. 15 sees den i Selskab med en stor Edderkop,

som kommer den imöde og ligeledes klemmer Offerdyrets Testikler. Ogsaa Ravnen forekommer paa alle Basreliefs, hvor ikke Tidens fortærende Kraft har udsløttet den; ligeledes paa Gemmerne. Ved Grupper af heelt ophöiet Arbeide finder man den ikke let, dels fordi dens Vedligeholdelse er vanskelig, dels ogsaa fordi den mueligt har været særskilt udarbejdet og hensat ved Randen af den Hule, hvori Statuen var opstillet. Derfor er dens sædvanlige Sted paa Forsiden af Klippen, paa höire Haand af den hvelvede Bue, gennem hvilken man kommer til Hulen. Her pleier den at staae paa Randen af Hvelvingen, i lige Hoide med Gudens Skuldre, vendt imod ham med udstrakt Hals, undertiden med Hovedet inden for Grottens Aabning. I Brudstykket No. 28 findes den paa omtaite Sted, men siddende paa et ved Siden af Klippen plantet Laurbærtræ. En anden Gang seer man den siddende paa Gudens flagrende Chlamys, ligeledes vendt imod ham, f. Ex. i No. 13, 15, 18, 20, 25, 36. I No. 40 har han samme Stilling; men det synes ikke, at han staaer paa hiin Chlamys, hvilket maaskee har sin Grund i Arbeidets Grovhed. I No. 31 findes tvende Ravne (hvorpaa de staae, seer man ikke) over Mithra's Chlamys, den ene vendt imod den anden, og, efter Deltorres Beskrivelse, i en Stilling, som om de vilde slaaes. I No. 23 holder Ravnen i det mod Mithra udstrakte Næb under hans Chlamys Noget, som synes at være en Laurbær-Frugt. Næsten altid har den Næbbet aabent, og i det han vender sig mod Guden, der som oftest seer lige paa ham, synes han at ville paamine Guden om Noget eller fordre Noget — bede ham maaskee om sin Deel af Offeret. I Statuen No. 2, som nyligen blev funden ved Ostia, og er den eneste, mig bekjendte, hvor Ravnen har

holdt sig, staaer den överst paa det Bundt af Duske, hvori Tyrens Hale ender sig, under Gudens Chlamys, og vendt mod ham paa den sædvanlige Maade.

XVII.

Fra den hidtil opregnede Indretning af den mithraiske Gruppe, og de med samme forbundne Dyr, er den meget grovt udarbejdede, og for en stor Deel kun löst udkastede, Basrelief No. 22, som gjemmes i den altieriske Villa, ganske afvigende. Paa dette Monument sees Mithra ganske en Face, og staaer opreist paa sine Fodder, i det han nedtræder Tyren, som omvæltet til höire ligger i en rolig Stilling. Guden er ifört sit sædvanlige Costume, men hans Chlamys, istedet for at flagre frit, bedækker hans Skuldre og en Deel af Brystet og er svöbt om den venstre Arm, under hvilken man seer en Deel af Dolkeskeden. Han seer lige ud for sig, med Armene tæt op til Siderne lige til Albuen og Hænderne i nogen Afstand fra Brystet, og holder i den höire Haand en Dolk, med Spidsen vendt lodret op ad; i den venstre en Kugle, hvilken man i hiin Tidsalders Monumenter pleiede at give de Billeder i Haanden, der forestillede den altbeherskende Sol. Hans venstre Fod staaer paa Ryggen af Tyren, den höire paa Hovedet, imellem Hornene. Tyrens Hoved er vendt ud ad i en skraa Stilling; Halen er oplöftet og endes efter Anseende med tvende Duske. Lige over for Hovedet findes en ung Hund, som nærmer sin Snude henimod Tyrens Krybbe; og forved dennes Bug sees en sig bölgeviis bevægende Slange, som

nærmer sit Hoved til Tyrens Bringe, uden dog at røre den. Ravnen og Skorpionen ere anbragte i Hoiden paa Siden af Klippen, over den liggende Tyrs Hoved, og til höire Side af Mithra, omtrent saa höit som hans Albuer. Det synes at man har villet udtrykke dem som Stridende. Nærmere Gudens Hule befinder sig Skorpionen i en næsten vertical Stilling, med sine Saxe opløftede mod Ravnens Hals og med Halen vendt mod sammes Fodder, dog saa, at Spidsen af samme skiules af Klippen. Ravnens, som sidder paa Klippen, strækker Halsen ud og holder det aabne Næb i Veiret over Skorpionen, uden at nærme sig samme, men vendt mod Guden, ligesom for at udbede sig hans Bistand imod den krybende Fiende. Om de övrige Figurer, som paa denne Basrelief omgive Gruppen, skulle vi tale paa sit Sted.

XVIII.

Hulen, hvori man pleiede at opstille den mithraiske Gruppe, forestilles sædvanligen som en naturlig Grotte, som en halvcirkelformig eller og elliptisk Aabning paa den raae og ujævne Forside af en Klippe, med en meer eller mindre udhulet Baggrund, saaledes, at der, blandt de Monumenter, vi indbefatte under Navn af Basreliefs, befinder sig flere end eet, hvor Hovedgruppen bestaaer af heelt ophöiet Arbeide, som i No. 12, eller i det mindste er hævet saa meget, at forskjellige Dele deraf ere bearbejdede saaledes som det pleier at skee ved Statuer. saaledes i No. 15, hvor desforuden Baggrunden af Grotten er gjennemskaaeren med en aflang Aabning, i lige Höide med Tyrens Hals,

ligesom for at forskaffe Leilighed til at see Cerimonier eller hvad andet der kunde stilles til Skue bag ved Marmoret. Buen over Indgangen, saavel som den indre Hvelving er meer eller mindre regelmæssigen afrundet, meer eller mindre knudret, skjönt den stedse efterligner en naturlig Grotte. Undertiden er Hulen saa sjödeslöst forestillet paa Basreliefs, at man ikke kan skjelne, om Billedhuggeren har villet udtrykke den, eller ikke; f. Ex. i No. 31 og 39. I No. 13 sees intet andet Spor til en Hule, uden et Slags Gesims af bugtet og uregelmæssig Dannelse, trukket efter en ret Linie langs med det överste af Marmoret. I No. 22 har Udhulingen, hvori Mithra's Figur findes, ved Meiselen faaet en næsten cylindrisk Form: kun ved Födterne udvider den sig, for at give Tyren Plads, og det Övrige af Forsiden er knudret og ujævnt, som en naturlig Klippe. I No. 37 er Grotten forvandlet til en Niche af en regelmæssig halvcirkelformig Huulhed; anbragt i en jævn og glat Forside. Endnu kunstigere er No. 18, hvor hele Marmoret er dannet som en Niche med lige Sider, med en bueformig Karnis, og med Fodstykker af en Fjerdedeels-Cirkel over Hvelvingsposterne og med en Sokkel under Nichen. I No. 40 er det tvende Doriske med hinanden parallele Stötter, imellem hvilke Gruppen staaer under et Slags trekantet Tag med architectoniske Zirater. Hvad endelig det af Lafreri regnede No. 30 angaaer, da findes Gruppen paa en glat Fiirkant, og det eneste Sted, hvor en vis ikke let beskrivelig Ujævnhed viser sig, er det hvor Ravnen er anbragt. Överst paa denne Flade sees en horizontal, retlinet og glat Rand, og en anden ligesaa-dan, men lodret nedgaaende paa Gruppens höire Side.

XIX.

De sædvanlige (og paa de Basreliefs, som ere komne hele til os, sjældent manglende) Bifigurer ved Gruppen ere tvende fakkelbærende Genier, iførte samme Costume som Mithra, dog uden Dolken eller Beltet, og med deres Chlamys hængende paa Ryggen. Deres Størrelse er mærkelig mindre end Mithra's, dog som oftest i et vist Forhold, f. Ex. som en Ynglings til en Mand: da derimod de øvrige Bifigurer sædvanligen slet ikke staae i noget bestemt Forhold til hinanden. Det kunde synes rimeligt, at ogsaa de Værker af heelt ophøiet Arbeide, som forestille den mithraiske Gruppe, have været forsynede med saadanne Genier; men dette forudsat, kunde man vente, at Statuer deraf fandtes hyppigere, end hidtil er skeet. Ikkun tvende Statuer erindrer jeg mig at have seet, der kunde ansees som Billeder af hine Genier; af samme tilhørte den ene, nu til Frankrig førte, fordem det Pio-Clementinske Museum, og blev paa ny fremstillet som en Paris; derimod, ved den berømte Oldforsker Visconti's Forklaring 1) blev det gjort sandsynligt, at den forestiller en af Mithra's Medhjelpere, og hører til en lignende Statue, som samme Gang blev funden og siden forflyttet til Wien. Men, saa meget jeg end beundrer den anførte Forfatters sindrige Gisninger, saa meget jeg end foler Skyrken af de af ham til sin Menings Understøttelse fremførte Grunde, kan jeg dog ikke underskrive denne hans Mening. Foruden det, at disse Statuer, hvis Attributer ere tabte (saa at man ikkun af Costumet og af Attituden kunde slutte sig til deres Betydning), vare alt for store og af alt for

1) *Museo Pio-Clementin.* Tom. 3. Tav. 21.

skjønt Arbeide til at kunne sættes i Ligning med noget til os kommet mithraisk Monument, eller til at kunne ansees for at tilhøre en Cultus, som ikke synes at have opnaaet nogen stor Anseelse, førend til en Tidspunkt, da Kunsterne begyndte at forfalde: — foruden dette, siger jeg, forhindrer den phrygiske Hat, som hine Figurer bære paa Hovedet, og hvis Afvigelse fra den mithraiske Tiara allerede ovenfor er tilkjendegivet, mig fra at antage dem for andet, end for tvende phrygiske Ynglinger, der maaskee henhørde til en Række af Statuer, som forestillede Priami Familie. Dersom de alligevel ere Genier (og der er noget i deres Figur, som kunde bevæge os til at troe det), skulde jeg snarere antage dem for Billeder af Atys, Gudinden Cybeles Genius, enten af en eller anden hemmelig Bevæggrund, eller og ved Decorationen for den blotte Symmetries Skyld, dobbelt afbildede; men det hörer ikke til mit Foretagende, her at forklare disse tvende Figurer, der, saavidt jeg kan see, ikke høre til Mithra's Dyrkelse. En liden hertil hørende Gruppe med tvende Fakkeltærere erindrer jeg mig at have seet hos Billedhugger Antonio d'Este. Det var et eneste Stykke af heelt ophøiet Arbeide, i en raa Stil, og anföres af det Pio-Clementinske Museums lærde Fortolker, som desuden giver os et lignende Stykke, der tilforn fandtes i den negroniske Villa. Hvad derimod hine Billedstötter af mithraiske Genier eller Medhjelpere, som samme Forfatter anförer at være i den borghesiske Villa, angaaer, da er det ikke lykkedes mig at gjenfinde dem, og jeg formoder at han her har tænkt paa Brudstykkerne No. 14. Foruden dette gives der Basreliefs, hvor ingen Grund har Sted til den Formodning, at nogen sinde slige Genier have været anbragte, eftersom de Dele af

Grotten eller af Scenen ere blevne hele, hvor disse Figurer pleiede at anbringes. Saadanne Minder ere No. 15, 16, 17, 23, 34, 39 og Gemmen No. 42. Deres sædvanlige Post er paa begge Sider af Gruppen, i Hjørnerne, ved Indgangen til Hulen; snart inden for samme, som i No. 12 og 20; snart udenfor den, som i No. 26 og i flere andre. Den Genius, som saaledes findes staaende paa høire Side, hvor Tyrens Hale er, holder i Almindelighed sin Fakkell i Veiret; den anden paa venstre Side, ved Tyrens Hoved, holder den nedsænket og omvendt; saaledes skeer det i No. 13, 20, 21, 26, 29, 32, 36. I No. 12 og 24 kommer det af Uforsigtighed hos den, som har villet paa ny fremstille Figuren heel og holden, at begge Genier holde Faklerne op ad; som ogsaa i No. 29 en lignende Aarsag er Skyld i at Begge holde deres Fakler omvendte; thi paa ingen af Delene findes der Exempler paa andre os bekjendte Monumenter, uagtet man undertiden finder, at deres Pladser ere forvexlede, f. Ex. i No. 19, 28, 31 og i No. 37, hvor de desuden sees i en høiere Stilling end Tyren og ligesom svævende i Luften. I No. 22, hvor Tyren er vendt mod den modsatte Side, staaer den Genius, som holder Faklen op ad, paa høire Haand af Mithra; den anden sidder ved Gudens venstre Side. I No. 30 og 40 staae Begge paa høire Side, men ganske adskilte ved Gruppen. Afbildede over hinanden, saaledes at den med den opløftede Fakkell indtager det överste Sted, findes de baade paa den vertikale Randbredde af No. 30 og ved No. 40, paa det Sted, som bliver tilovers paa den anden Side af Pilasteren, som slutter Nichen, hvori Gruppen befinder sig. I Almindelighed sees de staaende, saaledes at hver fra sin Side vender sig i skraa Retning henimod

Gruppen. Dog seer, i No. 20, 21, 25 og 36 den, med den nedsænkede Fakkell, bort fra Gruppen. I No. 30 og 40 seer den, som staaer överst, til höire; den anden til venstre; som om denne havde været bestemt til at staae paa höire, den anden paa venstre Haand. Undertiden holde de deres Been lige udstrakte, som i No. 12 og 26; undertiden lagte over Kors, saaledes som *hvilende Genier* sædvanligen forestilles; f. Ex. i No. 20, 29 og 40. I Overeensstemmelse med Faklerne, vende de sædvanligen deres Aasyn op ad eller ned ad, og i Almindelighed holder hver sin Fakkell med begge Hænder i skraa Stilling for ved sig, med Spidsen vendt mod Gruppen, som i No. 19, 26, 28, 29, 36. I No. 21, 25 og 36 holder den paa venstre Haand staaende Genius Fakkelen nedsænket til venstre Side og vendt fra Gruppen; den anden derimod holder sin saaledes, at Flammen bliver paa den Side, hvor Gruppen befinder sig. For det meste holdes Spidsen af Faklen til den Side, hvor den seer hen, som bærer den; saaledes endog i No. 30 og 40. Men i No. 20 og 31 ere begge Spidser vendte fra Gruppen, endskjöndt, i No. 20 den ene af Genierne, og i No. 31 Begge see hen mod samme. Paa dette sidste Monument findes der ved Födderne af den, der holder den omvendte Fakkell, nær ved Flammen en cylindrisk Figur, om hvilken jeg ei veed, hvad enten den er en Sparre, mod hvilken han er i Færd med at udslukke Fakkelen, eller og et Slags Kar, som Deltorre har troet. I No. 18, hvor Benenes Stilling paa den Genius, som bærer den oplöftede Fakkell, er i en nyere Stil, holder den anden Genius sin Fakkell saaledes, at Flammen berörer Tyrens höire Forfod, og i den venstre Noget, som jeg, formedelst Monumentets höie Stilling ikke kan skjelne

med Tydelighed. Men jeg formoder, at disse Attributioner ere nyere, og at her i Oldtidens Dage stod den Genius, som bærer den opløftede Fakkell. I No. 22 læner den paa høire Side staaende Genius sig op til Klippen med Benene, slyngede over Kors og med Ansigtet henvendt til venstre; dette gjør og Flammen af den Fakkell som han med begge Hænder holder for ved sig, i en skraa Retning. Den anden Genius sidder i en liden Niche eller særskilt liden Grotte, ligesom sovende, med den venstre Albue støttet paa Knæet og med Hovedet hvilende i samme Haand; den høire Haand ligger paa Knæet, med en omvendt Fakkell, hvis Flamme slukkes paa Gulvet af den lille Grotte, imellem hans Fødder. Endelig findes paa den under No. 41 anførte, hos Agostini stukne og af Deltorre beskrevne Gemme, istedet for de fakkelbærende Genier, ved Tyrens Hoved en Yngling i mithraisk Dragt, som kaster sin Sæd paa Jorden, og ved dens Hale en anden, som løfter Fligene af sin Tunica i Veiret og danner af dens Folder en sig hvelvende Barm: men paa det af Gori givne Kobber holder denne en opløftet, hiin en nedsænket Fakkell. I øvrigt er det ikke usandsynligt, at disse tvende Genier, som følge Mithra, have foranlediget Ideen om den *trefolde Mithra*, (*Μιθῆης τριπλασιος*), som anføres af Forfatteren til *S. Dionysii Areopagita Breve* 2).

XX.

Solen og Maanen mangle ikke paa noget vel vedligeholdt Minde, ikke heller paa nogen af de Gemmer, jeg har lært at

2) *Epist. 7. ad Polycarp.*

kjende; ligesom man endog i Zend-Avesta finder, at de paakal-
 des tilligemed *Mithra*, som udtrykkeligen siges *sat imellem Solen*
og Maanen, netop som vi see ham paa Mindesmærkerne. Der-
 for indtage disse tvende Himmellegerer stedse det överste af Mar-
 moret paa begge Sider af Hulens Hvelving. Solen findes bestan-
 digen paa höire, Maanen paa venstre Side. Heraf fremkommer en
 vis Mangel paa Overeensstemmelse, (naar Fakkeldærerne bytte
 Plads), der lader formode, at det blot er Uagtsomhed fra Kunst-
 nerens Side, naar den Genius, der holder Fakkelen i Veiret
 findes paa venstre Side, og omvendt. De afbildes sædvanligen
 paa tvende forskjellige Maader. Hyppigst forestilles de i Brystbil-
 lede, forholdsmæssigen noget mindre end Mithra's Figur, anbragte
 paa Forsiden af Klippen og undertiden ligesom fremstaaende udf
 Stenen. Undertiden have de en forholdsmæssig Störrelse til Gu-
 den, og i No. 29 ere de mærkeligen større. I No. 18 findes
 disse Brystbilleder udhugne paa det överste af Grottens Forside;
 paa andre Basreliefs og Gemmer, hvor Grotten ei udtrykkes, have
 de faaet deres Plads paa höire og venstre Side af Mithra's Hoved.
 I No. 39, om den hos Caylus stukne Tegning er rigtig, seer
 man, istedet for Solens Hoved, en stor Kreds med 10 Straa-
 ler, og Maanen er afbildet som første og sidste Quarteer i vore
 Almanakker. Paa alle övrige Minder ere der Hoveder med meer
 eller mindre af Brystet, eller med en Begyndelse af Skuldrene
 eller Armene. Solens Brystbillede er en ung Mands, omgiver
 af Straaler. Hans Bryst er bedækket af en Chlamys. Hans Blik
 vendes bestandigen mod den Side, hvor Mithra staaer, og haver
 sig meer eller mindre. Paa No. 22 omgives Solens Hoved af et
 straaleskin, hvorover 7 Straaler udbrede sig. Paa No. 36 ere

der elleve Straaler, og ligesaa mange seer man paa det Straale-skin, der paa No. 29 omgiver den. Paa No. 15. mangle disse Straaler aldeles; men paa No. 18 sees der ved Siden af Hovedet Noget, som jeg ikke tydeligen kan bestemme, hvad er. Maanens Brystbillede har Brystet bedækket med en Tunica og bag ved Skuldrene en stor segelformig Maane. Undertiden staaer det over eller inden i denne Nymaane, som i No. 15 og 16, hvor man desuden seer tvende Stierner, anbragte ved Nymaanens tvende Spidser og et Bind omkring det sædvanligen som nøgent forestillede Luna's Hoved. Samme Bind sees ogsaa paa No. 22. Hovedet med Sløret, No. 13, har jeg mistænkt for at være af nyere Opfindelse. I No. 19 og 32 sees den tiltagende Maane over Gudindens Pande. Hendes Aasyn pleier at være meer eller mindre vendt ned ad. I Henseende til Stillingen, sees hun vendt, snart mod Venstre, bortvendt fra Gruppen, som paa No. 15, 16, 25, 36; snart mod Höire, vendt mod samme, som paa No. 13, 18, 19, 22. Begge Brystbilleder gaae indtil Navlen, hvor de synes at fremspringe af Klippen, i hvilken ogsaa Hænderne tabe sig. Armene sees nøgne. Endog ved Billedstötten No. 6 b. saae man i ældre Tider tvende slige Brystbilleder, af hvilke det ene har vedligeholdt sig og er anbragt överst paa et Stykke af den raae Klippe, der særskilt hæver sig op over den bageste Deel af Gruppen. Det forestiller Solen ifört en Tunica med Ærmer og en Citharspillers Chlamys, med et bredt Belte under Brystet. Armene, fra Albuen ned ad, tilligemed det övrige af Legemet, ere skjulte i Klippen, ud af hvilken det synes at fremspringe. Det qvindelige Hoved, som ikke passer til det Övrige, er af nyere Opfindelse, hvilket ogsaa kan siges om Mithra's Hoved,

hans höire Arm og andre mindre væsentlige Dele. Luna's Brystbillede, som burde findes lige over for Tyrens Hoved, er tabt tilligemed Klippen og en Deel af Fodstykket.

Den anden Maade, men som er sjeldnere, at forestille disse Guddomme paa, er, naar de afbildes paa deres Vogne, og da pleie Figurerne at være smaa. Af denne Art kjender jeg fem Exemplarer. I No. 17 seer man höit oppe, paa Siden af Klippen, *Solen* med sit straalende Hoved, ifört en til Födterne nedgaende Underkjortel med Ærmer, med et bredt Belte og en flagrende Chlamys, vendt i profil mod Venstre; dens Been, fra Knærne og ned ad, Vognen, hvorpaa den staaer, og Bagdelen af de tvende Heste der trække samme, skjules af Klippen eller imellem dens Klöfter. Hestenes Bevægelse er stigende og Solens Aasyn vendt op ad. Med den venstre Haand styrer den Tömmen; i den höire holder den Pidsken. Paa den modstaaende Side sees Maanen, ligeledes i profil, vendt mod Venstre, staaende paa en Vogn, der drages af tvende löbende Oxer, der uformærkt stige ned under Klippen. Hun har en tiltagende Maane paa sine Skuldre, er iklædt en opkiltret Underkjortel, böier sig lidet frem ad, og seer tilbage, holdende Pidsken i sin höire og Tömmen i sin venstre Haand. Paa No. 20 have de samme Stilling og skjules tildeels af Klippen. Guden er nögen; hans Chlamys er snöret fast over den höire Skulder og flagrende bagved. Hovedet, som omgives af Straaler, sees i profil og er vendt til Venstre. Han oplöfter sit Blik og holder den höire Haand op for Ansigtet. Af Vognen, hvorpaa han staaer, sees Intet uden

Hovederne af de fire Heste, som trække den, ligesom og Figuren af denne Gud holdes skjult fra Lænderne og ned ad. Hans Søster sees *en face* med nogen Böining til Venstre. Hun bær en Tunica med et Belte, og hendes peplum (Overkjortel) staaer buformig hvelvet over hendes Hoved, som böies noget om til Venstre, medens Hænderne for til holdes ned ad. Hun sees afbildet indtil Mellemlivet, og staaer paa en Vogn, som allene kjendes af Hovederne af de tvende Oxer, der trække den, og hvis Stilling for til er lavere end Gudindens; hvilket altsaa er det Modsatte af hvad Solens Heste vise, som stige op ad mod Klippens Top. Paa No. 12 sees Vognen oven for Fjeldets Ryg paa begge Sider af en Lund eller liden Egeskov, som indtager Halvparten af Bjergets Top, og mueligen har Hentydning til Dagens og Nattens Grændser, ligesom Proserpina's Lund i Nekyia (de Dödes Rige); maaskee er den et Symbol paa den materielle Verden (*υη*) som oplyses af disse Himmellegerer. Begge vende sig til Venstre: Solens (Vogn), som gaaer mod Skoven; Maanens, som forlader samme. Solens firespændige Vogn stiger i Galop; forud for samme svæver *Phosphorus* (Lucifer), en nøgen liden Dreng, med lette Skridt. I sin venstre Haand holder han en opløftet liden Fakkell, seer sig tilbage, og synes med den høire Haand, som han holder ned bag ved sig, at vise Vognen Veien. Solens Guddom er nøgen med flyvende Chlamys, seer lige frem for ved sig og styrer Tømmen med sin Venstre. Dens høire Arm er borte; ogsaa Hovedet har Tiden beskadiget. Luna paa sin Vogn holder sig for over og seer tilbage, holdende med begge Hænder de tvende Heste, som med langsomme Skridt stige ned fra

Höiden *). Forud for disse gaaer ligeledes en nøgen liden Dreng, *Hesperus*, med Hovedet vendt tilbage og en liden omvendt Fakkel i den höire Haand, som han holder ned ad bag ved sig. Den venstre holder han for ved sig op ad.

Paa No. 40 ere Vognene anbragte paa Skraaheden af Himmelhvelvingen; paa höire Side sees Solens firespændige Vogn for fra. Guden selv har en Chlamys paa og holder den höire Haand i Veiret; til Venstre sees Luna med flagrende Peplum paa en Vogn, som sees i profil og er vendt til samme Side. Den trækkes, som det synes, af een eneste Hest, som stiger ned ad med nedböiet Hoved. — Paa No. 30 findes de paa Randen eller Karnissen af Marmortavlen: paa höire Solens firespændige Vogn, som her ligeledes sees forfra; paa den anden Side Luna's tospændige Vogn, i profil, vendt til Venstre. Hun har en liden Maane (Lunula) paa Forhovedet. Hendes Heste synes at falde. Solens Heste hæve sig med Spring; dens Hoved er omgivet af Straaleglans, dens Chlamys flyver i Vinden og sin höire Haand holder den i Veiret. — Endelig seer man paa No. 18, foruden de allerede anførte Brystbilleder, som findes paa Ydersiderne, udarbejdede paa Fodstykket af Nichen begge Himmellegemers Vogne, tilligemed de Genier, som gaae forud for samme. Disse ere tvende nøgne Smaadrenge, uden Attributer. I det de mødes paa Midten af Fodstykkets Forside, udstrække de Armene mod hin-

*) Maanen bruger længere Tid til sin Vandring over Horizonten, end Solen, naar Begge's Dagbuer ere lige store. Billedet er altsaa godt valgt.

Overs.

anden, som for at brydes. Vognene ere begge vendte mod den venstre Side: Solens Vogn, som findes i det venstre Hjørne af Marmortavlen, trukken af tvende fyrige Heste, synes at flye for ved Maanens Vogn, som sees i det höire Hjørne, og som fört af tvende puklede Oxer forfølger den i Galop. Det synes, man her har villet udtrykke Striden mellem Dag og Nat, eller og allegorisk betegne disse Himmellegemers Formørkelser.

XXI.

Vi have endnu at betragte adskillige Biting, som vel findes paa adskillige mithraiske Basreliefs og Gemmer, men dog mangle ganske og aldeles paa den störste Deel af de Mindesmærker, der henhöre til denne Guddoms Dyrkelse.

Paa Nogle af dem ere disse Biting i ringe Antal, f. Ex. paa No. 20, hvor der ved Födderne af den Genius, som bærer den ned ad vendte Fakkell, imellem ham og Tyren sees liggende et Næg og et omvendt *Ryton* *); og ligeledes sees der, imellem Tyren og den Genius, som holder den op ad vendte Fakkell, paa Jorden en Gran-Kogle og en mod samme vendt Hane. Det er at formode, at disse tvende Gjenstande have Hensyn til den

*) *Ryton*, *ρυτον*, et Slags Bæger, hvis Figur er bred for oven og spids neden til, omtales hos Demosthenes. De mange og forskjellige Arter af disse Drikke- og Offerkar findes udförligen beskreyne i i en stor Deel af den 11te Bog hos Athenæus.

af Solen bevirkede Frugtbarhed, ligesom de tvende forhen nævnte til den, der tilskrives Maanens Indflydelse. Paa No. 18 sees, over Hovedet af Fakkeldbæreren, paa höire Side af Gruppen en liden Menneskefigur, som slæber en Tyr, om hvilken vi snart skulle tale. Over Hovedet af den anden Genius have der været lige saadanne Sindbilleder, men saa ilde tilredte, at det bliver vanskeligt at sige Noget om samme. Under den överste Rand, hvor Luna's Hoved er, seer man Noget, der ligner en aabnet Blomst eller en sig udbredende og delende Flamme; og ved Siden af samme er der Noget, ligesom en fremstaaende Muskelskal, og inden for samme en Levning af en nögen Figur, *igjen istandsat* som en Venus Anadyomene. Man har maaskee villet afbilde de tvende Elementer, Ilden og Vandet: men jeg afholder mig fra enhver Gisning, da det slet situerede Marmors Afstand har hindret mig fra at forvise mig om Beskaffenheden af det Afbildede. Paa No. 29 findes de Stjerner, som paa tvende forhen beskrevne Mindesmærker pryde Mithra's Chlamys, udarbejdede paa Baggrunden af Grotten: fire ere paa höire Haand af Guden; de tre övrige burde staae paa hans venstre Side, hvor dog den alt fortærende Tid ikkun har efterladt enkelte Straaler. Desuden sees, ved höire Side, paa Bunden af Grotten, tvende uregelmæssig parallele Furer, som gaae i skjæv Retning fra Indgangens krumme Omrids ned ad; den ene til Gudens Skuldre, den anden til hans Chlamys. Begge udgjöre saa at sige et bredt Belte, som kunde formodes at have Hensyn til Dyrekredsen, og inden for hvilket, under den Stribe som danner den överste Rand, ere anbragte tvende af de fire för omtalte Stjerner, medens de övrige tvende blive ovenfor samme Stribe og uden for Beltets in-

dre Rum. Oven for det krumme Omrids af Klippen, som danner Hulens, ere plantede syv knortede Træer, som kunde tages for Laurbærtræer. Mellem hver tvende af disse staaer et brændende Alter; og nederst paa Marmoret, under Slangen, sees ligesom opgravede for ved Hulens Indgang anbragte paa een Linie syv ligeledes brændende Altere i maadelig Afstand fra hinanden. Af disse syv Altere ere det første og det sidste af cylindrisk Figur; de övrige ere firesidede og næsten cubiske, hvilket og de sex oven for Bjerget i Lunden anbragte Altere ere. De syv Altere ved Hulens Indgang synes at være helligede de syv Planeter, saa meget mere, som de tvende der iblandt, som have Cylinder-Formen, ere større end de övrige og derved udtrykke et nöiere Forhold til de tvende større Himmelleger, som paa disse Slags Minder pleie at indtage Yderkanterne. Den mørke Lund höit oppe paa Klippen kunde være et Sindbillede paa *Natten*, og de mellem Træerne blussende Altere, hvis Antal maaskee ingen anden Bestemmelsesgrund har, end deres forholdsmæssige Stilling mod disse Træer, skulde da have Hentydning til Fixstjernerne, som i utallig Mængde glindse gennem Nattens Mörke. Ikke heller skulde det stride mod denne Forklaringsmaade, at man seer de os nærmere Planeters Altere anbragte paa den nederste Deel af Marmoret; at derimod de der ere helligede de ubevægelige Sjerner, som angive Universets Grændser, ere anbragte paa det höieste af Bjerget, i Mörket af den Skov, som forestiller den uendelige Materie. Overflödig rige paa smaa Figurer ere de med No. 19. 28. 21. 30. 40. betegnede Basreliefs og Gemmerne No. 41 og 42. Paa No. 21. löber der paa Siden af Klippen en bölgende Flod ned ad indtil det Underste, hvor det synes som om

den ved Siden staaende Genius neddypper og udslukker sin Fakkell, medens en liden fra samme Side nedstigende Tyr nærmer sin Mule dertil for at drikke. Denne Omstændighed bringer mig paa den Formodning, at der ogsaa paa No. 31 kan være et Vandkar, hvortil Fakkellbæreren nærmer sin Fakkell, endskjönt et ovenfor anført Sted af Porphyrius, angaaende Lustrationen med Honning, kunde føre i Tvivl, om Mithra's Dyrkere antog en saadan Blanding af Ild og Vand. Men disse Lærdomme vare ingenlunde saa uforanderlige, at jo deres Tilhængere i eet eller andet kunde afvige fra hinanden. Desuden finde vi, blandt de Berømmelses-Udtryk, der tillægges Mithra i Zend-Avesta, ogsaa omtalt hiin vandrige Ström, som flyder ned fra Bjerget Alborgi, hvor Guden boer, og som frugtbargjör Hjorderne; og i den *Solens* angaaende Afdeling, Neaesci, paakaldes foruden denne ogsaa *Mithra* og Ormusd's Datter, *Vandet* 1). Imellem Floden og Hovedet af den Genius, som bærer Fakkellen, opdager man, paa Siden af Klippen, et fireføddet Dyr, som synes at være et ungt Vildsviin, hvormed ogsaa det andet lidet Dyr, som sees i No. 37, ved Siden af Luna's Hoved, har nogen Lighed. Gronovius antog det for en Björn. Mueligt var det, at Sviner, som udrydder Slangor og andet Kryb, stod i nogen Yndest hos Magerne, skjönt jeg ikke finder talt derom. Paa en til Overtroens Tider hörende Gemme, som bevares i det borgianske Dactyliotheek, seer man afbildet et Sviin, som med Födderne söndertræder en Slange, der hæver sit Hoved mod dets Tryne. Antageligere var maaskee den Gisning, at dette Dyr er den hos Parser-

1) *Anquet.* Tom, 2. p. 206. p. 12, 13.

ne hellige *Bæver* 2), for hvilken netop Stillingen ved Siden af Floden var saare passende. Det överste Hjørne af Marmor, hvor Luna's Hoved burde findes, mangler; derimod seer man paa den modsatte Side, paa venstre Haand af *Solens* Hoved, en vinger Hest, som skrider frem mod denne (Luna), og som maaskee har Hentydning til det i Zend-Avesta 3) Solen givne Tilnavn af Mithra's Livhest; endskjönt man ogsaa, uden at tage sin Tilflugt til Parsernes Böger, let vil kunne finde Aarsager, hvorfor man har sat *Pegasus* ved Siden af *Solen*. Bag ved denne Hest staar en Phoenix, et Sindbillede paa Evigheden, ligeledes bekjendt paa Oldmynter; og længere ned ad, paa höire Haand af Fakkeldæreren seer man, paa det af Vignoli besörgede Aftryk i Kobber, en *Hane* med tvende *Ax* i Næbber, hvilke jeg ikke har kunnet skjelne paa Originalen, der stod paa et ubeqvemt Sted og efter Vignoli's Tid har taget endnu større Skade. Saaledes kunde da de den animalske og vegetabiliske Frugtbarheds Symboler forenes, som paa No. 20 sees fordelt ved de tvende Geniers Födder. Maaskee vare der endnu andre Figurer, som ere tabte tilligemed Indskriften, der af Vignoli anföres som udarbejdet paa Baggrunden af Hulen, og hvoraf for nærværende Tid intet Spor meer er tilbage. Paa den med No. 22 betegnede Basrelief, hvorpaa Klippen af Mithra's cylindriske Niche deles i to aflange og næsten lige store Stykker, finde vi paa höire Side af Solens Brystbillede en liden *Cypresse*, et hos Orientalerne helligt Træ; hvilket kan godtgjöres, deels af de nyere Persers Beretninger, deels

2) *Sadder port.* 62. *apud Hyde* p. 485.

3) *Anquet.* Tom. 2. p. 13, 220.

af palmyrenske Oldminder, paa hvilke især dette Træ sees i Forbindelse med *Solens* og *Maanens* Billeder 4). Desuden findes ogsaa Cypresser paa de persepolitanske Basreliefs. Under *Solens* Brystbillede er der en liden Grotte, hvorfra en Löve gaar frem, som med en Böining vender sig mod höire, medens den dreier Hovedet tilbage, som for at see mod Mithra's Niche. Under Löven findes den allerede beskrevne Ravn og Skorpion; derefter, staaende, den Fakkelen bærende Genius; endnu længere til Höire en *Daddelpalme*, som maaskee sigter til Navnet: *Uovervindelig*, som hyppigen tillægges Mithra. Paa venstre Haand, under Hjørnet, ved Siden af Luna's Hoved findes der en i det Grove bearbejdet Cypresse, som svarer til den anden paa Solens Side staaende. Under Luna's Brystbillede, og over den lille Niche, hvori Natens og Sövnens Genius, med den ned ad vendte Fakkell, sidder, staaer *en Hane* med aabnet Næb, som om den med sin Galen vilde vække den sovende Genius. Den seer mod Venstre, mod en *Daddelpalme*, ved Siden af hvilken man finder en *Örn*, som, anbragt over Klippen, holder i begge sine Kløer en Lynstraale, og, i det den dreier sig mod den Side, hvor Fakkellholderen staaer, synes med sit udstrakte Næb at trage efter en liden og ikke tydeligen nok forhøiet Ting, som findes i nogen Afstand over Spidsen af hans Hue. Endelig finder man i det underste Hjørne en tredie *Daddelfrugter bærende Palme*. De omtalte, med No. 19 og 28 betegnede, Basreliefs ere i Maneer, Draperiets Colorit og Figurernes Anordning saa overensstemmende med hinanden,

4) Vid. Foggini Mus. Capitol. Tom. 4. Tab. 18. p. 37.

at jeg næsten er overbeviist om, at de forðum have udgjort et eneste Strykke, da den ene netop mangler, hvad der findes paa den anden. Jeg vil og beskrive dem som saadanne, og blot erindre, at hvad der hører til den høire Side af den Deel, hvor Solen er anbragt, findes paa No. 28, som tilhører Hr. Fagan, da hvad der svarer til den modsatte Side sees paa No. 19, som er indfattet i en Væg af Forgaarden i Belvedere. Paa høire Haand af den Genius, som holder den omvendte Fakkell, findes et paa Siden af Klippen henplantet Grantræ, der ikkun har en eneste med Blade besat Green, da Hovedstammen er afskaaren; paa denne sees anbragt en *Hue* eller *Hat*, saadan som Mithra bærer den, af rød Farve. Dette Træ, helliget *Moder Idæa*, er et nyt Beviis paa den nye Forbindelse imellem Mithra og Aty's, som ogsaa Begge pleie at bære Huen eller Hatten; dog med den Forskjel, at Aty's sædvanligen er forlænget ned over Nakken, efter Phrygiernes Skik. Høiere oppe staaer et *Laurbærtræ*, hvoraf en Green strækker sig hen mod Hulen, og paa denne, som allerede forhen er erindret, sidder Raven. I Skyggen af samme ligger en Mandsfigur med Skjæg, nøgen indtil Hofterne med et rødt Omsvøb (*Peplum*), som, efter at have bedækket hans nederste Lemmer og snoet sig omkring begge hans Sider, tilsidst skjuler hans Hoved indtil Panden. Han ligger næsten udstrakt, med Fødderne mod Stammen af Træet; med den høire Haand, som hviler paa Hoften, holder han en liden Segl; den venstre Arm, hvis Albue holdes mod Klippen, tjener ham til Støtte for det tilbageholdende Hoved: denne *Saturn* forestiller maaskee Magernes øverste Guddom, som de kalde *den ubegrændsede Tid*. Paa høire Side af Træet, noget lavere end Roden eller det Nederste af

Stammen, bemærker man en Dolk, fæstet lodret ned i Klippen; maaskee med Hentydning til Fabeln om *Agdestis*, en Søn af *Jupiter* og af den *gjennemborede Klippe*. Over Laurbærtræet findes Solens Hoved, til hvilken, som til Apollo, dette Træ er helliget. Paa den modsatte Side, d. e. paa Stykket No. 19, seer man, paa Siden af Klippen, over Fakkellholderens Hoved, en liden Tyr, med Forfödderne paa Jorden og Hovedet strakt ned ad paa Randen af Grotten. Bagbenene hvile paa Skuldrene af en Mand i mithraisk Dragt, som, i det han vender sig bort fra Hulen, holder fast om den unge Tyr's Födder og slæber den bort med sig. Denne unge Tyr, der paa No. 21 nærmer sig til Bækken, havde her bragt mig den onde Dæmon i Erindring, som forhindrer ham i at opnaae det ham bestemte Gode; men, da jeg seer samme Gruppe gjentagen paa No. 18, kun med den Forskjel, at den findes paa höire Side af Grotten og vendes mod samme, forvisses jeg om, at her handles om et Emblem eller en Ritus, som ikke andensteds fra er os bekjendt. Maaskee er det Offeret selv, som, efter at være slagtet af Offerpræsten, bortføres til det Övre af Bjerget, for der, efter Magernes og Parsernes Begravelsseskik 5), at overlades Fuglene som et Rov. Imidlertid, da denne Tyr mere har Anseende af levende end död, fristes man snarere til at troe, at her forestilles een af de Kampprøver, der fordredes af dem, der skulde indvies; hvilke, maaskee til en Efterligning af deres Gud, skulde betvinge, i det mindste lade som de betvang, en Tyr. Over denne Gruppe, ligeledes i Nærheden af Hulens Rand, findes der en anden af

5) Vid. Zoega de orig. et usu Obelisc. p. 249. 649.

tvende Mænd i mithraisk Dragt, af hvilke den Ene seer til Venstre og er beskæftiget med at sætte en Straalekrands paa den Andens Hoved, som derimod ligger knælende for ham og med sin høire Haand holder om dens Arm, der krandses ham; maaskee som for at afslaae den Ære, der tilbydes ham, eller for at lade Krandsen, ifølge den oven for anførte mithraiske Skik, falde ned paa Skulderen. Af denne liden Figur er den nederste Deel af nyere Arbeide, men dog forbedret med Iagttagelse af det Antike. Den Krandsende sees *en Face* og holder i sin høire Haand, der hænger ned til Siden, Noget, som jeg ei nøiagtigen har kunnet bestemme, om det er et Offerbæger (Ryton) eller en Offerkniv. Det første kunde sigte til *Salvelsen i Panden*, som foretoges med Mithra's Stridsmand; det andet til den ved *Krandsens* Overgivelse brugelige *Trusel: Mithras signat in fronte milites suos et sub gladio redimit coronam* 6). Paa den med No. 41 betegnede Gemme, beskrevet af Deltorre, er der intet Spor til en Grotte. Den mithraiske Gruppe staaer midt imellem begge som Medhjelpere tilstedeværende Genier, og ved den ene Yderkant sees et *Overflødighedshorn*; paa den anden en *Palmegreen* med en dertil fastet Menneske-Hjerneskal. Hunden og Skorpionen have deres sædvanlige Plads, Slangen sin i nogen Afstand fra Tyren, og under dennes Hale er der en *Skildpade*. Fremdeles sees överst *Solens af Straaler omgivne Hoved*, tilligemed en over Skuldrene hængende *Spøbe*; og *Lunds Hoved*, for til udmærket ved en *voxende Maane*. Mellem disse tvende Hoveder findes *otte Stjerner*, en *Lynstraale*, en *Herolds Stav*, en *Piil*, tvende *Fugle*, en Slags

6) Terrull. de præscript. c. 40.

Lee, og under Luna's Hoved en *Krands*. Paa Reversen af samme Gemme findes udarbejdet en *Löve*, som gaar med en *Bie* i Munden, omgivet af *sju Stjerner*.

XXII.

En særdeles Opmærksomhed fortjene Bifigurerne paa de med No. 30 og 40 betegnede Basreliefs og de paa den i Caylus's Samlinger forekommende Gemme, No. 42. Paa No. 40 findes, inden for Mithra's Niche, tvende smaa Træer, henplantede paa denne og paa hiin Side af Tyren. Det for ved den eller paa venstre Haand staaende synes at være en Gran, over hvis Stamme en Fakkell sees fastet, hvis Lue hæver sig op imod Tyrens Bringe. Det andet Træ er fuldt af Frugter, og hen mod samme flyver en Fugl, som kommer fra den Side, hvor Mithra sees. *Granen*, som helliget Gudernes Moder ($\Delta\eta\mu\tau\eta\epsilon$) findes hyppigen i alle de Mysterier, hvor man tog Hensyn til den oprindelige Naturstand, hvori Menneskene levede i Skove, eller og til levende Væsners Fodsæl, hvorpaa *Grankoglen* ansaaes som et Symbol, have vi allerede fundet paa den under No. 28 forekommende Basrelief, og dens *Frugt* paa No. 20. Det Venus helligede Æbletræ bringer mig paa den Formodning, at den Fugl, man har villet betegne, kunde være en *Due*, skjönt den paa Kobberet snarere ligner en Glente. Her er ikke Stedet til Undersøgelser over Forholdet imellem *Mithra* og *Anaitis*; ei heller maa man tænke paa *Adonis's* Mysterier. Venus, som Forplantelsens Kilde, udgjorde i hiin senere Tidsalder en Deel af de til sam-

lige Guddomme helligede Mysterier, hvorpaa vi, blandt mange andre Ting, ogsaa finde Beviser i de mange abraxiske Gemmer med et Aftryk af Venus Anadyomene, som med et ægyptisk paa disse Gemmer udskaaet Navn kaldes *Aroriphrasis*, d. e. *Glødens Blomst*. Men maaskee udgjøre begge disse Træer, hvoraf det ene er vildt, det andet er ved Cultur forædlet Frugttræ, kun tilsammen et eneste Emblem paa de forskjellige Planteslægter, som fremvoxde af Marven af den Tyr, som, efter Magernes Cosmogonie, var Stamvæsenet for de øvrige. Oven for de tvende Træer findes sex i en horizontal Linie, men i uregelmæssig Afstand fra hinanden henstillede Cylindre, hvoraf tvende staae paa venstre, fire paa höire Side af Gruppen. De see ud som smaa Kar, men ere formodentligen *Altere* eller *Baale*, skjönt *Luerne* mangle. Jeg formoder, der burde være syv saadanne, som havde Hentydning til de 7 Planeter, baade fordi Arbeidets Grovhed og Vanskeligheden at udføre denne Basrelief i Glas retfærdiggjøre Mistanken om at Adskilligt kunde være udeladt. Over de fire, som have deres Plads paa höire Side, staaer en stor lodret opreist Fakkell. Samme omsnoes af en spiralformig Fordybning, og er selv noget krum, som om den var et Horn af et Dyr; og Luen trænger kraftig frem af en bred Aabning. Paa höire Side af samme sees en liden Menneskefigur, som ved Glassets Smeltning ei er kommen til Fuldkommenhed, hvorfor der ei heller lader sig give noget rigtigt Begreb om samme. Den falder paa skraa ned ad fra det överste af Fakkelen til det yderste Alter, som om det var en ond af Fakkelen Lys forjaget Dæmon, eller som om man havde villet forestille hiin glimrende Engels Fald, som siden har faaet Navnet *Lucifer*. Paa venstre Haand af Mithra

finder man tvende vingede Ynglinge, som fra Mellemlivet og ned ad omgives af et Slags spiralförmig Svöb, som ligner den kort tilförm beskrevne Fakkell. Den ene staaer ved Siden af Gudens Hoved og ovenfor hans venstre Arm; den anden foran ved Tyrens Tryne og imellem de tvende Altere. De have ingen Attributer, ingen bestemt Handling; Armenes Holdning og Bevægelse have en aldeles barnlig Character. Er det maaskee Sjæle, som, lige Sommerfuglene, forlade Puppen? — I Porphyrrii Afh. om den homeriske Hule findes adskillige Udtryk, som kunde bestyrke os i den Mening, at ogsaa denne Idee blev fremsat i Mithra's Mysterier. Eller er det Lysets Engle, der, ligesom Phænes af Ægget, gaae frem af det Mörke, hvori de ere indhyllede? En Forestilling som ei er meget afvigende fra hiin, i det mindste er den beslægtet med samme.

Af de tvende Pilastre, som slutte Nichen, er den höire ganske besat med den forhen anförte Indskrift, paa det nær, at der paa Capitellet sees udarbeidet et *Vievandskar*, ligesom der paa Capitellet af den modsatte Pilaster findes *trende Offerknive* af forskjellig Dannelse, og langs ned ad Pilleskafte *syv Laurbærkrandse*, den ene over den anden. Disse Krandse ere upaatvivleligen et Tegn paa den mithraiske Krigstjeneste, og hine paa Capitellerne udarbejdede Redskaber stadfæste denne min Mening, at den her forestillede Mithra's Handling er en Offring, og at den, endog efter Indførelsen af alle mystiske Forklaringsmaader, vil ansees derfor. De tvende smaa Træer paa det nys beskrevne Oldminde findes atter paa No. 30 i de samme Stillinger. Det paa venstre Side er, ligesom hiint, et vildt; det paa höire Side et frugtbærende

Træ. Men ved dette sidste hænge desuden en Skorpion og en omvendt Fakkell, ligesom ved hiint en Fakkell med Luen op ad og et Hoved eller og en Pandeskal af en Oxe. Mueligen har man, ved slige Symboler, tænkt paa de himmelske Dyrebilleder, i hvilke Solen stiger og nedstiger, og giver *Tyren* og *Skorpionen* Fortrinnet for Hoved-Constellationerne, Vædderen og Vægtskaalen, for tillige at hentyde til Venus og Mars, eller *Φιλία* og *Βεϊκος*, efter Empedocles alle Tings Grundaarsager. Efter Skikken i det Aarhundred, hvorfra dette Oldminde synes at være, lode Philosopherne, som i bogstavelig Forstand vare *alle Guders Præster* (*omnium deorum sacerdotes* 1), sig bruge til at *fornye* og *fortolke* hine philosophiske Digteres Lærdomme, der vare vante til at give *Sandheden* Fabelens Indklædning; da derimod hine Philosopher, disse Digteres senere Discippler, beskæftigede sig med at forvandle det Individuelle i alle Myther og religiøse Skikke til philosophiske Sandheder. Det synes desuden, at Ophavsmanden til denne Basrelief, i det han med Skorpionen, som findes ved Tyrens Avlelem, forbandt Krebsen og sat Löven i Nærheden af samme, har tænkt paa Solens og Maanens Indflydelse paa Forplantelsen, da ogsaa disse tvende Dyr have en Plads i Dyrerekredsen. — Paa Karnissen af her omtalte Basrelief, imellem de Steder, som Solens og Maanens Vogne indtrage, sees *syv brændende Altere*, som maaskee betyde de 7 Dage i Ugen; og imellem hver tvende staaer *Noget*, som man kunde antage for en *Lysestage* uden Lue og ansee for et Symbol paa Natten, dersom Lysestagernes og Alternes Antal var det samme. Maaskee er det en Efterladenhed af

1) *Apulejus*.

Kunstneren, at han kun har gjort sex: maaskee har han ladet sig nøie med at tilkjendegive Overgangen fra en Dag til en anden, formedelst Natten; men det kan og være, at disse Altere og Lysstager tilsammen ikkun ere et Emblem paa Himmelen og dens tindrende Stjerner; og at der er en Overeensstemmelse imellem de 7 Altere og de 6 Lysstager paa dette Oldminde og de 13 Altere paa No. 29. — Imellem Solens Vogn og det første Alter staaer Billedet af en skjægløs, nogen Gud, opreist staaende og omböiet mod Alterne til Venstre, og fire Gange omsnoet af en *Slange*, hvis Hoved hæver sig bag ved Billedets Hoved. Efter det tredie Alter opdager man et andet, lignende Billede, som kun deri adskiller sig fra det forrige, at det har Vinger og holder en Knippel i sin venstre Haand. Da jeg vidste, at dette Marmorminde kun eengang er aftrykt i Kobber — et Aftryk, for hvis Rigtighed jeg ikke tør svare — formodede jeg, at begge Originalens Billeder maatte være vingede og bevæbnede med Knipler; og da skulde jeg let have troet, at det ene Billede havde Hensyn til Solen, det andet til Maanen, da Æonerne maales ved disse Himmellegemers Bevægelse. Desuden kunde det Solens Æon tilhørende Antal af *tre* Altere være det *Uiige*, *Fuldkomne* og *Mandlige* hos dette Himmellegeme, ligesom Antallet af de *fire* Altere var et Tegn paa det *Lige*, *Ufuldkomne* og *Quindelige* hos *Maanen*. Men da jeg paa et andet Oldminde, hvormom jeg strax skal tale, finder de samme Figurer gjentagne med samme Forskjel, falder jeg paa den Formodning, at den uden Vinger forestiller Orphikernes *evige og uforanderlige Tid*, den Magerne betragtede som alle Gunders Fader; den anden derimod (Æon) er, efter de samme Orphikeres Lærebygning, *hiin uforanderlige Tids bevægende Kraft*, *Evig-*

hedens Maat. I det mindste ophæves derved ikke Idee - Forbindelsen imellem Tidens Gud og det større Himmellegeme (Solen), eller den imellem Guden Æon og det mindre (Maanen), ei heller nedbrydes derved, hvad jeg har sagt om Alternes Antal og dettes Hentydning. Her skal i det Følgende tales om Guden Æon. Det Oldminde, hvorpaa jeg nylig har beraabt mig, er en Jaspis i Caylus, som, hvad største Delen af dens Tegning angaaer, stemmer overeens med den af mig beskrevne Basrelief. De tvende Træer, som og de paa deres Stammer befastede Ting, ere de samme; men desuden er her, over hvert af disse, en anden Fakkell, ligesom i Luften, som vendes ned ad over det paa venstre Haand staaende Træ, — den hertil fæstede Fakkell staaer opret, havende sig, efter en skraa Retning, over det andet. Disse Ting, tilligemed den mithraiske Gruppe, have deres Sted inden for Grotten, som paa nærværende Gemme betegnes ved et buformigt Klippestykke, paa hvis Skraahed man seer *de tvende Himmellegemers Vogne*, netop saaledes afbildede, som paa vor Basrelief, med den Undtagelse, at Luna her har den voxende Maane omkring ved Skuldrene. Oventil sees ligeledes tvende af Slanger omgivne Figurer, ligesom paa hiin Basrelief, den ene vinget og med Stokken i Haanden, den anden uden disse Attributer. Imellem de tvende Figurer er der *tre Flammer*, og imellem den vingede og Luna's Vogn, *fire* andre. Endelig bemærker man paa høire Haand af den ubevingede Figur, som staaer paa Solens Side, noget længere nede *ni Stjerner*, imellem hvilke en liden Figur, nøgen og efter Anseende qvindelig, ligger knælende og i en Tilbedendes Stilling, med Hænderne opløfede mod hiint større Bilde, fra hvilken den dog adskilles ved Noget, som er utyde-

ligt og ubestemmeligt, og kunde forestille et sønderrevet Slør, eller en opstigende Taage. Alle Omstændigheder forene sig til den Gisning, at man har villet forestille Venus Urania, i det hun beviser Tidens evige Guddom sin Ærbødighed.

XXIII.

Guden Æon, som vi have havt Leilighed at omtale, staaer i nöieste Forbindelse med Mithra's Mysterier, og har, uagtet Alderdommens Skribenter kun sparsomt nævne ham, dog spillet en stor Rulle i hine Overtroens Aarhundrede, da disse Mysterier især vare i Anseelse. Allerede hos en af de gamle Tragikere 1) finde vi Ideen om en Æon, *Chronus's* Søn og *Parcens* Ledsager; og dersom vi skulle troe Johannes fra Philadelphia 2), har, længe før Euripides, ogsaa Epimenides talet om *Dioskurerne Aïων* og *Φυσις*, som alle Tings første Frembringere: men disse Allegorier vare ikke optagne i de almindelige Lærebygninger om Gudernes Oprindelse; ikke heller havde de nogen Indflydelse paa de offentlige Cerimonier. Dog nød Æon fra de allerældste Tider af visse Æresbeviisninger i de orphiske Mysterier, hvorfra siden, flere Aarhundrede efter Christus, Neoplatonikerne fremførte dem paa

1) *Chorus in Heraclid. Euripidis, v. 898:*

πολλα γαρ τιμαί

Μοίρα τελεσσίδωται

ρ'Αίωv τε Κρονος παύς.

2) *De mensibus. Mscr. in Biblioth. Barberin.*

ny og udbredte dem, da denne Sect, meer end nogen af de øvrige, viste sig ivrig i at forbinde Philosophie, Mythologie og Religion til et eneste Heelt. Den gamle Poesies Chronos var dem en alt for almeenbekjendt Guddom, og skjönt de, endog ved at fortolke og forklare denne Guddoms Mythe efter deres egne Ideer, nærmede sig meer eller mindre til dens Opfinderes Mening, saa satte de dog, istedet for samme, i deres eget System, tvende med den beslægtede Guddomme eller Kræfter, den ene, kaldet *Χρονος* eller *Tiden*, den anden, *Αἰών* eller *Aarhundred*; og de antog Forholdet imellem *Χρονος* og *Αἰών* overensstemmende med Forholdet imellem $\Psi\upsilon\chi\eta$ og $\nu\delta\varsigma$ *) 3). Æon var altsaa den bevægende og maalelige Kraft, som boer i den ubevægelige og umaalelige Chronos: og i Folge dette Begreb har jeg antaget, at det med Vinger og Stav forsynede Billede, paa de tvende forhen beskrevne Oldminder, skulde forestille Æonen, ligesom Chronos, eller den evige Tid, skulde forestilles ved det disse Attributer manglende Billede. Begge Guddomme, den utrættelige Æon og den evige Chronos, nævnes tilsammen i hiint, forresten temmeligen forvirrede Litanie, helliget de i Mysterierne dyrkede Guddomme, og samlet af en langt sildigere Digter under Navn af *orphiske Bønner*, hvorfor det og sædvanligen faaer sit Sted for ved

*) D. e. imellem den *sandselige Sjæl*, som samler *Erfaringer* i begrændsede og bestemte Tidsrum; og den *fornuftige Sjæl*, som kjender og indseer de *evige Love*, som gjelde overalt og til alle Tider.

Overs.

3) *Procl. in Tim. l. 4. p. 246, 247, 251.*

de Hymner, som tilskrives Orpheus 4). Men ligesom $\psi\upsilon\chi\eta$ og $\Psi\upsilon\chi\eta$ i det mindre nøiagtige Sprog bruges uden Forskjel, saaledes betjener man sig og af Ordene $\alpha\acute{\iota}\omega\upsilon$ og $\chi\rho\omicron\nu\omicron\varsigma$ til at betegne et eneste Væsen; hvorfor ogsaa de samme Orphikere, i deres Lærebygninger om Gudernes Oprindelse, ikkun tale om Chronos 5). Derimod; medens denne ligesom laae begravet i hine Theorier, dem kun Faa gjenneuskuede, og medens den, efter Damascius 6) og Athenagoras 7), ham egne Figur, der var en vinget Slange med et Menneskehoved imellem et Tyre- og et Löve-Hoved, maaskee ikke meer er at finde paa noget af de tilkomne Oldminder, nød Æon en høitidelig Tilbedelse, og mange af hans Billeder ere endnu blandt os. I ham forenede de *de Gamles Phanes*, som synes at udgjøre Hovedbegrebet, da hans ægyptiske Navn 8) svarer til Grækernes $\alpha\acute{\iota}\omega\upsilon$, hvorfor ogsaa Damascius 9) sammenligner den orphiske Phanes med Phoeniciernes

4) *Orph. εὐχῆ v. 28.*

5) *Damasc. fragm. de primord. p. 198, 252.*

6) *Ibid. p. 254.*

7) *Legat. pro Christ. c. 18.*

8) Φ - $\epsilon\pi\epsilon\upsilon$.

9) *Fragm. ap. Bentr. epist. ad Mill. p. 4.* Denne Phoeniciernes Æon er, efter den hos Euseb. pr. ev. I, 10, p. 34. udaf Philo fra Byblus compilerede Sanchoniaton, en Broder til Protogonns og en Søn af Colpia og Baau, d. e. af *Aanden* og *Narren*. Det fortjener ligeledes at anmærkes, at Forfatteren til de orphiske *Bønner*, efter at have talet om Æon, dog ikke nævner Phanes.

αἰῶν κοσμικὸς, *Magernes evige Tid*, som vi have seet frem-
sat paa en mithraisk Basrelief, under Skikkelse af en Chronos
eller Saturn; og desuden *Osiris* og *Adonis*, hvilke man mener
forestillede Solen 10). Efter Anseende bleve Billederne, som
forestillede samme Guddom, ikke fremviste, uden i Mysteriernes
inderste Helligdom, og til dens Ære forfattede Hierophanterne
Hymner, hvoraf man finder en Prøve hos Nonnus, i hans Dio-
nysiaca 11), hvor Jupiter tiltaler ham saaledes:

Ὁ πατερ, ἀεναῶν ἐτεῶν αὐτοσπορε ποιμην.

Ogsaa Gnostikerne af Valentin's Skole fandt Behag i at frem-
stille denne Guddom som den første og ældste, som Oprindelsen
til alt det Gode, som Ophavsmanden til det himmelske Hierar-
chie; hvilken de kaldte *den fuldkomne Æon*, (αἰῶν τελειός),
— ogsaa βυθος, προαρχη, προπατωρ, som i Forbindelse
med *den eviggamle Tausheds Gudinde*, *Sige*, der ogsaa blev holdt
i Ære hos Orphikerne, frembragte 28 mindre Æoner, hvilke,
forenede med deres Forældre, udgjøre det guddommelige Pleroma
(πληρωμα) 12). Denne Æons Billede, som, efter Damascius
i Heraisci Levnet 13), blev tilbedet i Alexandria, havde noget
Guddommeligt og Overraskende, havde mange ikke blide, men

10) *Damasc. ap. Suid. V. Διαγνωμῶν ἐπ' Ἐπιφάν. κ. εἰς πρ.*

11) *Lib. 7. v. 73.*

12) *S. Iren. conf. gnos. I, I. 2. Tertull. adv. Valent. c. 7. 8.*

13) *Ap. Phot. p. 1049.*

rædsomme Skjönheder, 'og dog, uagtet dets Rædsel, en velgjørende Naturs Character. Tydeligere Efterretning om dette Æons-Billede finder jeg ikke hos de gamle Skribenter; men adskillige Grunde overtyde mig, at de vingede, af Slinger omsnoede, Figurer, med Lövehovedet, som fandtes i den ved Ostia opdagede Afbildning af den mithraiske Hule, ligesom andre dermed overeensstemmende Figurer, forestille denne mysteriøse Guddom. Slangen, Tidens bekjendte Symbol, som med afmaalte Vendinger snoer sig omkring disse Figurer, leder os allerede til denne Tanke: dernæst det oven for anførte Lövehoved imellem Ting, der, som Særkjender, udmærke Tidens Gud, nemlig Vingerne og de øvrige dertil hørende Attributer, hvis Forbindelse med samme Guddom er saa let at indsee. Fire Vinger, netop som de Billeder, hvorom her tales, havde Phoeniciernes Chronos, efter Philo fra Byblus omtalet hos Eusebius 14). Særdeles rimeligt bliver det, at det er den tilligemed Mithra, i den hellige Hule, dyrkede Gud, naar man veed, at Magerne ansaae *Tiden* som den överste Guddom: men ovenanførte Steder indgive mig den Formodning, at det Navn, som man i Mysterierne pleiede at give Tidens Gud, var Æon, og ikke Chronos. Dette bestyrkes end ydermere ved et Sted hos Arnobius 15), hvor Guden i Löveskikkelse kaldes *Frugifer*, et Tilnavn som hyppigen gives Osiris, der, som ovenfor er sagt, ofte forvexledes *κατα μουσικην τινα θεονορασιαν* med Æon: og med dette Tilnavn stemme

14) *Præp. evang.* I, 10. p. 39.

15) *Contr. gent.* I, 6. p. 86.

ogsaa Vingerne paa den ved Ostia fundne Hovedfigur overeens, da Producter af de fire Aarstider ere udarbejdede paa dem. Det Frygt og Forundring opvækkende, som Damascius angiver som characteristisk hos denne Gud Æon, findes overmaade kraftigen udtrykt i disse Billeder; og de Skjönheder, som Epopterne kunde blive vaer paa samme, vare visseligen af en meget alvorlig Natur. Jeg troer derfor ei at være langt fra Sandheden, naar jeg anseer disse Figurer som Billeder af den under Navnet Æon bekjendte Tidens Gud, der tilbades af de mithraiske Mysteriers Medlemmer som alle Guders Fader og som den överste Demiurg. Damascius hos Suidas 16) melder, at Guden Æon stod i Forbindelse med de persiske Mysterier, og formodentligen er han identisk med Margernes Demogorgon, som omtales af Statius's Scholiast 17); ligesom der ikke engang kan være Tvivl om, at disse Billeder, som sædvanligen saaes i de mithraiske Huler, have forledet samme Scholiast til den Mening, at *Mitra selv* der blev afbildet, *leonis vultu cum tiara, persico habitu et utrisque manibus bovis cornua comprimens*: en Ting, hvoraf intet Spor findes, være sig i nogen anden Skribent, eller paa noget andet Oldminde. Det kan ogsaa være, at Guden *Genneus*, hvis Billede i Löveskikkelse saaes staaende i den heliopolitanske Jupiters Tempel 18), ikke var forskjellig fra vores Æon, om hvilken jeg faaer ny Anledning at tale i en Afhandling, som jeg nu arbejder paa, og som skal handle om den orphiske Guddom Phanes.

16) V. Ἐπιφάν. κ. εὐπρεπ.

17) Theb. 4, 516.

18) Damasc. ap. Phot. cod. 242. p. 1064.

XXIV.

Foruden de tvende allerede beskrevne Oldminder, gives der ti mig hidtil bekjendte Billeder af Guden Æon, alle af slet Billedhugger-Arbejde, skjönt ei alle ere sildigere end det 2det Aarhundred efter den almindelige Tidsregning. Den største og mærkværdigste af dem alle er den sidst fundne Billedstøtte i det ved Ostia opdagede Mithræum. Dens Høide er 7 Palmi *); Hovedet er en Löves, og har et forfærdeligt Udseende; det Övrige er en Menneskefigur. Den er nögen, staaer opret paa Födderne og er tæt indviklet af den om samme sig snoende Slanges Vendinger, hvorfor og Benene staae sammenföiede. Fodsaaernerne skjules i Overfladen af Billedets Fodstykke. Tvende raae og store Marmorstykker slutte tæt op til Siderne af Benene og naae, det ene paa höire Haand indtil paa Midten af Læggen, det andet paa Venstre indtil over Knæet. Dette lader formode, at man dermed har villet pege paa, at denne förste Gud var födt af Chaos, ligesom Phanes af Ægget; men det kan og være, at

*) Hr. Forf. har ikke behaget at angive, med hvad Slags *Palme* her maales. Er det den saakaldte *palmo dei Architetti*, som holder 99 franske Linier, hvoraf *ped royal* holder 144, bliver Billedets Høide 693 fr. Lin. eller 4 Fod 11 T. $9\frac{1}{4}$ Lin. Dansk Maal: antages derimod, med P. Bosovich, den nyere Romerske *Palmo* lig 8 T. 3, 033 Lin. fr. Maal, bliver Figurens Høide 4 Fod 9 T. $9\frac{1}{4}$ L. fr. Maal eller $\frac{1}{4}$ Lin. Dansk Maal större end den forhen fundne Høide. Men, sættes med *Pauçon, de la Lande* og *Christiani*, en *Palmo* = 110 $\frac{1}{4}$ fr. Lin., skulde man faae Billedets Høide i fr. Maal 5 F. 4 T. $3\frac{1}{2}$ Lin. eller 5 F. 6 T. $6\frac{1}{2}$ Lin. Dansk Maal.

Overs.

dette blot er en Følge af Arbeidets Plumphed, og at hine Steenmasser bleve staaende for at tjene Figuren til Understøttelse og som et Feldt, hvorpaa man vilde anbringe de Symboler og Indskrifter, man siden havde i Sinde at tilføie. Denne Figur har fire smaa, til Siderne udbredte Vinger, tvende paa Skuldrene, tvende paa Lænderne. Paa hver af disse Vinger findes der, paa den Tilskueren fravendte Side, udarbejdet et Emblem, som hører til en af de fire Aarstider. Paa den venstre Skuldres Vinge findes en *Due*, siddende i et *Rede af Löv*, og en *Svane*, som udstrækker sin Hals mod samme. Fuglen i Redet er et skjönt Symbol paa *Foraaret*, ligesom Duen og Svanen, Venus's og Apollo's Ledsagere, paa en höist yndig Maade betegne Naturens Opvaagnen. Den paa den höire Skulder anbragte Vinge er heelt besat med *Ax*, og den til Hoften paa samme Side hörende Vinge med en *Drue - Klase* og nogle af *Vinrankens Blade*. Endelig sees, paa den venstre Hoftes Vinge, en *Rörväxt*, Vinterens bekjendte Symbol, og tvende smaa *Laurbærtrær*, som, fordi de stedse ere grønne, love den bedre Aarstids Tilbagekomst. Midt paa Brystet sees, i halv ophöiet Arbeide, en lodret farende *Lynstraale*, et Symbol paa Luften, som frugtbargjör Jorden, meget passende for den Gud, som saa ofte forekommer under det höitidelige Tilnavn af *Frugifer*, og maaskee er den samme som hiin Gud, der i en Indskrift, angaaende en mithraisk Hules Indvielse, kaldes *Bronton* 1). Desforuden finder man i en, Mithra selv tilegnet, Indskrift Benævnelsen, *ἀστειβροντι*,

1) *Grut.* 34, 5.

maaskee istedet for *ἀστράωντωντι* 2). Og paa en af de forhen beskrevne Basreliefs seer man, paa Siden af Grotten, en *lynførende Örn*: ligesom man og gav denne ubegribelige Guddom alle de övrige Guddommes Egenskaber og Attributer.

Nærværende Figurs Arme ere böiede paa samme Maade, som de pleie at være det paa Osiris, naar han findes afbildet i Mumie-Skikkelse, med hvis Billedstörter baade de sammentrykte Been og det Strakte i Stillingen give hele Figuren en stor Lighed. Af Hænderne, som holdes til Bryster, omfatter den höire en *Nögel*, den venstre en *Stok* med en *Knap* paa begge Ender, samt en liden Fakkell. *Nöglen*, et Symbol paa Solens Porte, Guden Æons bestandige Attribut, har paa den flade Side *tolv Huller*, som let sees at skulle tilkjendegive de tolv Maaneder i Aaret. Undertiden findes der kun *fem* saadanne, hvilke, om man vil have en Forklaring over samme, kunde betegne de fem Jordens Belter. Ogsaa *den antændte lille Fakkell* synes at tilkomme Solen og *Stangen* at forestille Tidens Udmaaling; skjönt den sidste, paa nærværende Figur, mangler den Spirallinie, som, paa en Albani's Villa tilhörende Basrelief, deler den i tolv Dele. Den er af maadelig Længde og strækker sig, i en noget skjæv Retning, fra det venstre Skulderbeen indtil under Knæet paa samme Side. Den ligger med sin hele Flade til Legemet og under den Figuren omsnoende Slanges Bugter, hvis Hale støttes mod Steenstykket paa höire Side af Födderne, hvorfra den snoer sig sex Gange om Figuren og siden stiger fra Midten af Ryggen, imel-

2) *Reines n. 291.*

lem Skuldrene og over Nakken og Baghovedet indtil Lövehovedets Pande, hvor den hviler sit Hoved, som er besat med en *Kam* og strækker *Braadden* frem for sig. At disse Slangens Vendinger betyde *Aarhundredenes Omvæltninger*, som, uagtet de uophørligen gaae frem, dog stedse komme tilbage, og, i det de ødelægge Alt, paa ny frembringe Alt, synes mig at være en Ting, der ei kan drages i Tvivl; og naar jeg seer Æons Støtter saaledes omsnoede og ligesom omgivne af Ranker, fremstiller sig i min Hukommelse hiint Sted i det Orpheus tillagte Digt om Argonauternes Tog 3), hvor Phanes, der, som vi ovenfor have givet Vink om, paa en vis Maade, er den samme som Æon, siges frembragt af Chronos under uendelige Omvæltninger (*ἀπειρεσιόσιν ὑφ' ὀλκοῖς*). Foltolkerne, som her have fundet Vanskeligheder i dette Udtryk, og desaaarsag, istedet for samme, søgte at sætte *ἀλκοῖς* eller *κολποῖς*, betænkte ikke, at Slange-Skikkelsen er Orphikernes Cronos eller Chronos egen; hvorfor ogsaa Nogle, istedet for Frembringelsen af Ægget, tænkte sig Phanes bragt til Modenhed imellem de krumme Bugter, hvormed Chronos omslynger hans Billede. Men netop denne Chronos-Slange, et Symbol paa den Alt omslyngende, Alt indbefattende, Alt udrugende Tid, er det efter min Mening, som med sine Bugter omgiver og sammenholder Æons (Evighedens Guds) Lemmer. Dog vil jeg ikke nægte, at jo de blandt de Gamle, som i Æon tillige tænkte sig Osiris og Solen, tillige kunde ansee Slangens

3) V. 13. At Ἔρως paa dette Sted er den samme som Φάνης, kan aldeles ikke omtvivles.

spiralformige Vendinger som et Tegn paa Solens spiralformige Vei over Himlen. Denne sidste Forestillingsmaade, som allerede omtales af Macrobius 4), faaer end større Vægt, naar man paa en til denne Classe hørende Billedstøtte seer de tolv Dyrekredsens Tegn udgravede og fordelte, tre og tre, imellem Slangens Vendinger. Istedet for disse findes, paa Legemet af et andet Billede, de fire fornemste Zodiacal-Billeder anbragte paa Hjørnerne af en Fiirkant. De, som ogsaa deri, at Slangen hviler sit Hoved paa Gudens Pande, søge en hemmelighedsfuld Betydning, kunne derunder forstaae *de henfarne Aarhundredes Huile i Evigheden*. Et endnu mere udtryksfuldt, og med nærværende Forestillingsmaade overensstemmende, Symbol paa den begrænsede og maalelige Tid, som taber sig i den uendelige og umaalelige Tid, for paa ny at frembringes og fortsætte sit forrige Løb, finde vi paa et andet Billede (om ellers San Bartoli har givet os en paalidelig Tegning af samme) i Slangens Hoved, som stiger ned fra Panden til Lövehovedets aabne Mund. Dette Hoved, denne halv aabne Mund med de Tænder, den viser, det udbredte, stivt staaende Haar, synes at være et meget passende Emblem paa Chronos, som fortærer sine egne Börn, og paa den ubegrænsede Tids, med andre Ord Evighedens, forfærdelige Afgrund, ved hvilken selv vor Indbildningskraft standser og forvirres *).

4) *Saturn. I, 17.*

*) Man tilgive mig denne Omskrivning af Originalens fyndige, men korte, *Abisso confuso, spaventoso.*

Tænkt under Billedet af *Rum* og *Materie*, kaldes dette Ube-
grændsede *Chaos*. Tillige er der en vis Overeensstemmelse imel-
lem dette stivtstaaende Haar og Lysets Straaler; hvorfor ogsaa,
i Følge en meer almeenbekjendt Fortolkningsmaade, Lövehovedet
ansees som et Sindbillede paa Solen, saa meget mere, som Lö-
vens Tegn ansees som dette Himmellyses egentlige Hjem. Des-
uden betydede Löven, efter Ægypternes sindbilledlige Betegnelses-
maade (Symbolik), *Vandet* 5), saa at de fornemste Grundstoffer
forenedes i dette Hoved, og en vid Mark aabnedes Fortolkerne,
hver efter sit System.

En paa den med Billedstøttens venstre Been sammenhængen-
de Steenmasse udhugget Indskrift:

C. VALERIVS HERACLES PAT. ET C. VALERII VITA-
LIS ET NICOMES SACERDOTES S. P. C. P. S. R. D. D. IDI.
AVG. IMP. COM. VI. ET SEPTIMIANO COS.

Lærer os, at denne Billedstøtte blev forfærdiget under Kei-
ser Commodus's sjette Consulat, i Aaret 190 efter den alminde-
lige Tidsregning; og de paa begge Steenstykker udarbejdede Sym-
boler vidne om den paa denne Tid herskende Smag for Dyrkelsen
af saadanne Guddomme, som i sig forenede alle Guders Egen-
skaber *). Paa høire Side sees Vulcans Verktøi, *Hammer* og

5) Zoega; *De origin. et usu obelisc*, p. 329. 443. not. 31.

*) Ogsaa her var det vanskeligt at naae Originalens Korthed og Fyn-
dighed. *Numi panthei, numina panthea*, Smag for Dyrkelsen af

Tang, liggende over hinanden; paa Venstre Mercurius's *Stav*, Solens *Hane* og *Atys's Grankogle*. Billedstøtten fandtes henstillet i den inderste Krog af et Allerhelligste, der var dannet som en naturlig Grotte, og paa Siden af en lang og snæver Gang. I Munden af Hulen stod den allerede flere Gange omtalte mithraiske Gruppe med følgende Overskrift:

SIG. IMDEPREHENSIVILIS DEI.

helliget Guden af den samme Valerius Heracles og af L. Sext. Carus. I Hulens Inderste fandtes Æons Støtte paa höire Haand, og lige over for samme var fastgjort en heel forgyldt Basrelief, som forestillede den samme Gud, men i en anden Gestus, og mindre rig paa omgivende Emblemer. Vel var Legemet nögent, Hovedet en Löves; vel vare Vingerne fire i Tallet og Hænderne lagte paa Brystet, ligesom paa Hovedfiguren; men Vingerne ere uden Emblemer og hver Haand holder en Nögel, hvis flade Side er ganske glat. Han svæver i Luften, opret, men med noget fra hinanden udbredte Been, da der, imellem Födderne, er anbragt Munden af et Kar, som i Dannelselse ligner et Krus eller en liden Potte, og staaer paa Jorden. Paa Overfladen af det Flydende, der indeholdes i dette Kar, ligge Hovedet og Halen af den Guden omslyngende Slange, hvis Tunge farer frem, ligesom for at slikke den op ad krummede Hales vædede Spidse. Her ved faldt Nogle af de Gamles Idee mig ind, at *Solen drager*

disse kunde, for Tvetydighedens Skyld, ei oversættes ved Smag for Panshedsme, da den snarere var Smag for Monozhedsme.

Overs.

Næring af Havet; men da jeg heller vil ansee Slangen, som et Symbol paa Tiden, forestiller jeg mig denne Forening af Dyrrets tvende yderste Ender i een og samme Vædske, som et Billede paa Tingenes *Kredsløb*, paa samme Maade som Horapollo 6) forklarer *Slangen, der sluger sin egen Hale*, hvilket efter hans Mening betyder den *kredsløbige-Gjensfrembringelse* af de Bestandvæsenner, som udgjøre Universet. I øvrigt ere denne Slanges Böiinger, med Hensyn til de andre Billeder, der haves af Æon, usædvanlige og dannede blot efter Kunstnerens Lune. Fra Halsen og ned ad böier den sig omkring Figurens høire Hofte, strækker sig hen over den venstre Hofte og stiger langs den venstre Side til bag ved Skulderen, hvorfra den paa ny snoer sig ned ad og krummer sig, i Figur af en Halvmaane, omkring Underlivet, hvorfra den paa ny hæver sig og gaaer under den høire Albue, bag om Ryggen, hvorfra Halen hænger ned over Karret. Arbeidet paa denne Basrelief er meget grovt, og kan kun sammenlignes med den forhen beskrevne Billedstøtte. Begge kunde let holdes for Arbejder af et nyere Datum, end de virkelig ere af. Det samme gjelder om den mithraiske Gruppe, dog i mindre Grad. — En Basrelief af lignende Arbeide, som gjemmes i den albanske Villa 7), forestiller Guden opret, staaende med Fødderne paa en Kugle, som af tvende hinanden krydsende Striber deles i fire lige store Dele, i Ægypternes hellige, hemmelige Skrift, et bekjendt Symbol paa Alverden. *Tid og Rum*, som

6) *Hierogl. I, 2.*

7) *V. Raffeï, Osservaz. sopra alcuni antichi monum. nella villa Albani. Tav. 3. fig. 1.*

Tilværelsens Former, udtrykkes ved de Belter, som omgive den, ligesom Synskredsen og Middagskredsen omgive vor Verden. Paa Kuglen, ved Siden af Figurens höire Fod, hviler Slangens Hale, medens dens Legeme sex Gange omslynger den og gaaer over Brystet, op ad over Skulderen, over Nakken og Panden. Lövehovedets Mund er gjennemboret med et Hul, som gaaer tvært igjennem Marmoret; hvoraf Hensigten mueligen var et eller andet af hine Overtroens Bedragerier. De fire Vinger have samme Stilling, som paa de tilforn beskrevne Billeder, med hvilke nærværende Figur og stemmer overeens i Henseende til Armenes Stilling. Med den höire Haand holder den en Nögle, som har fem Huller paa den flade Side; med den venstre en Stang, hvis begge Ender ere forsynede med en Knap. Denne Stang er noget længere end Figuren selv, og ved en spiralformig Fure deelt i tolv Dele. Det fortjener at anmærkes, at Figurens Löndele, paa de trende hidtil anførte Oldminder, skjules under Slangens Bugter, medens man paa de övrige Figurer seer det Nögne af samme imellem hver tvende Böining. Man kunde herved formode, at man havde villet forestille denne Guddom, som ikke deelagtig i Kjönnes Forskjellighed. Blandt dem, jeg har seet, er den vaticanske Billedstötte den eneste, hvorpaa Figurens Löndeel er utildækket. I samme albanske Villa en liden, ikke fuldt 2 Palmi höi, Billedstötte 8), som forestiller et Uhyre med et Lövehoved og Rovfugleklöer istedet for Been; med to Vinger paa Skuldrene og to paa Födderne, staaende over en i Midten deelt Halvkugle, som neden til er omgiven af et Belte og paa Forsiden mærket med en Halvmaane. En stor Slange,

8) *V. Raffei lib. cit. Tav. 4. fig. 2.*

Vid. Sch. Skr. 1805, IV Del, I Hæfte. F f

hvis Hale hænger ned imellem Uhyrets Been og over Halvmaanens Middelpunkt, snoer sig sex Gange tæt omkring det, saa at en Bugt ligger paa den anden, og saaledes ganske indvikler og skjuler det indtil Maven, hvorfra den siden, paa sædvanlig Maade, stiger op til Hovedet. Paa Brystet er udhugget en Lynstraale i horizontal Retning, saa besynderligen dannet, at jeg, uden Hjelp af Sammenligningen med den ved Ostia fundne Billedstøtte, skulde have antaget den for Knuden af et Belte. Armene ere ligesom paa de allerede beskrevne Figurer, men Hænderne berøre ikke Brystet; tværtimod strækkes de frem ad og holde, i en med Brystet parallel Retning, lodret op ad staaende Nøgler, og det saaledes, at deres med fem Huller mærkede flade Sider slutte tæt op til Lövehovedets Sider under Örerne. Den engang beskadigede venstre Arm er paa ny istandsat, men paa den antike Stils Bekostning. Der kan ikke tænkes raare og grovere Arbeide end dette Billedes. Endnu gives der en meget besynderlig Omstændighed, der kun vanskelig lader sig forklare: Munden er gjennemboret med et Hul, der svarer til en Kanal eller Fordybning, som i en noget skjæv og uregelmæssig Retning forlænges fra Baghovedet, igjennem hele Ryggen, indtil den bageste Deel af den Halvkugle, hvorpaa Figuren staaer. Den seglformige, paa Halvkuglens Forside udarbejdede, Maane, ud af hvis Midte Slangen synes at komme frem, tilkjendegiver maaskee, at Maanen er det ældste Maal for Tiden, og saa at sige Moderen og Kilden til al Tidsregning. Den vaticanske Billedstøtte er ikke stort andet end en Blok; dog ere Hofterne og en Levning af Lövehovedets Haar under Halsen endnu antike. Slangen synes kun at have omgivet den fem Gange. Det, som paa denne Figur er mærkværdigt, er de fire, paa Brystet og paa

Hofterne anbragte, Jævdögns og Solhvervs Zodiacal-Tegn. Næmlig, over Slangens femte Böining findes paa det høire Bryst den til Venstre vendte *Vædder*; paa det venstre *Vægten*, en Vægtskaal, der holdes af et staaende Drengbarn; under den tredie Bugt, paa den høire Hofte, *Krebsen* i lodret Stilling, og paa den venstre Hofte *Steenbukken*, som vender sig til Høire. Denne Billedstøtte, hvorpaa Arbeidet er yderst slet, er bleven offentlig bekjendt ved et Kobber, som findes i den 2den Tome af det Pio-Clementinske Museum 9). Et andet Billede af Guden med Lövehovedet, omtrent halvfjerde Palme høit, og ligeledes af grovt Arbeide, findes i det vaticanske Bibliothek. Han staaer, i sin sædvanlige Stilling, paa en Halvkugle, med en Nøgle i hver Haand, fire Gange omsnoet af Slangen, hvis Hoved hviler paa hans Isse. Det eneste Mærkværdige ved denne Figur er, at den er uden Vinger, og at dens Löndeel samt Hofter skjules af et Stykke Klæde, der ligner et Skjødskind. Blokken af en omtrent fem Palmi høi Billedstøtte, som omgaves tre Gange af den samme omslyngende Slanges Bugter, af hvilken Slange Hovedet og Halen ere tabte tilligemed alle Figurens egne Lemmer, udmærker sig deri fra alle övrige Figurer af denne Classe, at den ganske omslöres af et Dække, som ingen bestemt Dannelse har. Paa dette Omsvøb vare udhugne alle Dyrekredsens Tegn, fordelte tre og tre paa de imellem Slangens Bugter værende Belter. Af disse ere de ni første blevne tilovers: paa det første Belt *Vædderen*, *Tyren* og *Tvillingerne*; paa det andet *Krebsen*, *Löven* og *Jomfruen*; paa det tredie *Vægtskaalen*, *Skorpionen* og *Skytten*. Dette mærkværdige

9) *Tav. 19. og hos Raffei lib. cit. Tav. 3. fig. 2.*

Fragment, som engang opbevaredes i Arles, findes stukket i Kobber i Montfaucons Samling af Oldsager 10). Den ovenfor anførte, af Bartoli tegnede og ligeledes af Montfaucon 11) meddelte, Billedstøtte er nøgen som de övrige, staaer i den sædvanlige Stilling og har en Nögle i hver Haand. Födderne staae paa en Kugle. Slangen omslynger den kun tre Gange, og i det den strækker sig over Lövehovedet, gaer den ind i sammes aabne Mund, som vi allerede have bemærket. Dens fire Vinger synes at gaee ud fra et fælleds Middelpunkt paa Ryggen; de tvende hæve deres Spidser op ad, og de andre tvende lade dem synke. Denne Billedstøtte blev funden i Flaminius Vacca's Tid, i Quirinus-Dalen, som jeg allerede ovenfor har omtalet, i et underjordisk Værelse, hvis Indgang i ældre Tider var tilmuret. Der stod den paa en Piedestal i en Niche, omgiven af en Kreds af Lamper 12). I samme Værelse fandtes en Basrelief af groveste Art, som endnu bevares i Colonna's Hauge paa Quirinalis. Det er et Menneske med et Lövehoved, hvis Haar naae lige ned til Brystet, nøgent indtil de naturlige Dele, som, tilligemed Underlemmerne, skjules af et Slags Beenklader med Folder, som paa et lidet Skjört. Paa Ryggen har det fire næsten vel store Vinger; tvende op ad staaende, tvende nedhængende. Om hver af Vingerne snoer sig en ikke stor Slange. Figuren staaer opret paa sine Födder, sees *en Face* og har Armene udstrakte i horizontal Retning, men Vingerne udfoldede og liggende over hinanden. I hver Haand holder den en opløftet brændende Fakkell. Under den höire Haand staaer der paa Jorden

10) *Tom. I. pl. 215. n. 3.*

11) *Ibid. n. 1.*

12) *V. Vacca, Memorie n. 116. Montfauc, Diar. Ital. p. 198*

et rundt Alter, med sin ganske tydeligen afbildede Ildpande, hvorpaa en rask Ild sees at brænde. Fra Lövens Mund udgaer en glat Stribe over Brystet og ned til Alterets Arnested. Man kan, efter min Mening, ikke tvivle paa, at denne Stribe betyder Gudens Ilden oplivende Aande; ligesom jeg, i hele Figuren, troer at see Æonernes (Aarhundredenes) Genius, som oplyser og opliver Alverdenen, og paa eengang er skrækkelig og velgjørende: saaledes beskriver ogsaa den ovenanföerte Damascius os ham. Maaskee tjende de paa den albanske Basrelief bemærkede Kanaler til en Gjennemgang for den Luftström, som fra Lövehovedets Mund skulde gaae hen til det lige over for samme staaende Alter.

Jeg har opsat det til Slutningen, at tale om en liden Figur af Bronze, der först, da denne Afhandling var færdig, blev mig viist af en Mand, som solgte gamle Rariteter. Den var fem Tommer höi og forhen bleven brugt som Haandgreb til en Offerskaal. Oven for Löndelen var den et nögent Menneske med et Lövehoved i Carricatur, og havde fire ikke store Vinger. Den nederste Halvdeel af samme var skedeförmig, eller af Dannelsen som en firkantet Stamme. En med Skjæl bedækket Slange omgav med trende Böiinger saavel Stammen, som det nögne Legeme, saaledes at den tilsidst hvilede sit, med en Kam besatte, Hoved paa Lövehovedet. Figurens Stilling var den samme, som paa de allerede beskrevne Figurer. Hænderne lae paa Brystet; i den höire Haand havde den en kort Fakkell, i den venstre en Nögle.

XXV.

Endnu har jeg at tale om et besynderligt til de mithraiske Mysterier henhörende Oldminde, som tilförm stod i Villa Negroni,

men for nærværende Tid findes i det borgianske Museum i Velletri. Det er en firkanter Marmorplade, hvis Sider ere 2 Palmier lange, og hvis Tykkelse omtrent holder $\frac{2}{3}$ af en Palme. Saavel Overfladen, som den Side der berörte det hellige Steds Muur, ere glatte; de övrige trende Sider ere prydede med en Basrelief af en ikke ædel Stil og af meget slet Arbeide. Paa den mellemste af disse Flader sees Solen afbildet nögen med flyvende Chlamys, staaende paa en med fire springende Heste forspændt Vogn, der vendes mod Venstre. Hovedet, tilligemed Brystet og Hænderne, ere tabte. For ved Hestene staaer et lidet brændende Alter, imellem tvende Mennesker, der efter Anseende have Mithra's Klædedragt, men hvoraf hele Overdelen, indtil Underlivet, er tabt. Bag ved Vognen staaer et nögent Menneske, som sees *en face*. Han har en Dolk i sin höire Haand, og i Baggrunden af Marmoret, paa hiin Side af hans Födder, seer man Indvielsernes sædvanlige Offer, Svinet. Af de andre Sideflader fremstiller enhver tvende Grupper, som upaatvivlelig forestille de Pröver eller Pinsler, hvilke de, som skulde indvies, maatte underkaste sig. Af de paa den höire Sideflade anbragte Figurer er den förste et nögent Menneske, som ligger med det höire Knæ paa Jorden, vendt til höire Side. Hans Handling viser, at han lægger sin venstre Haand paa Hoften og udstrækker sin höire Haand hen mod et andet uskjægget Menneske i mithraisk Costume, hvilket staaer lige over for ham, holdende en Dolk i sin höire Haand; med den Venstre holder han, mod den Knælendes Ansigt og over hans udstrakte Haand, en Fakkelt med en umaadelig stor Flamme. Fremdeles sees der, paa Tilskuerens venstre Haand, et nögent, i en ganske horizontal Stilling liggende, Menneske, med fravendt Ansigt og Underliv og med udstrakte

Arme og Been. Billedhugger-Arbeidets Raahed tillader ikke at skjelne med Bestemthed, om dette Menneske ligger paa Jorden, eller holdes udstrakt i Luften. Omkring hans Person seer man syv Snorer, som kunne forestille de Strikker, hvormed den *Lidendes* Lemmer bleve trukne og strakte. Een af samme er anbragt nær ved Hovedet, tvende yderst ved Hænderne, tvende ved Siderne og tvende yderst ved Fodderne. Lige over for hans Hoved, mod Enden af Façaden, staaer en Anden af Mithra's Indviede, ligeledes uden Skjæg, vendt mod den Lidende; han har, i sin høire Haand, en lang Spidsrod og i den venstre Noget, der ligner en Kop. Paa den tredie Flade er der, i Hjørnet som støder til den mellemste Façade, en Gruppe, hvis hele överste Deel mangler; men det som er tilovers lader formode, at den forestillede en Gjentakelse af den første Gruppe, paa den modsatte Side. Efter disse tvende Figurer kommer en anden af Mithra's Indviede, som vender sig til Venstre, mod en nøgen Yngling, der staaer imellem tvende Rör eller Siv. Man seer denne Yngling *en face* og i den Stilling, hvori de Söfarendes Guder hos Phönicierne (*Παταϊκοί*) sædvanligen findes, nemlig med Knærne slapt böiede til begge Sider og Hænderne lagte paa Hofterne. Over Hovedet bærer han Noget, som er lidt større end Hovedet selv, men formedelst Arbeidets Grovhed er vanskeligt at beskrive. Maaskee er det en Art af Krone; maaskee en tredobbelt Flamme; men mere end med noget Andet har det Lighed med en Halvmaane, fra hvis Middelpunkt en Lue stiger op ad Sivene kneise over hans Hoved, og Bladene af deres Toppe böie sig tilbage over Halvmaanens Spidser. Den forhen anførte Indviede har i den venstre Haand, som han holder ned ad, en lang Stok, og med sin høire Haand nærmer han en Kop til den nøgne Ynglings høire Skulder, som for at öse en Vædske derover. Denne Kop og Sivene synes at sigte til *Vandpröven*. *Ildpröven* er tydeligen nok bestemt, og Forestillingen ved Siden deraf synes altsaa at svare

til Luftpröven: *Ventis panduntur* *). Endnu fortjener det at mærkes, at man, istedet for Mithra, sees Solen selv, i græsk Dragt, kjørende sin firespændige Vogn.

Dette er Alt, hvad jeg, for nærværende Tid, har at sige over de Romerske Oldminder, som angik Mithra's Dyrkelse. Jeg har søgt at samle saa mange som mueligt, og ved en fuldstændig Fremstilling af alle endog smaa Omstændigheder at lægge deres Forskjelret mærkeligen for Dagen. Men blandt disse Oldminder kunne let nogle ganske have undgaet min Opmærksomhed, og ligesaa let kan Eet eller Andet, ved de af mig optegnede, være blevet overseet af mig. Endnu er der Haab, at flere og nye Oldminder kunne opdages og føre til nye Resultater. Flere Forbindelser af Steder hos de gamle Skribenter, som jeg maaskee ikke nøie nok har undersøgt, skulle kunne bestyrke Formodninger, hvortil jeg, i Henseende til den af mig valgte Gjenstand, har troet mig berettiget. Jeg lover altsaa ikke at ville forsvare nogen af de her fremsatte Yttringer videre, end de kunne forsvare sig selv; ei heller giver jeg mine Gisninger ud for meer, end de ere. Det Eneste jeg ønsker, er: At lærde Mænd, som ere bevandrede i disse Materier og ikke forud indtagne for nogen Mening, ville værdige min Afhandling en stræng Undersøgelse, og, i det de gjendrive, hvor jeg har feilet, understøtte, hvad der fortjener Bestyrkelse, og saaledes bringe denne Gjenstand i det Rene, saa meget som det, ved de hidtil bekjendte Oldminders Hjælp, lader sig gjøre, og derved lægge en fast Grundvold for videre Undersøgelser, ifald nye Opdagelser skulde gjøres.

*) Hvo tænker ikke, ved disse Ord, paa Æneid. VI. 740-42:

Alia panduntur inanes

Suspensa ad ventos; aliis sub gurgite vasto

Infectum eluitur scelus, aut exuritur igni.

Hvor tre lignende Renselsesmaader nævnes?

Overe.

(Til denne Afhandling høre tvende Kobber).

*Situations Kart af
Egnen om de mærkelige kaagende
Vandopring Geiser og Strok i
Island, samt Forestilling af disse
Kilders Eruptioner, med Grund-
tegninger af samer Rör etc. opmaalt
1804 af Ohlson.*

*Fig. 9. Bassinets
udvendige Figur*

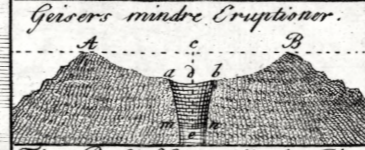
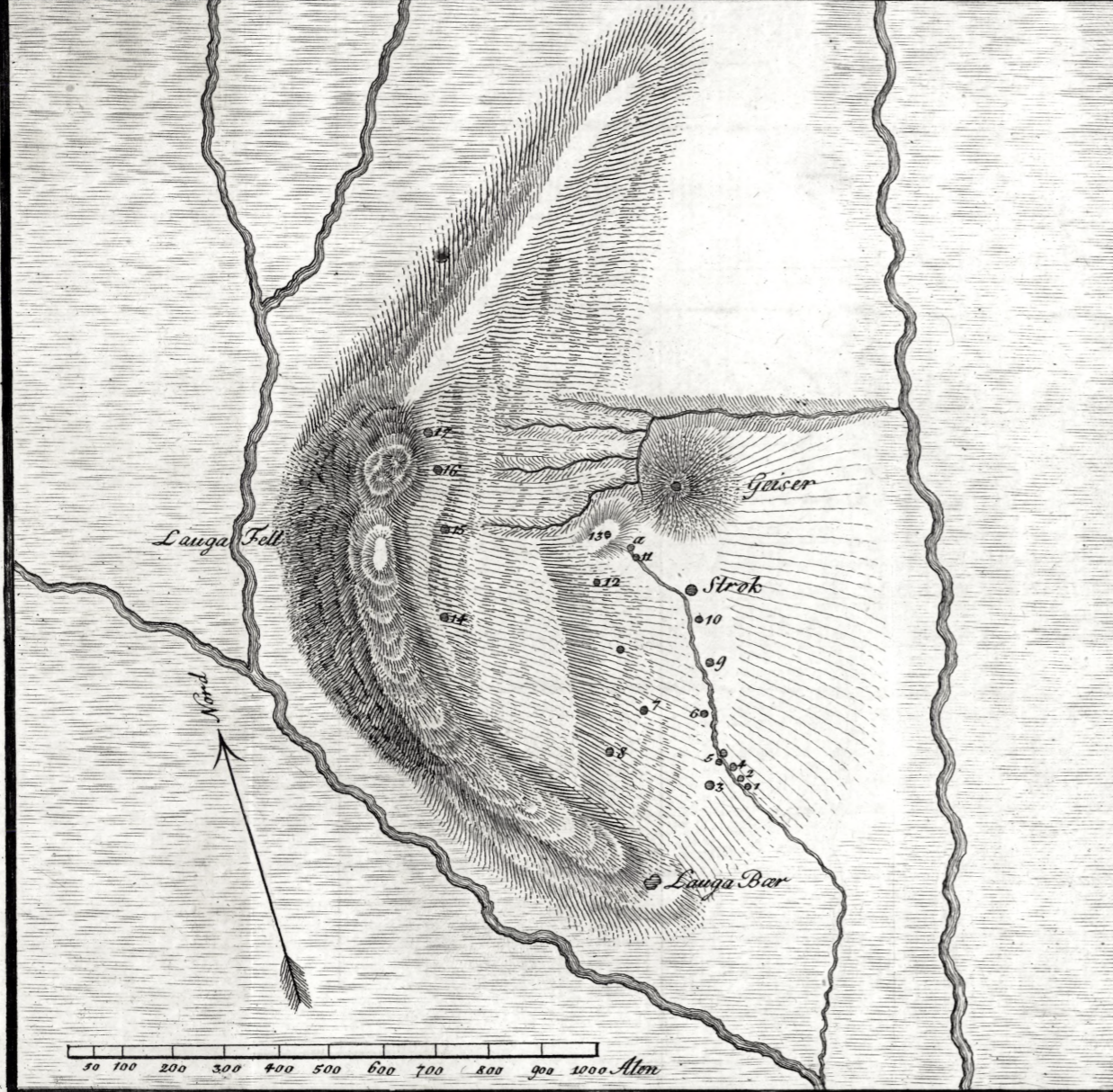
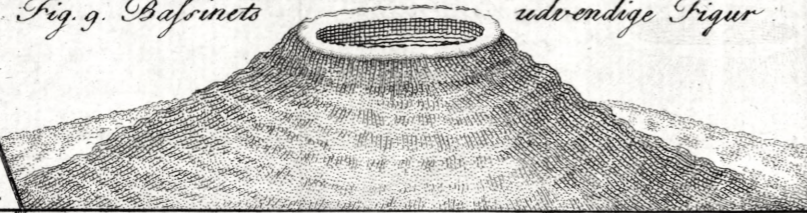

Fig. 3. Profil af Geisers Skaal og Rör

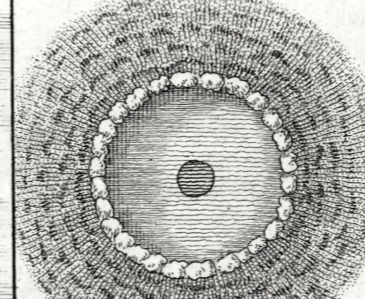

Fig. 2 Grundtegning af Geisers Skaal

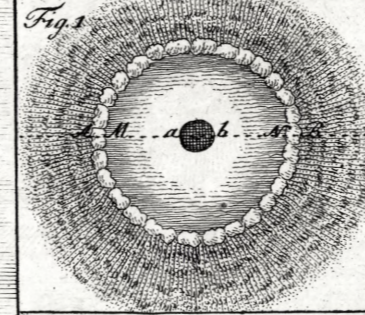

Fig. 1 Grundtegning af Stroks Rör

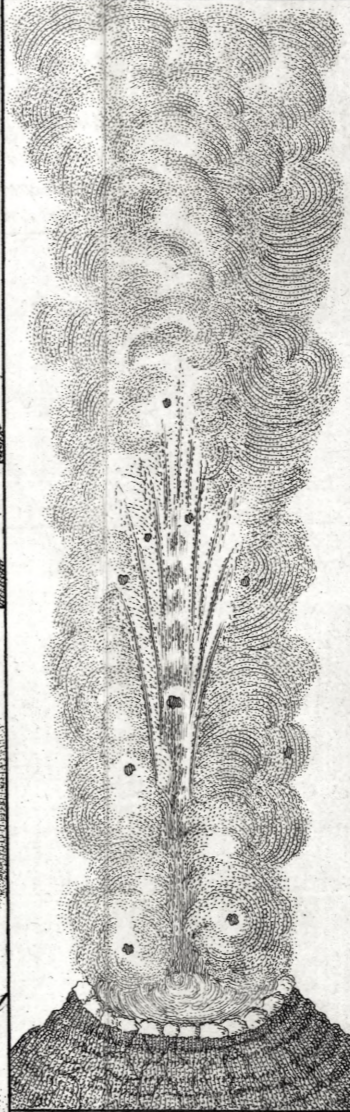

Fig. 5. Geisers største Eruption.

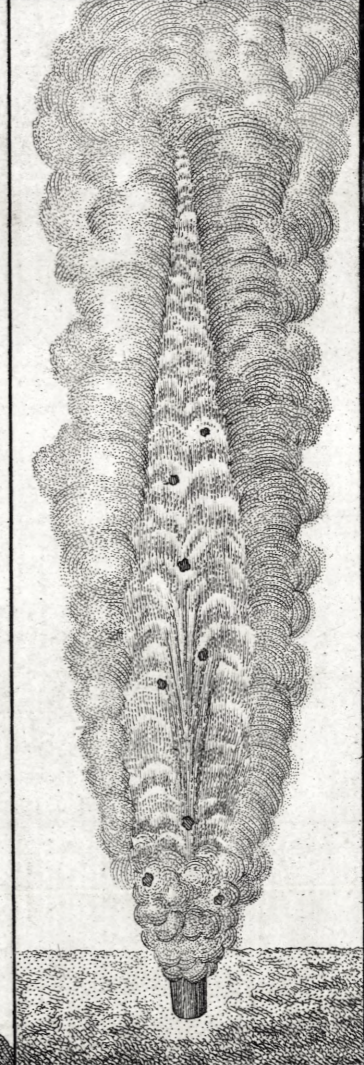

Fig. 6. Stroks Eruption.

Fig. 7 Grundtegning af Stroks Rör

Profil af Stroks Rör. Fig. 8.

5 10 20 30 40 50 60 70 80 90 100 Alen eller 200 Fod.